מחברת שניה | שנה ראשונה
חודש מרחשון | שנת תרמ"ב

יוצא לאור

מדי חדש בחדשו במחברת מיוחדת בארבעה באגען. המחבר ומדפיס אחת מן האגדות האלה מבלי השמיטו אף לבד יענש ונתן בפלילים ושארית ישראל לא יעשו עולה.

מחירו לשנה

באשכנז 12 מארק, בצרפת איטליא שווייץ וכו' 15 פר', ברוסיא 5 רו"כ, באסטרייך 7 פל', ולפי החשבון הזה לחצי ולרבע שנה. מחיר כל חוברת לבדה 1¼ מארק.

בית עקד האגדות

מכתב חדשי

להגדיל ולהאדיר ספרות חכז"ל הקדמונים בעלי האגדה ול. חיב חכמתם ותורתם אשר באורם נראה אור המשימים כבוד ע' ישראל ומדימים את קרנם והם יפלסו לנו דרך נאמן בארצות החיים ללכת לפני ה' בדרך טובים ומאשרים למצוא חן בעיני ה' ואדם.

בו יאספו ויקבצו על יד כל המדרשים והאגדות הגדולים והקטנים אשר בכתבי יד ודפוסים ישנים ויקרים ויצאו לאיר מעוטרים בהערות והגהות במראה מקום ושינויי נוסחאות ובהקדמות בקורת לכל אחד ואחד לסול המסילה לפניהם למען ירוץ כל קורא בהם

על ידי הצעיר, המאסף והמעיר

חיים מאיר הורוויץ הלוי

דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקדוש ברוך הוא ומדבק בדרכיו.
ספרי עקב.
ודם ענב תשתה חמר אלו הגדות שמושכות לב האדם כיין.
ספרי האזינו.

פראנקפורט על נהר מיין

בהוצאות המוציא לאור, פראנקפורט על נהר מיין ובדפוס של ר' אלימלך סלאבאטצקי.

[ברוסיא: ר' יוסף הורוויץ הלוי בווארשויא, נאוואליפקיעשטר' 27 A]

(נא לשת לב להמודעה בעמוד ב')

מודעה

ספרי בית עקד האגדות מחברת שלישית תצא לאור אי"ה בראש חודש שבט שנה זו במחברת כפולה משמונה באגען ותכיל פרקים האחרונים מתנא דבי אליהו זוטא תשלום המחברת הזאת; כל ספר תנא דבי אליהו רבה. ע"פ כת"י וואטיקאן משנת תתל"ג לאלף החמישי (1073). מחירה 2½ מארק לאחדים.

ספרי בית נכות ההלכות חלק ב׳ יצא לאור בעוד שבוע אחת ומכיל: שאלות ותשובות דרב נטרונאי גאון; הלכות נדה: שו"ת הגאונים; שו"ת דרב האי גאון. מחירו לאחדים 1 מארק מלבד דמי הפארטא.

החלק ג׳ יראה אור בראש חודש שבט שנה זו במחברת כפולה משמונה באגען ויכיל:

שאלות ותשובות הגאונים חלק ראשון. מחירו לאחדים 2 מארק מלבד דמי הפארטא.

בסדר הזה אמלא את החסרון ואת המאוחר עד כה אשלים ומאז והלאה יראו אור בזמנם על הסדר אי"ה.

כל החפץ בהם יפנה אלינו:

חיים מאיר הורוויץ הלוי, פראנקפורט על נהר מיין.
יוסף הורוויץ הלוי, ווארשויא, נאוואליפקיעשטר׳ A 27.

מודעה רבה!

בטוח בחסד ה׳ יצאו לאור על ידי ועל הוצאותי שני הספרים האלה במחברות רבות, מחברת אחת מן 1/2 4—4 באגען בכל חודש וחודש:

א) **בית עקד האגדות** (שמו ועניננו ותועלתו מבוארים מעבר לדף הזה) מחירו לשנה 12 מארק, 7 פל׳, 5 רוכ׳, 15 פראנק, כל מחברת לבדה 1/4 1 מארק.

ב) **בית נכות ההלכות או תורתן של ראשונים** יכלכל דברי הלכה ושאלות ותשובות של רבותינו הגאונים הקדמונים ז״ל אשר עודם בכתב יד.

מחירו לשנה 12 מארק וכו׳ כנ״ל. כל מחברת לבדה 1 מארק מלבד הפארטא.

מעבר לדף הנוסף לכל חוברת (אומשלאג) יפקדו בשם הענינים אשר יבואו במחברת של אחריה:

אלה המה אופני תנאיהם בעד החתומים הנכבדים אשר קצבתי לי:

א) הספרים האלה יראו אור בחוברת אחת לחודש ימים ואם יתמהמהו יבואו במחברת כפולה לב׳ חדשים משמונה באגען. ב) על החתומים לשלם את מחירם מראש לכה״פ בעד רבע שנה ובפעם הראשון הזה כאשר תגיע לידם החוברת הב׳ ולא יאוחר. ג) בנפש חפצה אשלח החוברות למבחז מהספרים הנ״ל למראה עין דורשיהן מידי מבלי כל מחיר ובתנאי כי ישיבוה לידי במאנם לקחתה במחיר או לבוא על החתום בעד החוברות האחרות. ד) כל אשר יקבל המחברות הנ״ל מידי ולא ישיבם במשך חודש ימים אחשבנו בסוד החתומים ואשלח אליו גם החוברות האחרות ועליו לשלם בעדם. ה) מהמקבלים הנכבדים בפה והקרובים והרחוקים אבקש לבל להלאות אותי במכתבי בקשה והזכרה לכבודם ואף לבקרם בענין הזה בביתם ויחוסו על עמלי וזמני אשר הקדשתי להחפץ היקר הזה.

בשם התורה והחכמה אשר למענם ולכבודם נכנסתי בעובי הקורה הזאת אבקש מאת כל אשר יחתום את שמו לקחתם כי יזרזו וימהרו לשלוח לי את כסף מחירם בעתו למען אחליף כח ועזר להוציא לאור את מחשבתי ולא תפרע מלאכתי המרותקת בהוצאות רבות ונפלאות ממני ולא אוכל להן. ויהי נועם ה׳ עלי ומעשה ידי יכונן להקים שם לחכז״ל אשר בהם נתפאר.

אלה דברי עבדכם מוקירכם ומכבדכם כערככם הרם.
חיים מאיר הורוויץ הלוי
היושב בק״ק פראנקפורט על נהר מיין.

מודעה

ספרי בית עקד האגדות מחברת שלישית תצא לאור אי"ה בראש חודש שבט שנה זו במחברת כפולה משמונה באגען ותכיל פרקים האחרונים מתנא דבי אליהו זוטא תשלום המחברת הזאת; כל ספר תנא דבי אליהו רבה. ע"פ כת"י וואטיקאן משנת תתל"ג לאלף החמישי (1073). מחירה $2^1/_2$ מארק לאחדים.

ספרי בית נכות ההלכות חלק ב' יצא לאור בעוד שבוע אחת ומכיל: שאלות ותשובות דרב נטרונאי גאון; הלכות נדה: שו"ת הגאונים; שו"ת דרב האי גאון. מחירו לאחדים 1 מארק מלבד דמי הפארטא.

החלק ג' יראה אור בראש חודש שבט שנה זו במחברת כפולה משמונה באגען ויכיל:

שאלות ותשובות הגאונים חלק ראשון. מחירו לאחדים 2 מארק מלבד דמי הפארטא.

בסדר הזה אמלא את החסרון ואת המאוחר עד כה אשלים ומאז והלאה יראו אור בזמנם על הסדר אי"ה.

כל החפץ בהם יפנה אלינו:

חיים מאיר הורוויץ הלוי, פראנקפורט על נהר מיין.
יוסף הורוויץ הלוי,ווארשויא, נאוואליפקיעשטר' A 27.

קול קורא!

לשלומי אמוני ישראל, לחכמי לב ואוהבי וחובבי ספרי חכז"ל הקדמונים כי יכתבו ידם לקבל מידינו המכתב חדשי אשר נקבנו בשם ונערכה עניינו וה

בית עקד האגדות

מכתב חדשי

להגדיל ולהאדיר ספרות חכמז"ל הקדמונים בעלי האגדה ולהרחיב חכמתם ותורתם אשר באורם נראה אור המשימים כבוד על ישראל ומרימים את קרנם והמה יפלסו לנו דרך נאמן בארצות החיים ללכת לפני ה' בדרך טובים ומאושרים למצוא חן בעיני ה' ואדם.

בו יאספו ויקבצו על יד כל המדרשים והאגדות הגדולים והקטנים אשר בכתבי יד ודפוסים ישנים ויקרים ויצאו לאור מעוטרים בהערות והגהות במראה מקום ושינויי נוסחאות ובהקדמות בקורת לכל אחד ואחד לסול המסילה לפניהם למען ירוץ כל קורא בהם. על ידי הצעיר, המאסף והמעיר

חיים מאיר הורוויץ הלוי

פראנקפורט על נהר מיין בהוצאות ובדפוס של ר' אלימלך סלאבאטצקי:
ברוסיא: ר' יוסף הורוויץ הלוי בווארשויא, דזיעלנאשטר'. 26

יוצא לאור מדי חודש בחדשו מארבעה באגען לחודש, חמשים באגען לשנה ומחירו לשנה: באשכנז 12 מארק. בצרפת, איטליא, רומעניען ותורקיא 15 פראנק. ברוסיא 6 רו"כ. באסטערייך 7 פל. מחיר כל חוברת לבדה $1^{1}/_{4}$ מארק.

הספרות מהמדרשים והאגדות רבה ונכבדה בערכה עד מאוד והיא הקדומה בזמן ובמעלה משארי ספרי הרבנים מלבד ספרי התלמוד והברייתות וכו' ומכילה דברי חכז"ל מימי רבנן סבוראי עד סוף ימי הגאונים (1050—500) והיא ספר התולדה מהזמן הזה ומקור לחכמתם ודרישותיהם ומלאים על כל גדותיהם למודים ישרים ויקרים לחזק את לבבינו לאהבה את ה' ואת תורתו ולאהבה את הבריות. המנחמים לבינו ביום צרה ומשמחים לבבינו ומשיבים נפשינו ביום משושינו· המורים אותנו להבין את דברי ספרי הקדש ולדעת רוח חוזינו ונביאינו ומכילים משלים וחדות מימי קדם ומעשיות מדורות קדמונים ודברי חכז"ל בעלי התלמוד על לשונם· ממקורם שאבו הפייטנים והדרשנים, המבארים את ספרי הקדש והנותנים טעם לדבריהם הקדושים. על ברכיהם נולדו לנו מנהגים רבים אשר נאחזו בישראל לחוק ולמשפט ורוחם נסבה בקרבינו· בהם נרמזו קורות עם ישורון וארחות חייהם גם תולדות עמים אחרים ופעולתם יפקדו בהם ואף שיחת חולין שלהם צריכה תלמוד אשר מפני זה תועלתם בכל ענין וחפץ רבה מאוד כידוע והרחבת דבריהם דרושה ונחוצה למאוד מאוד.

שם חכמינו ז"ל אלה הנודע לתהלה בספרי תולדות לאומינו מהזמן הזה והזמן הרב הזה בדורות תמים דעים כאלה עדים כי ספרותם רבתה עד מאד ואך מעט מזעיר הגיע ובא לידינו ואך מעטים מהמעט אור הדפוס נגה עליהם ורובם עודם טמונים בגנזי הספרים בכת"י אשר ללקט ולאסוף יחד את דבריהם ולהפיצם בישראל הוא ענין גדול ונכבד וכל איש אוהב עמו ודתו ומודע להחכמה ולהתבונה ישמח לקראתם כעל כל הון.

מהספרות הזאת אמנם כבר נדפסו ממנה כמה ספרים גדולים כמדרשי הרבות והתנחומא והפסיקתות וכו' וכמאה אגדות קטנות הדפיס הרה"ח דר' יעללינעק בו' חלקי בית המדרש אשר לו אך עוד רבו כמו רבו המדרשים והאגדות אשר עודם שפונים וטמונים באוצרות הספרים ואגדות רבות קטנות מפוזרים בספרים רבים עד מאד והנה למאות ומאסף אין להם וישכחו כמת מלב. גם מהנדפסים נמצא בכת"י בנוסחאות שונות מלבד כי כולם נדפסו ע"פ כת"י אחד ובאשר כל ספר כת"י מוטעה ומתעה ואיך ינקו ההעתקות משגיאות וטעיות ואיך יזכה הקורא את ארחו ואין מעיר את לבו על זה.

הנה לרגל ספרי הגדול על הפרקי רבי אליעזר, אשר בו שמשתי בכת"י רבים מאוד ובקרתי את אוצרות הספרים הגדולים בעבור זה ודברתי בו ב"ה על כל ספרי המדרשים והאגדות אשר בדפוס ואשר בכת"י, עמדתי על מדרשים ואגדות רבים עד מאד ועשיתי חוזה עם ראשי אוצרות הספרים הגדולים שבאירופא אשר בעז"ה תשיג ידי בנקל את העתקותיהם וכבר כבשתי הדרך המוביל להמטרה הזאת בישע צורי וגואלי מעוזי ועזרי אשר רבים גם שלמים ילאו למוצאה מפני המניעות הרבות אשר תעמודנה להם לשטנה בזה. לזאת נדבה רוחי להוציא לאורה את כל המדרשים והאגדות האלה בתור מכתב חדשי אשר מפני זה אקוה כי אוכל להוציא לאור את מחשבתי הטובה אשר לא תוכל להעשות בענין אחר כמובן· וזה יהיה דרכי ומשפטי אשר עליהם אשא את עיני אי"ה: 1)לקבץ על יד את כל המדרשים והאגדות ולשמש בכל הכת"י מכל מדרש ומדרש אגדה ואגדה גם ללקט האגדות הקטנות מפי ספרים רבים נדפסים וכת"י אשר אינם בהמדרשים ואגדות שבידינו לבל ידח מהם נדח וימצאו ביד דורשיהם במקום מיוחד. 2) לעטרם במראה מקום ושינויי נוסחאות בהערות והגהות. 3) להקדים לפני כל אחד ואחד מהם מאמר בקורת על זמנו ומחברו מקוריו ועניניו של המדרש הזה ועל הספרים אשר שמשו בו ואשר שמש בהם להקל על המעיין והקורא· הקובץ הזה יצא לאור מדי חודש בחדשו ארבעה באגען לחודש, חמשים באגען לשנה ולפני כל חג ומועד יבואו המדרשים והאגדות הנוגעים אליו ובשאר ימות השנה יבואו שארי האגדות והמדרשים למען יתנו פרים בעתם וימצאו לדורשיהם על נכון במקומם הראוי· גם הנייר וההדפסה יהיו בטוב וההגהה מדוייקת מאוד אשר בזה תצא מגבול מכתב עתי ותהיה גם לעדי תפארת באוצרות הספרים· על כל אלה נהיה מתונים אי"ה ונשים לבינו ועינינו עליהם.

ההוצאה הרבה הרובצת על זה, שכר הנסיעות למקום אוצרות הספרים הרחוקים אשר אין מעתיק נאמן שם ושכר המעתיקים לוחצת אותנו לבל להוזיל ממחיר הספר אשר קצבנו למעלה ובשער הספר ונדמה כי מעטה היא לעמת ערכו.

המחברת למבחן תצא לאור בקרוב ומכילה המדרשים והאגדות האלה הנוגעים לחודש תמוז ואב: מעשה רבי אליעזר בן הורקנוס בשבעה נוסחאות; אגדה מאבות דרבי נתן של בני צרפת; אגדה מאיכה רבתי כת"י; מדרש עשרת מלכים; אגדת משיח; אגדת רבי ישמעאל. ומבקשה ישיגוה אצלינו. ולאלה אשר נשלחה לידם נבקש אם לא חפצה נפשם לקבלה במהירה ולבוא על החתום על המכתב החדשי הלזה כי ישיבוה לידינו נ"פ האדרעססע אלינו הרשומה למטה. וב"ה כבר ערוכים בידינו קונטרסים רבים ואי"ה מראש שנת תרמ"ב ותצאנה לאור מדי חודש בחדשו על הסדר.

כן נכבדה להודיע כי ספרו של המו"ל המכונה „משנת רבי אליעזר" על הפרקי רבי אליעזר אשר דבר עליו בארוכה במ"ע בית תלמוד לירח אב ואלול תר"מ ובהקדמתו לספרו אגדת אגדות חלק א' יצא לאור אי"ה מר"ה הנ"ל ובמשך חצי שנה יושלם אי"ה והחפץ בו יפנה אלינו ואי"ה במועדו נודיע על זה בהודעה מיוחדת.

עתה נשים קנצי למילינו ועינינו נשואות לאוהבי וחובבי ספרות חכז"ל והמוקירים ומכבדים את דבריהם כי יכתבו ידם לקבל המ"ע הזה במחיר אשר שמנו עליו למען נוכל להפיק זממינו ולהוציא לאור את מחשבתינו להגדיל ולהאדיר תורת וחכמת חכז"ל אשר היא כבודינו ומאור עינינו. גם בקשתינו פרושה לכל אשר חננו ה' במדרשים ואגדות כת"י להודיענו מזה ולמסור העתקתם לידינו והנה מוכנים אנו לשלם לו כאשר ישית עלינו אם קצרה ידו לתתם מתנה להפצינו היקר ובין כה וכה נביא עליו ברכה ונודנו מקירות לבבינו בקהל עם וצדקה תהיה לו מאת ה'

בישע אלוקים בירח סיון שנת תרמ"א פה מינכען ופראנקפורט על נהר מיין.

חיים מאיר הורוויץ הלוי
המעריך והמעיר.

אלימלך סלאבאטצקי
המדפיס על הוצאותיו והמתעסק בזה.

האדרעססע אלינו:

M. SLOBOTZKY Frankfurt a. M. (Deutschland.)

Joseph Horowitz, Warschau Dzielnastr. 26 (Russland).

Zur gef. Beachtung!

Im Selbstverlag des Herausgebers (Frankfurt a. M., Schützenstr. 8) erscheinen folgende Sehriften von je 4—4½ Bogen monatlich:

I. **Bibliotheca Haggadica** für Veröffentlichung und Bearbcitung älterer aggadischer Schriften. Preis 12 Rmk. jährlich. Einzelne Hefte 1¼ Rmk.

II. **Halachische** (unedirte) Schriften der Geonim. Preis 12 Rmk. jährlich. Einzelne Hefte 1 Rmk. excl. Porto.

Abonnementsbedingungen.

1) Die Hefte werden allmonatlich erscheinen und etwa Versäumtes wird in Doppelheften nachgeliefert werden.

2) Die Abonnementsgelder sind praenumerando, für je ein Quartal, diesmal jedoch beim Empfang dieses Heftes zu bezahlen.

3) Probe-Hefte stehen auf Verlangen gerne zu Diensten. Wer binnen Monatsfrist solche nicht zurücksendet, den ertaube ich mir unter die Zahl meiner geehrten Abonnenten einzureihen und werde ihm dann die Fortsetzungen weiter zuschicken. Im Interesse der guten Sache und der Wissenschaft bittet der Herausgeber mit dem Einsenden der Gelder pünktlich sein zu wollen, damit die mit grossen Kosten verbundene Arbeit nicht unterbrochen werden muss, zu deren Ausführung Gott helfen möge.

Hochachtungsvoll

Chaim M. Horowitz

Frankfurt a. M. Schützenstrasse 8.

חלק שלישי

תנא דבי אליהו זוטא

עם כל הנוספים והנספחים עליו.

מכיל

תנא דבי אליהו זוטא על פי כת״י וואטיקאן 31 הנכתב בשנת תתל״ג לאלף החמישי; פרק ט״ז—י״ח ע״פ דפוס וויניציאה שנ״ח; פרק י״ט—כ״ה המכונים ג״כ פרקי רבי אליעזר ע״פ כת״י דע ראססי 541.

והוספתי וספחתי עליהם ויבואו לראשונה

תנא דבי אליהו זוטא בנוסחא וסדר אחר ע״פ כת״י דע ראססי 327 הנכתב בשנת ן׳ לאלף השישי; מאמר ארבעה מלכים; מפרקי רבי אליעזר; דרשת ר׳ בנאה ע״פ כת״י דע ראססי 1240 משנת ל׳ לאלף השישי וכת״י דע ראססי 541; ענין חירם מלך צר ע״פ כת״י שונים.

(הקדמתי והמראה מקום וההערות והגהות ושינויי נוסחאות ע״פ שארי כת״י ודפוסים ילוו אי״ה להחלק הראשון כי צר למו המקום בזה מלהכילם בזה).

אספתים וקבצתים יחד אנכי הצעיר, המאסף והמעיר

חיים מאיר הורוויץ הלוי

פראנקפורט על נהר מיין.

תרמ״ב

בהוצאות המוציא לאור ובדפוס של ר׳ אלימלך סלאָבאָטצקי.

רשימת הענינים *)

---

*) השינויי נוסחאות וההערות והגהות ומראה מקום ילוו אי"ה להחלק הראשון אשר יכיל הקדמת בקורת להתנא דבי אליהו הרבה והזוטא ולכל הנוספים והנספחים אליהם אשר יצר להם המקום מלהכילם בזה.

הוספה א׳

תנא דבי אליהו זוטא בנוסחא וסדר אחר

על פי כתב יד דע ראססי 327.

אתחיל לכתוב אליהו זוטא.

(פרק א) (בנוסחתינו הוא בסוף פרק ח׳).

אמרו משום אליה הנביא גדולה צדקה שמיום שנברא העולם ועד אותה שעה כל מי שנותנה משתבח וקולט את עצמו מדינה של גיהנם שנ׳ (תהלים מ״א ב׳) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳ ואין יום רעה אלא גיהנם שנ׳ (קהלת י״א י׳) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך. ואומ׳ (תהלים ק״י ג׳) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת. אבות הראשונים מפני מה זכו בעולם הזה ווכין לימות המשיח ולעולם הבא מפני שנהגו עצמן לצדקה. אברהם יצחק ויעקב. משה ואהרן. דוד ושלמה לא נשתבחו אלא בצדקה. אברהם מנין (בראשית י״ח י״ט) כי ידעתיו. יצחק מנין (שם כ״ו י״ב) ויזרע יצחק ואין זריעה אלא צדקה שנ׳ (הושע י׳ י״ב) זרעו לכם לצדקה. דוד מנין (שמואל ב׳ ח׳ ט״ו) ויהי דוד עושה משפט וצדקה. ואף הקב״ה נשתבח בצדקה. שנ׳ (ישעיה ה׳ ט״ז) ויגבה ה׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה. ואין כסא הכבוד לא נשתבח אלא בצדקה שנ׳ (תהלים פ״ט ט״ו) צדק ומשפט מכון כסאך. גדולה צדקה שמצלת את האדם מדרך המיתה. גדולה צדקה שמארכת ימיו של אדם. גדולה צדקה שמביאה את האדם לחיי העולם הבא. גדולה צדקה שהתורה נמשלה בה. גדולה צדקה שממהרת להביא ימות המשיח והגאולה. גדולה צדקה שמעלה נותנה ומושיבתו כנגד כסא הכבוד. גדולה צדקה שמצלת את האדם מדינה של גיהנם שנ׳ (משלי י׳ ב׳) וצדקה תציל ממות ואין מות אלא גיהנם. וכת׳ (שם י׳ ב׳) לא יועילו אוצרות רשע וגו׳. בוא וראה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו. אדם נותן צדקה בעולם הזה מתכוין עליו שיחיה בה ולא ימות. וכל מי שספק בידו לעשות צדקה ואינו עושה. לקיים נפשות ואינו מקיים מומן מיתה לעצמו שכן מצינו בנבל שהדיח עבדי דוד שנ׳ (שמואל א׳ כ״ה י׳ — י״א) ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדים וגו׳. ולקחתי את לחמי

ואת מימי ואת טבחתי וגו׳. מיד נענש וקנס מיתה לעצמו שנ׳ (שם שם כ״ה ל״ח) ויהי כעשרת הימים ויגוף ה׳ את נבל וימת. ומנין שהיא מארכת ימיו ושנותיו של אדם שנ׳ (דברים ל׳ כ׳) כי היא חייך וארך ימיך ואומ׳ (משלי ג׳ י״ח) עץ חיים היא למחזיקים בה ותומ׳ מאושר. על מצוה קלה כת׳ (דברים כ״ב ז׳) למען ייטב לך והארכת ימים קל וחומר בצדקה שהיא חמורה בתורה. ומנין שהיא מביאה האדם לחיי העולם הבא שנ׳ (תהלים א׳ א׳) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו׳. ונאמר בצדקה אשרי ונאמ׳ בתורה אשרי מה אשרי האמור כאן בן העולם הבא אף אשרי האמור בצדקה בן העולם הבא. ומנין שהצדקה שווחה לתורה מהכא כתו׳ בתורה (ויקרא כ״ו ג׳) אם בחקותי תלכו. ואחריו כת׳ (שם שם ו׳) ונתתי שלום בארץ. ובצדקה כת׳ (ישעיה ל״ב י״ז) והיה מעשה הצדקה שלום. ואף התורה עצמה קרויה צדקה שנ׳ (דברים ו׳ כ״ה) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעש׳. ולא עוד אלא שהצדקה ממהרת הגאולה וימות המשיח שנ׳ (ישעיה נ״ו א׳) שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וגו׳. והנותנה עולה ויושב כנגד כסא הכבוד שנ׳ (שם ל״ג ט״ו) הולך צדקות ודובר מישרים וגו׳ הוא מרומים ישכון מצדות סלעים משגבו.

פרק א׳ (ב׳) (במוסחתינו הוא פרק ג׳).

אמ׳ אליהו פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אדם אחד והתחיל לבוא עלי בדרך מינות אמ׳ לי מקרא ניתן לנו מהר סיני ומשנה לא נתן לנו. אמרתי לו בני והלא מקרא ומשנה מפי הגבורה נאמרו ומה בין מקרא למשנה הלא ואת מקרא וזו פירושה אמרתי לו אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו שני עבדים והיה אוהבן אהבה גדולה נתן לזה קב חטים ולזה קב חטים. לזה אגודה של פשתן ולזה אגודה של פשתן הפקח שבהם נטל את הפשתן ונתנו לטוות ולארוג ולעשות מפה. והלך וטחן החטים ועשה מהן סולת ולש אותם ואפה אותם בנחתום והביא הלחם בשלחן ופרס המפה עליו עד בוא המלך כיון שבא המלך שאל אותם ואמ׳ להם מה עשית ממה שנתתי לכם. הפקח הביא השלחן לפני המלך ואמ׳ לו אדוני המלך הנה לך לחם לאכול מן החטים ומפה לנגוב מן הפשתן והיא פרוסה עליו. והטיפש הוציא האגודה של פשתן והחטה לפני המלך כשראה המלך כן פתח ואמ׳ אוי לאותה בושה אוי לה לאותה חרפה צאו וראו אי זה מהם חביב הוי אומ׳ זה שהוציא את השלחן ערוך אמרתי לו בני אם אמצאך בתוך משנת חכמים יעשו דבריך כראוי אמ׳ לו הן. אמרתי לו כשאתה יורד לפני התיבה בשבת מה

אתה מתפלל אמ׳ לי שבע ברכות אמרתי לו ושאר ימים מה אמ׳ לי תפלה כולה אמרתי לו כמה בני אדם קורין בתורה בשבת אמ׳ לי שבעה. ובמנחה של שבת ובשני ובחמישי אמ׳ לי שלשה אמרתי לו ועל שבעת המינין כמה אתה מברך אמ׳ לי שתים לפניהם ואחת לאחריהם. ועל שאר המינין כמה ברכה אחת וברכת המזון שתים הרי שלש והטוב והמטיב ארבע. אמרתי לו בני וכי יש לנו אלה מהר סיני והלא אינן אלא מתוך משנת חכמ׳ ששנו ופרשו אלא כשנתן הקב״ה תורה לישראל לא נתנה אלא כחטין לברר מהן סלת וכפשתן להוציא ממנו] בגד וניתנה כלל ופרט ופרט של כלל (דברים י״ד כ״ה) ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך בבקר ובצאן ביין ובשכר זה פרט ובכל אשר תשאלך נפשך זה כלל אחר והו כלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכלל. אמ׳ לי ר׳ מיום שנברא העולם ועד זו שעה כל העושה מצוה נותנין לו שכרו וכל העובר עבירה נותנין לו שכרו אמרתי לו מקרא כת׳ אי איפשר לאומרו הקב״ה הוא מלך מסוף העולם ועד סופו וכל העולם כולו שלו וכסא כבודו שלו הוא שנ׳ (שם י׳ י״ד) הן לה׳ אלהיך השמים שמי השמים ואו׳ (תהלים פ׳ ט״ו) הבט משמים וראה ולא שמים בלבד אלא שמי׳ ושמי השמים שבעה והעולם כולו שלו הוא וכסא כבודו שלו הוא יטול שכרו וחלקו בעולמו שברא אלא להודיע לבריות שכל מי שעושה את התורה בצער ועושה את המצות בצער שבשכרן נתונה לו. והקרן שמורה לו לפי שלא מצא הקב״ה בבני אדם שעושין התורה בצער ועושין המצות בצער ובונין בית האחרון בצער ומצערין עצמן על התורה ועל המצות עד שבאו אותן בני אדם ועשו את התורה בצער ועשו את המצות בצער ובנו בית האחרון בצער וצערו עצמן על התורה ועל המצוות לפי׳ נתן להם משנה להם ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות. ומנין שיטול הקב״ה שכרו וחלקו בעולם שנ׳ (דברים ל״ב ט׳) כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו. ואומ׳ (תהלים ט״ז ו׳) חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי. משל למלך שבנה פלטרין ושמח בה ובשמחתו ששמח בה סייף בה בית דירתו זו שכרה של ארץ ישראל שעמד הקב״ה בתוכה ובנה את כל הארצות כולן והפריש ישראל תרומה מכל האומות ומישראל הפריש שבט לוי ומשבט לוי הפריש כהן גדול שהוא עומד ומכפר על ישראל בכל שנה ושנה והביא ישראל תרומה מכל האומות לארץ ישראל שהיא פרושה מכל הארצות והביא שבט לוי שהפריש מישראל לירושלם שהיא פרושה מארץ ישראל והביא כהן גדול שהפרישו משבט לוי לבית המקדש שהפרישו מירושלם לעמוד ולעשות רצונו בלבב שלם שנ׳ (חבקוק ג׳ ו׳) עמד וימודד

ארץ ראה ויתר גוים. אמ׳ לו כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן העולם הבא וי״א ממקום שנוטל עפרו של אדם הראשון באותו המקום נבנה המזבח שנ׳ (בראשית ב׳ ז׳) וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה וכת׳ (שמות כ׳ כ״ד) מזבח אדמה תעשה לי מכאן אמרו חכמים כל זמן שבית המקדש קיים מזבח כפרה הוא לכל ישראל בכל מקומות מושבותיהם ובחוצה לארץ חכמ׳ ותלמידי חכמים כפרה הם לכל ישראל בשל מקומות מושבותיהם שנ׳ (ויקרא ב׳ י״ד) ואם תקריב מנחת בכורים לה׳ אביב קלוי באש גרש כרמל ואומ׳ (מלכים ב׳ ד׳ מ״ב) ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים וגו׳ והלא לא היה שם מזבח או מקדש ולא כהן גדול אלא אלישע הנביא ותלמידיו שהיו יושבין לפניו בין ברותן ובין בשומרון מיכאן את למד שכל המכבד לתלמידי חכמי׳ מעלה עליו הכת׳ כאילו מכבד הקב״ה בעצמו שנ׳ (תהלים ט״ו ד׳) את יראי ה׳ יכבד. אמ׳ לו ר׳ מה נשתנו אומות העולם שאוכלין העולם הזה אמרתי לו שכרן שהפריש הקב״ה ישראל מתוכן לפי׳ אוכלין העולם הזה. משל למלך שמצא אדם אחד ממשפחה מרובה עושה רצונו שגר המלך מתנות מרובות לבני המשפחה שיעשו לו רצונו אף כאן אומות העולם שכרן שהפריש הקב״ה ישראל מתוכן לפי׳ אוכלין העולם הזה. אמ׳ לו כל העושה מצוה נותנין לו שכרו וכל העובר עבירה נותנין לו שכרו. אמרתי לו מה שכרו של נחש הקדמוני שעמד וקלקל את כל העולם כלו. מה שכרן של אדם וחוה שעברו על הבריות. מה שכרו של קין שהרג הבל אחיו מה שכרו של למך שהיה מתאבל על אחי אביו. מה שכרו של שם שכבד את אביו מה שכרו של חם שלא כבד אביו. מה שכרו של נח שעמד ומיחה ברבים כל אותן ק״כ שנה שלא היה עליו הדיבור לפיכך הוכתב עליו לדורות שנ׳ (בראשית ז׳ א׳) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. מה שכרו של שם הגדול שהתנבא על כל האומות שבעולם ד׳ מאות שנה ולא קיבלו ממנו. מה שכרו של אברהם שעמד ופיגר כל ע״ז שבעולם ועל שאמ׳ דבר שלא כהוגן ירדו בניו למצרים שנ׳ (שם ט״ו ח׳) ויאמר ה׳ אלהים במה אדע הושב לו (שם ט״ו י״ג) ידוע תדע בשכר אותה מילה ירדו בניו למצרים. מה שכר של ישמעאל שעמד וקיבר את אביו מה שכרו של יצחק שאמ׳ לאביו אבא כפתני שמא אבעוט בך ואכך ונמצאתי מתחייב לשמים ואמרו שהיה בן שלשים ושבע שנה. מה שכרו של עשו שמוריד שתי דמעות ניתן לו הר שעיר שאין גשמי ברכה פוסקין ממנו לעולם ואף בני שעיר שקבלו בני עשו בסבר פנים יפות נותן להם שכרן ואי זו שכר זכו ויצא מורעם מלך שנ׳ (שם ל״ו כ״ב) ואחות לוטן

תמנע. (שם ל״ו י״ב) ותמנע היתה פילגש לאליפו בן עשו ותלד לאליפו את עמלק מכאן אמרו אין בידו של אדם לא תורה ולא משנה אלא יושב וקורא כל היום שכר תורה בידו. מה שכרו של יעקב שהיה מודה על האמת שנ׳ (תהלים ט״ו ב׳) ודובר אמת בלבבו. מה שכרן של י״ב שבטים שהיו עושין רצון אביהם שבשמים שנ׳ (הושע ט׳ י׳) כענבים במדבר. מה שכרן של אברהם יצחק ויעקב שנהגו אימה בלבבם מתוך שבעים לשונות יש להם שכר ולבניהם ולבני בניהם עד סוף כל הדורות:

פרק ב (ג) (בנוסחתינו סוף פרק ג׳)

אמ׳ אֱליהו הכל ברא הקב״ה בעולמו חוץ ממדת השקר שלא ברא ומדת עול שלא עשה שנ׳ (דברים ל״ב ד׳) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו׳ (צפניה ג׳ ה׳) ה׳ צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר וגו׳ ואומ׳ (איוב ל״ד י׳) חלילה לאל מרשע ושדי מעול אלא (שם ל״ד י״א) כי פועל אדם ישלם לו ואומ׳ (ישעיה נ״ט י״ח) כעל גמולות כעל ישלם מעיד אני עלי שמים וארץ שאילמלא לא נקבצו בני אדם למיתה אין כל בריה יכולה לירד לעולם בלי צער אלא מתוך שאוכל ושותה שמח הוא על אשתו ועל בניו ועל בני ביתו ונפטר לבית עולמו אין פירות ותבואה באין לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהן של בני אדם. ואין בני אדם באין לידי בושה אלא מתוך דרכיהן ואין עיניהן של בני אדם כהות בחצי ימיהם אלא מתוך רדכיהן ואין אנשים מטמאין בנגעים אלא מתוך דרכיהן ואין הנשים מטמאות בזיבה אלא מתוך דרכיהן שנ׳ (ישעיה מ״ה י״ח) כה אמ׳ ה׳ בורא השמים הוא האלהים יוצר הארץ ועושה הוא כוננה לא תוהו בראׄ׳ לשבת יצרה צא ולמד מדרך ארץ כלום יש בונה בית אלא להכנים לו פירות ולהכנים לו כלים ולהכנים לו כספים או להצית בו את האור אף כך בני אדם מתוך דרכיהן נידונין דנין אותם מתוך דרך ארץ בשביל להצילם מיום הבא לקראתם שנ׳ (הושע ז׳ י״ג) אוי להם כי נדדו ממנו. בשלשה דברים יהא אדם מסתכל בכל יום בשעה שיכנס לבית הכסא ובשעה שמקיזין לו דם ובשעה שעומד לפני המת בשעה שיכנס לבית הכסא אומ׳ לו ראה דרכיך כדרך בהמה ובשעה שמקיזין לו דם אומרין לו ראה שבשר ודם אתה ובשעה שהוא עומד לפני המת אומ׳ לו ראה להיכן אתה הולך ואם אינו חוזר ויושב ומדבר דברים יתרים צא ומלמד מה כתי׳ בו (משלי י״ט ג׳) אולת אדם תסלף דרכו ועל ה׳ יזעף לבו ובשקר הוא אומ׳ (שמות כ״ג ז׳) מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג ואומ׳ (זכריה ח׳ י״ז) ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכ׳

ושבועת שקר אל תאהבו כיצד אדם עושה עצמו צדיק לדבר אמת מוסרין לו מלאך שיתנהג עמו בדרך הצדיקים לדבר אמת עושה אדם עצמו חסיד לסבול הכל מוסרין לו מלאך שיתנהג עמו בדרך החסידים וסובל את הכל עושה אדם עצמו לכחש ולשקר מוסרין לו מלאך שיתנהג עמו בדרך הרשעים ומכחש ומשקר עושה אדם עצמו מדה בינונית מוסרין לו מלאך שיתנהג עמו מדת בינונית ומנין שכן כת׳ שנ׳ (ירמיה י״ז י׳) אני ה׳ חוקר לב ובוחן כליות לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. ואומ׳ (תהלים י״ח כ״ו) עם חסיד תתחס׳ ועם גבר תמים תתמם ועם נבר תתבר ואת עם עני תושיע עם שעניות יפה לו (שמואל ב׳ כ״ב כ״ח) ועיניך על רמים תשפיל אלו אומות העולם ממה שאמ׳ ירמיה (איכה ג׳ ל״ח) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אין להבין אותו כן מפני שכל מדות טובות יוצאות מלפניו ואין הטובה יוצאה לעושי הרעה ואין הרעה יוצאה לעושי הטובה אלא טובה כלפי טובה ורעה כלפי רעה ומנין תדע לך מאלו ארבע מדות שהן כדרך ארץ ואלו הן יש נושא אשה לשום זנות יש נושא אשה לשום ממון יש נושא אשה לשום גדולה יש נושא אשה לשום שמים והנושא לשום זנות סוף שמוציאין ממנו בן סורר ומורה הנושא לשם ממון סוף שמצריכין אותו לידי אחרים הנושא לשם גדולה סוף שמעמידין עליו מאותה משפחה למעט זרעו אחריו הנושא לשום שמים סוף שהויין לו בנים שמושיעין את ישראל בעת צרתם ומנין לנושא אשה משום זנות שמוציאין ממנו בן סורר ומורה שנ׳ (דברים כ״א י״א) וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה ולקחת לך לאשה והבאת אל תוך ביתך וגלחה על אותה שהנחת בביתך וגלחה את ראשה ועש׳ את צפרניה. כל כך למה שמא אולי כשיראה אותה מגולחת וכעורה יתעב אותה וישנאנה ואם יצרו שולט בו ורצונו בה יקדשנה ויכניסנה בדרך אישות ולא בזנות אעפ״כ מה כת׳ בתריה (שם שם ט״ו) כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האה׳ והשנואה מה כת׳ בתריה (שם שם י״ח) כי יהיה לאיש בן סורר ומורה ומנין לנושא אשה לשום ממון שמצריכין אותו לאחרים שכך מצינו בבני עלי שנשאו נשים שלא כראוי להם ולסוף הוצרכו זה לזה שנ׳ (שמואל א׳ ב׳ ל״ו) והיה כל הנותר בביתך יבוא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמ׳ ספחני נא אל אחת הכהונות לאכול פת לחם ומנין לנושא אשה לשם גדולה שמעמידין עליו מאותה משפחה למעט זרעו אחריו שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה כשראה אחאב מלך ישראל שהיו לו שבעים בנים הלך ונתחתן בו שנ׳ (מלכים א׳ כ״ב מ״ה) וישלח יהושפט אל מלך ישראל ומנין למעט זרעו שנ׳ (שם ב׳ י״א א׳) ועתליה אם אחזיה ראתה כי מת

בנה ותקם ותאבד כל זרע המלוכה אילמלא שם הברית שכרת הקב"ה לדוד היה נהרג יואש ולא היה נותר ממלכות בית דוד שריד ופליט צא ושאל משני בני אדם שהיו משבט אחד וממשפחה אחת והיו דרים בשכונה אחת האחד עני והאחד עשיר לוה בן ולוה בת ולא רצא העשיר להדבק בעני אלא הלך לבקש אדם בעל אחים רבים ובעל ממון והוא ממשפחה צרעה ולא קיים הפסוק שאמ׳ הנביא (מלאכי ב׳ י׳) הלא אב אחד לכולנו הלא אל אחד בראנו מדוע נבגוד איש באחיו למען חלל ברית אלהינו מה כת׳ בתריה (שם שם י"א) בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל כי חלל יהודה קדש ה׳ אשר אהב ובעל בת אל נכר לסוף לא נשתייר ממנו לא נוחל ובא מנחיל מפני שהניח עבדו אברהם שנבחר משבעים לשונות ונדבק במי שלא היה ראוי לו לפי׳ ירש והוריש לורעו מה שאמ׳ הנביא (שם שם י"ב) יכרת ה׳ לאיש אשר יעשה ער ועונה שלא יהיה לו ער בחכמ׳ ולא עונה בתלמידים ולא מי ששואל הלכה בענין בית המדרש ולא שמשיב הלכה בתלמידים ולא שמגיש מנחה לה׳ צבאות. ומנין לנושא אשה לשם שמים שהויין לו בנים שמו׳. (...

. . . .

. . . . **פרק ד (ה)** (בנוסחתינו הוא פרק ה׳) . . . .

. . . .

(ה) בפרק ד „מעולה" מדה מצא ולא בעולם" עד „ישראל את ומושיעו" מתיבות
חסר בכת"י זה כשני דפים וחבל על דאבדין ולא משתכחין. ויש להשלימו ע"פ נוסחא הא׳)

בעולם ולא מצא מדה מעולה מעניות שמתוך עונייהיו בני אדם יראי שמים אם אין להם לחם לאכול ובגד ללבוש ושמן לסוך מבקשים לבעל הרחמים מרחמיו ומחסדיו והוא מספיק ומצינו שעל ידי עניות בני אדם יראי שמים ומצינו שאין עושי תורה באים אלא מתוך עניות. אין לעולם צדיקים באים אלא מתוך עניות ואין לעולם גמילות חסדים באין אלא מתוך עניות ואין יראי שמים באים אלא מתוך עניות מקים ממטתו לא עשיר נאמר אלא (שמואל א׳ ב׳ ח׳) מקים מעפר דל. כי לה׳ מצוקי ארץ וישת עליהם תבל. אין מצוקי ארץ אלא תלמידי חכמ׳ שנ׳ (שמואל א׳ כ"ב ב׳) ויתקבצו אליו כל איש מצוק. ובכל יום ויום יורדין מלאכי חבלה מלפני הגבורה לחבל את כל העולם אלולי שמוצאין חבורות חבורות של תינוקות לומדין לפני רבן היו מחבלין העולם שנ׳ (ישעיה נ׳ ב׳) מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה. צא ולמד מדרך ארץ כלום יש אדם נוטע כרם אלא על מנת לאכול ענבים או לשתות יין ממנו או שיצמחו בו עשבים וקוצים. אם נתמלא עשבים וקוצים מצית בו האור ושרפו חוזר לבקרו וראה והנה נשתיירו בו מאה או מאתים גפנים הלך וויבלו ועידרו ובסהו

והשקהו מים בשביל אותן הגפנים שנותרו בתוכו. אף כך הצדיקים דומין לפני הקב"ה כעמודים הללו שסומכין כל הבית עליהם שנ׳ (שמואל א׳ ב׳ ח׳) כי לה׳ מצוקי ארץ וישת עליהם תבל.

פרק ה׳ (ו) (בנוסחתינו הוא פרק ו׳)

ממדת השי׳ למד שרחמיו מרובין בעולם ומפני מה אמרתם צדקה לעניים לדלים ולרשים והלא הוא זן ומפרנס ומכלכל כל באי העולם בין אנשים בין בחמות וחיות ועופות שקצים ורמושים בין עניים בין עשירים שנ׳ (תהלים קמ"ה ט"ז) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. ואומ׳ תנו צדקה לעניים לדלים ולאביונים. הא אינו אומ׳ אלא באדם שעשה דבר שלא כהוגן לכך קנסו עליו רעה עד ארבע דורות ועליו נאמ׳ צדיק ורע לו ולא עוד אלא שהיה משה הצדיק כן (צ"ל דן) קל וחומר בעצמו ואמ׳ אם שמא אין ישראל חפצין ללכת בדרכיו של הקב"ה ויתחתם עליהם גזר דין נמצא לוקין כל שעה ושעה משל למלך שנשא אשה והיה מוליכה למדינה וכשהיתה סורחת בו היה מלקה לה כששמע חמיו שהיה מלקה בתו שלח לו שליח ואמ׳ לו אמור לי דבר שאתה רוצה בו ואני אשלח לבתי שתעשה חפצך שגר לו המלך ה׳ מיני פירות וכתב כנגדן חמשה אגרות והדבר שהמלך רוצה בו כתבו ושגרו ביניהן. כיון שהגיעו האיגרות והפירות אצל חמיו של מלך קרא אגרת ראשונה וכתוב בה זה פרי פלו׳ ופתח שנייה וכתוב בה זה פרי פלו׳ וכן שלישי וכן רביעי וכן חמישי וכיון שהגיע לדבר שהמלך רוצה בו קרא לבתו ואמ׳ לה בתי המלך אמת אוהב שלום אוהב משפט אוהב צדק אוהב. לכך נדמה משה באותה שעה שנ׳ (שמות ל"ג י"ג) ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעיני נא את דרכיך והקב"ה הגיע סוף דעתו של משה והראהו דור ודור וחכמיו דור ודור ונביאיו ופרנסיו דור ודור ומנהיגיו ואנשי מעשה והראהו מדת העולם הזה והעולם הבא אמ׳ לפניו רבונו של עולם הראני מידת שהעולם מתנהג בה הרי אני רואה צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו עשיר וטוב לו עשיר ורע לו עני וטוב לו עני ורע לו לכך נאמ׳ (שם שם י"ח) הראיני נא את כבודך אמ׳ לו הקב"ה משה אי אתה יכול לעמוד על מדותי ועל כל דרכי אלא הריני אודיעך מקצת דרכי ומקצת מדותי כשאני רואה את בני אדם שאין ממש לא במעשיהם ולא במעשה אבותיהם אלא בשביל שהן עומדין ומתפללין ומתחננין לפני ומברכין את שמי אני נוקק להם וכופל מזונותיהן שנ׳ (תהלים ק"ב י"ח) פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם. כשהרבה להתחנן ולבקש ממנו שהיה מודיעו דרכיו אמ׳ לו (שמות ל"ב י"ט) אני אעביר כל

טובי על פניך וקראתי בשם ה׳. מהו וקראתי בשם ה׳ לפניך ואודיעך כל דבר ודבר בשמו אבל כל זאת (שם ושם) וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם באותה שעה העביר על פניו כל מה שעתיד להיות בעולם הזה ובעולם הבא וראה משפט הרשעים ומשפט הצדיקים מדקרא בקול תחנה ואמ׳ (שם ל״ד ו׳) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון וגו׳ הרי שלש עשרה מדות באו חכמ׳ ופירשו כיון שנ׳ שם כל טובי כלל בו ימות המשיח כיון ששמע משה וחנותי את אשר אחון ורחמ׳ את אשר ארחם אמ׳ זו מדה של חסד ומדה של רחמים ולפי׳ הקדים ואמ׳ (שם שם ו׳) נוצר חסד לאלפים ונתעטף ועמד בתפלה ואמ׳ (שם שם ט׳) אם נא מצאתי חן בעיניך ה׳ ילך נא ה׳ בקרבנו וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלת׳:

פרק ו׳ (ז) (בנוסחתינו הוא פרק ז׳)

בוא וראה במדת הטובה אדם עושה דבר מצוה כותבין עליו טובה עד ד׳ דורות כיהוא בן נמשי שנ׳ (מלכים ב׳ י׳ ל׳) ויאמר ה׳ אל יהוא יען אשר הטיבות עם לבבך לעשות הישר בעיני וכל אשר בלבבי עשית לבית אחאב. אמרו עליו על יהוא בן נמשי אדם ירא שמים היה ולא הלך אחרי עגלי הזהב אשר עשה ירבעם בן נבט. כיון שבא לידי גדולה וממלכה ונתחזק המלכות בידו קלקל במעשיו. בא יהואחז בנו ועשה תשובה צדיק וטוב לו. לא עשה תשובה צדיק ורע לו. בא יואש בן יהואחז בנו אחריו ועשה תשובה צדיק וטוב לו. לא עשה תשובה רשע וטוב לו. בא ירבעם בן יהואש בן יהואחז בנו אחריו ועשה תשובה צדיק וטוב לו. לא עשה תשובה רשע ורע לו. בא זכריה בן ירבעם בן יהואש בן יהואח׳ בנו אחריו ועשה תשובה צדיק וטוב לו לא עשה תשובה רשע וטוב לו. אמרו עליו על ירבעם בן יואש נוהג כבוד בנביאים היה ומה שלא מסר הקב״ה ביד יהושע בן נון וביד דוד מלך ישראל מסר בידו שנ׳ (שם שם י״ד כ״ה) הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד נחל מצרים כיוצא בדבר אתה אומ׳ (שם שם כ״ו) כי ראה ה׳ את עני ישראל מורה מאד ואפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל (שם שם כ״ז)ולא דבר ה׳ למחות את שם ישראל. וכי מה טיבו של ירבעם בדבר זה והלא ירבעם עובד ע״ז היה אלא על שלא קיבל לשון הרע על עמוס הנביא שנ׳ (עמוס ז׳ י׳) וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך עמוס וגו׳ (שם שם י״א) כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וישראל גלה יגלה מעל אדמתו מיד געד בו והוציאו בנזיפה ואמ׳ לו חס ושלום לא נתנבא אותו צדיק בנבואה זו ואם ניבא לא מדעתו הוא אלא מן השמים. באותה

שעה אמ׳ הקב״ה דור עובדי ע״ז ראש הדור עובדי ע״ז ולא קבל לשון הרע הארץ אשר אמרתי לאברהם ליצחק וליעקב לזרעך אתננה אתן אותה בידו וכן הוא אומר (מלכים ב׳ י״ד כ״ה) הוא השיב את גבול ישראל וגו׳. מיכאן אמרו מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. ובן במדה הזאת נוהגת בכל משפחות האדמה בין בישראל בין באומות העולם:

פרק ז׳ (ח) (בנוסחתינו הוא פרק ח׳)

במדות הללו שאמרנו שמח הקב״ה כנגד עושי תשובה וכועס כנגד עושי רעה ומנין שכן הוא צא ולמד מדרך ארץ אדם עד שלא ישא אשה ויהיו לו בנים דעתו יפה עליו. ואין לו יגון ואנחה בלבבו ויש לו קורת רוח בתוך ביתו משנשא אשה ובא לידי בנים ופרה וריבה ואין בניו נוהגין כשורה אין דעתו יפה עליו ויש לו יגון ואנחה בלבבו ואין לו קורת רוח בתוך ביתו כן מלך מלכי המלכים הקב״ה עד שלא ברא שמים ואדם על האדמה דעתו יפה לו ואין לו ינון ואנחה בלבבו והיה לו קורת רוח בעולם ומשברא אדם הראשון ועד כאן עשינו לפניו ברדך שעושין בנים רשעים שקצרו דעת אביהן בדרכיהם ובמעלליהם כביכול הכנים יגון ואנחה ואין לו קורת רוח בכל העולם כלו. ומנין תדע לך ששלש מאות [צ״ל שנה] עבדו ישראל ע״ז בימי שפוט השופטים לפי׳ מסרן ביד כושן רשעתים כיון שחזרו בתשובה גאלן מידו. חזרו לע״ז כבראשונה ומסרן ביד עגלון מלך מואב כיון שחזרו בתשובה גאלן מידו. חזרו לע״ז עוד מסרם ביד וביד בני עמון כיון שחזרו בתשובה קיבלן והושיען מידו ואילמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו שנ׳ (שופטים י׳ ט״ו) ויסירו בני ישראל את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את ה׳ ותקצר נפשו בעמל ישראל ומנין שהלאוהו וכעסוהו ונאצוהו בודאי הרי לך ת״י שנה שהיה בית ראשון צא מהן עשרים שנה ונשתייר ש״ץ שעבדו ישראל ע״ז וכל נביא שהיה מדבר עמהם לא היו רוצין לשמוע לו שנ׳ (מלכים ב׳ י״ז י״ג) ויער ה׳ בישראל וביהודה ביד כל נביא וכל חוזה וגו׳ אלא אומ׳ לו אין נפשנו בנבואתך ומנין תדע לך שכן שאל אחאב את אליהו ואמ׳ לו הלא כת׳ בתורה (דברים י״א ט״ז) השמרו לכם פן יפת׳ לבבכם ואני היום כמה שנים עובד כל ע״ז שבעולם ואין העולם חסר כלום בוא וראה כמה שנים עובד כל ע״ז כפר בהקב״ה ובתורתו שצוה לחיאל בית האלי ואמ׳ לו לך בנה יריחו אמ׳ לו כבר החרים יהושע ואמ׳ (יהושע ו׳ כ״ו) ארור האיש אשר יקום ויבנה את העיר הזאת ואתה אומ׳ לי לך ובנה את יריחו אמ׳ לו אחאב אי שוטה בעולם דברי הרב לא נתקיימו שאמ׳ (דברים שם שם) השמרו לכם פן יפתה

לבבכם וגו׳ (שם שם י״ז) וחרה אף ה׳ בכם ואני היום כמה שנים עובד ע״ז ושמים לא עצרו וארץ לא מנעה יבולה דברי הרב שכת׳ בו (שם ל״ד ו׳) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה לא נתקיימו דבריו דברי התלמיד לא שכן מיד התחיל ובנה אותה היינו דכת׳ (מלכים א׳ ט״ז ל״ד) בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו כיון ששמע אליהו דבריו נתמלא חמה אמ׳ לו ריקן שבעולם אתה מאסת במי שברא כל העולם כולו ונתן דברי תורה לכבודו חייך שאין אני דן אותך אלא מדבריך שנ׳ (שם שם י״ז א׳) ויאמר אליהו התשבי וגו׳ חי ה׳ אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי מלמד שנטל מפתח טל ומטר והלך לו והיה רעב גדול בכל העולם כשראה הקב״ה כן אמ׳ לו (שם שם י״ח א׳) לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה ולא שמע עד שדחפו למקום שבקשו האבות רחמים מלפני הקב״ה והוא לא רצה לבקש רחמים אלא הלך ליישן שנ׳ (שם שם י״ט ה׳) וישכב ויישן תחת רותם אחד וגו׳ (שם שם שם ח׳) ויקם ויאכל וישתה וגו׳ אמ׳ לו הקב״ה (שם שם ט׳) מה לך פה אליהו אמ׳ לו (שם שם י׳) קנא קנאתי לה׳ אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל וגו׳ היה לו לומ׳ רבון העולמים בניך בני בחוניך הם בני אברהם יצחק ויעקב שעשו רצונך בעולם אלא אמ׳ (שם שם) את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותר אני לבדי וגו׳ התחיל הקב״ה לדבר עמו תנחומים אמ׳ לו כשנגליתי ליתן את התורה על הר סיני לא נגלו עמי אלא מלאכי שלום שהיו רוצין בטובתן של ישראל אבל עתה (שם שם י״א) צא ועמדת בהר המתין לי שלש שעות והוא עומד בדבריו הראשונים ואומ׳ (שם שם י״ד) קנא קנאתי לה׳ אלהי צבאות. באותה שעה אמרה לו רוח הקדש (שם שם ט״ו) לך שוב לדרכך מדברה דמשק ובא ומשחת את חזאל למלך על ארם ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט מאבל מחולה וגו׳ אמ׳ לו הקב״ה אליהו מה שבלבך אינך יכול לעשות מה שבלבי לא כל שכן:

פרק ח׳ (ט) (בנוסחתינו סוף פרק ט׳)

בימי עוזיהו מלך יהודה נתנבאו ארבעה נביאים והושע בן בארי זקן שבכולן ואלו הן הושע ישעיה עמוס ומיכה והקב״ה צופה על כולם וראה מי שהיה מבקש רחמים על בניו אמ׳ לו הקב״ה להושע הושע רואה אתה את ישראל מה הן עושין אמ׳ לו הושע הבא עם אחר ושים תחתיהם היה לו לומ׳ בניך הם בני בחוניך שעשו רצונך בעולם הזה ולא עשה. באותה שעה אמ׳ הקב״ה מה אעשה

לאותו בשר ודם שאמ׳ לי על בני העבירם באומה אחרת אמ׳ לו (הושע א׳ ב׳) לך קח לך אשת זנונים וילדי זנונים (שם שם ג׳) וילך ויקח את גמד בת דבלים ריבה רעה שהכל דשים בה כדבלה ותהר ותלד (שם שם ד׳) ויאמר ה׳ אלי קרא שמו יזרעאל נולדה לו בת אמ׳ לו (שם שם ו׳) קרא שמה לא רוחמה נולד לו בן אחר אמ׳ לו (שם שם ט׳) קרא שמו לא עמי. נולדו לו שלשה בנים ונגזרו על ישראל שלש גורות בעבורם א״ל הקב״ה הושע מפני מה לא למדתה ממשה רבך שכשדברתי עמו פרש מן האשה ואתה מפני מה אינך פורש מן האשה אמ׳ לפניו רבונו של עולם איני יכול להוציאה ולגרשה שכבר יש לי בנים ממנה אמ׳ לו הקב״ה אתה בשר ודם ונשאת אשת זנונים ובניך בני זנונים ואינך יודע אם משלך אם משל אחרים הם אמרת איני יכול לגרשה ולהוציאה שכבר יש לי בנים הימנה. והללו חביבי בני אברהם יצחק ויעקב אחד מחמשה קנינין שקניתי בעולמי איך אשלחם מעל פני. מיד התחיל הושע לבקש רחמים על עצמו אמ׳ לו הקב״ה להושע שלש גורות נגזרו על ישראל בשבילך חזר ורפא אותן. מיד אמ׳ (שם שם ב׳ א׳) והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר וגו׳ ועוד אמ׳ (שם שם כ״ה) וזרעתיה לי בארץ ורחמתי את לא רוחמה ואמרתי ללא עמי עמי אתה:

פרק ט׳ (י) (בנוסחתינו הוא פרק י׳)

עשרה דורות מאדם ועד נח בקש הקב״ה לפקוד עון אבות על בנים באותן עשרה דורות ולא עשה אלא כל אחד ואחד מהן עשאו מלך בפני עצמו על ביתו ועל בני ביתו ולא היה ביניהם מלך ולא מדת פורענות ואפי׳ מדת הדין שנ׳ (איוב כ״א ט׳) בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם (שם שם י״ד) ויאמרו לאל סור ממנו ודע׳ דרכיך לא חפצנו וירדו לידי גזל וחמס שנ׳ (בראשית ו׳ י״ג) כי מלאה הארץ חמס מפניהם ירדו לידי גילוי עריות שנ׳ (שם שם י״ב) כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ. ירדו לידי שפיכות דמים שנ׳ (שם שם) וירא אלהים את הארץ והנה נשח׳ ולא עוד אלא שהיו מניחין גביהם על גבי קרקע והולכין ערומים שנ׳ (איוב כ״ד ז׳) ערום הלכו מבלי לבוש. עשרה דורות מנוח ועד אברהם היה בדעתו של הקב״ה שהיה בכל הארץ שפה אחת כיון שעמדו דור הפלגה והביאו לפניו בלבל לשונם לשבעים לשון שנ׳ (בראשית י״א ח׳) ויפץ ה׳ אותם משם על פני כל הא׳. היה בדעתו של הקב״ה ליתן כהונה לפינחס לו ולזרעו עד עולם כשנתנה לבני איתמר קלקלו בה מיד. היה בדעתו של הקב״ה ליתן תורה וקדושה

לאומות וכשנתנה לבלעם בן בעור קלקל בה מיד. ולא היה דבר בעולם שלא גילה הקב"ה לבלעם וקלקל בה מיד ומפני מה שעתידין כל אומות העולם לומ' לפני הקב"ה רבונו של עולם אלו נתת לנו נביא כמשה קבלנו תורתך מידו לפי' נתן להם הקב"ה בלעם בן בעור שהוא חכם כמשה. משה היה יתר דבר אחד על בלעם ובלעם היה יתר דבר אחד על משה במשה כת' (ויקרא א' א') ויקרא אל משה ובבלעם כת' (במדבר כ"ג ד') ויקר אלהים אל בלעם. במשה כתי' (שמות ל"ג י"ג) הודיעני נא את דרכיך ובבלעם כת' (במדבר כ"ד ט"ז) ויודע דעת עליון ולא נמצא בו דבר טובה ולא דבר צדקה ולא בא לידי צדקה אלא לידי לשון הרע ונתכוון להחריב כל העולם כולו באותה שעה נשבע הקב"ה לישראל שלא יחליפם באומה אחרת ולא ישכינם בעיר אחרת שנ' (הושע י"א ט') בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר:

פרק י' (יא) (בנוסחתינו הוא פרק י"ח)

אין ייסורין באין אלא לאהבתן של ישראל ולטובתן משל למלך שהיה לו עבד ועלתה לו מכה ברגלו וצוה לרופא לרפאתו ולהכניסו לפניו כשיהא שלם שנ' (משלי ג' י"א) מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו (שם שם י"ב) כי את אשר יאהב ה' יוכיח ואלו הן ייסורין של אהבה וכל תלמיד שמתו לו בנים בקטנותן מכפרין לו עונותיהן בעולם הזה ובאין בטהרה לעולם הבא אע"פ שאמ' הכת' (ירמיה ב' ל"ד) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים חזר ורוצה ביניהן שנ' (משלי שם) וכאב את בן ירצה מיכאן אמרו צדיקים תחלתן מריבה וסופן שמחה ורשעים תחלתן שמחה וסופן מריבה ומנין שהרשעים תחלתן שמחה וסופן מריבה שכן מצינו בפרעה הרשע שהיה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה בילדותו שמחה כמו שכתו' (שמות ה' ב') מי ה' אשר אשמ' בקו' בסופו מהו או' (שם ט"ו ד') מרכבות פרעה וחילו ירה בים. סנחריב תחלתו שמחה וסופו מריבה כמו שכתי' (מלכים ב' י"ח ל"ה) מי בכל אלהי הארצות וגו' וסופו מריבה כמו שכת' (שם י"ט ל"ה) ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. נבוכד נצר תחלתו שמחה וסופו מריבה כמו שאמ' (ישעיה י"ד י"ד) אעלה על במתי עב אדמה לעליון וסופו מריבה כמו שכת' (שם שם ט"ו) אך אל שאול תורד אל ירכתי בור. ומיום שנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים חזר הקב"ה והודיע התורה לכל אומה ואומה בכל דור ודור ולא רצו לקבלה והרי עדים שמעידין בהם אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי ואליהוא בן ברכאל הבוזי ואיוב העוצי ובלעם בן בעור אחרון שבכולן וכמו שהתורה נכתבה בימין

כך מימין תצא אש לאומות העולם ומנין שהתורה נכתב ונתנה בימין שנ׳ (דברים ל״ג ב׳) מימינו אש דת למו. ומנין שהצדיקים תחלתן מריבה וסופן שמחה מאברהם יצחק ויעקב. אברהם תחלתו מריבה כמו שכת׳ (בראשית י״ג ז׳) ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם ובין רועי מקנה לוט וסופו שמחה כמו שכת׳ (שם כ״ד א׳) וה׳ ברך את אברהם בכל. יצחק תחלתו מריבה וסופו שמחה תחלתו מריבה כמו שכת׳ (שם כ״ו כ׳) ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק וסופו שמחה כמו שכת׳ (שם כ״ה י״א) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק. יעקב תחלתו מריבה כמו שכת׳ (שם כ״ז מ״א) וישטום עשו את יעקב וסופו שמחה כמו שכת׳ (שם ל׳ מ״ג) ויפרוץ האיש מאד מאד:

פרק יא (יב) (בנוסחתינו הוא פרק י״ד)

אמ׳ אליהו ז״ל פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאני אדם אחד והיה מתלוצץ ומלעיג כנגדי אמרתי לו בני מה אתה משיב לאביך ביום המשפט. אמ׳ לי ר׳ יש דברים שאני משיב לאבי ביום המשפט אמרתי לו ומה אמ׳ לי אני אומ׳ לו דעת ובינה לא ניתנו לי מן השמים אמרתי לו בני מה מלאכתך אמ׳ לי צייד דגים אני אמרתי לו בני מי הודיעך ליקח את הפשתן ולטוותו ולארוג ממנו מצודות כדי להשליך בים ולהעלות את הדגים מי נתן בך דעת ובינה ודברי תורה שכת׳ בהן (דברים ל׳ י״ד) כי קרוב אליך הדבר בפיך ובלבבך לעשותו בהן לא היה לך דעת ובינה מיד היה נאנח והרים קולו ובכה אמרתי לו בני אל ירע לך שכל באי עולם כיון שנמשכין מדברי תורה מעשה ידיהם מוכיח עליהם שנ׳ (ישעיה י״ט ט׳) ובושו עובדי פשתים שריקות. וכולן עליו ועל כיוצא בו ועל הדומין לו ועל העושין כמעשיו שאחרית כל דבר יראת שמים ומעשים טובים ולא יהא אדם קורא ושונה ומבעט במי שהוא גדול ממנו בחכמה ולא יהא אדם קורא בלא יראת שמים שנ׳ (תהלים קי״א י׳) ראשית חכמה יראת ה׳ ואומ׳ (קהלת י״ב י״ג) סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא בקורין כשונין ומי שמרבה באכילה ובשתיה יורש שנ׳ (משלי כ״ג כ״א) כי סובא וזולל יורש ואומ׳ (שם כ׳ י״ג) אל תאהב שינה פן תורש פקח עיניך שבע לחם ואין לחם אלא תורה שנ׳ (שם ט׳ ה׳) לכו לחמו בלחמי ואומ׳ (ישעיה נ׳ ד׳) ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים הא למדת שאין דברי תורה נכנסין אלא במי שהוא מעייף עצמו עליהם ורוח הקדש מבשרת לתלמידי חכמ׳ ואומרת בני אע״פ שכתבתי לכם מנוחה וברכה וטוב בעולם הזה לעולם הבא כפלי כפלים מפני ששכר תורה לעולם הבא דכת׳ (זכריה ט׳ י״ב) שובו לבצרון אסירי התקוה וגו׳ (ישעיה ס״א ז׳) תחת בשתכם משנה הא למדת שתאכלו אותה לימות המשיח כפלים ולא עוד אלא אפי׳ אחד

מישראל יושב בסופו של עולם ואלף נהרות מקיפות אותו עתיד הקב״ה להחזירו לירושלם שנ׳ (דברים ל׳ ד׳) אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה׳ אלהיך ומשם יקחך תדע לך שאין ישראל נגאלין לא מתוך הצער ולא מתוך שעבוד ולא מתוך טירוף ולא מתוך טילטול ולא מתוך הדחק ולא מתוך שאין להם מזונות אלא מתוך עושר בני אדם שהן שרויים זה אצל זה והיה אחד מהן קורא לחברו ואין קולו נשמע שנ׳ (עובדיה א׳ י״ז) ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וירשו בית יעקב את מורשיהם שכן מצינו באבותינו הראשונים שלא נגאלו ממצרים אלא מתוך הטובה ולא הגיעו לתוך ארבעים יום עד שבאו לידי שעה אחת ועשו תורה כל ימיהם לא נאמ׳ בהם שמעתי את תלונות בני ישראל עד שירדו לידי תרעומת שעה אחת ונאמ׳ בהם (שמות ט״ז י״ב) שמעתי את תלונות בני ישראל תדע לך שאין ישראל נגאלין אלא אם כן פרין ורבין ומלאין את העולם שנ׳ (ישעיה נ״ד ג׳) כי ימין ושמאל תפרוצי:

פרק יב (יג) (ראשיתו הוא בנוסחתינו ראש פרק ט״ו ורובו ככולו הוא בנוסחתינו בראש פרק א׳ ונשנה בו עוד הפעם בשינויים ע״ש).

אמר אליהו ז״ל מעיד אני עלי שמים וארץ שכל תלמיד חכם שקורא ושונה לשום שמים ונהנה משלו ומיגיעו עליו הכתוב אומ׳ (תהלים קכ״ח ב׳) יגיע כפיך כי תאכל וגו׳ ולא עוד אלא שאשתו ובניו ועמי הארץ יראים ממנו שנ׳ (דברים כ״ח י׳) וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך וכל תלמיד חכם שמרבה סעודתו בכל מקום סוף מבזבז נכסיו וגולה מנחלתו ומאבותיו ומארץ מולדתו וימות ומתים גוזליו ותורתו משתכח מעוני ומת בחצי ימיו שכן מצינו באלימלך בימי שפוט השופטים שמתו הוא ובניו בחצי ימיהם ונכרת הוא וזרעו מן העולם ולא עוד אלא שמחלל שם שמים ושם אביו ושם רבו וגורם שם רע לו ולבניו ולבני בניו עד ארבע דורות ומרבה תרעומות ומחלוקת בדורו. אמ׳ אליהו זכור לטוב לעולם יבא (צ״ל יהא) אדם ערום ביראה ולשון רכה ומרבה שלום ומכבד אביו ואמו ורבו כמו שכת׳ (שמות כ׳ י״ב, דברים ה׳ ט״ז) כבד את אביך ואת אמך וכמו שאמרו חכמ׳ ומורא רבך כמורא שמים ומתנהג בענוה עם הבורא ועם כל אדם ואפי׳ גוי בשוק ומקובלין דרכיו ויתמלאו ימיו לטובה. (ישעיה נ״ז א׳) הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק מיכאן אמרו חכמי׳ כל המצער עצמו עם הציבור זוכה ורואה בנחמת צבור שנ׳ (שמות י״ז י״ב) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וגו׳ וכי לא היה למשה רבנו כר או כסת לישב עליה אלא אמ׳ הואיל ישראל בצער אף אני אהיה

עמהם בצער לפי׳ לא רצה לישב בשלום לכך אמרה תורה אשרי מי שמצער עצמו עם הצבור. לעולם אל יראה אדם את הצבור בצער או בתענית ויאמר אלך לביתי ואוכל ואשתה ושלום עליך נפשי שאם עושה כן עליו הכת׳ אומ׳ (ישעיה כ״ב י״ג) הנה ששון ושמחה הרוג בקר ושחוט צאן אכול בשר ושתות יין אכול ושתו כי מחר נמות זה ענין כותיים וענין הרשעים כת׳ בתריה (שם נ״ו י״ג) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר וכת׳ בתריה (שם נ״ז א׳) הצדיק אבד ואין איש שם על לב. אמר אליהו ז״ל לעולם יהא אדם כשור לעול וכחמור למשאוי וכבהמה זו שהיא חורשת בבקעה ויהיה יושב ועוסק בתורה שנ׳ (שם ל״ב כ׳) אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל השור והחמור אשריהם ישראל בזמן שהן עוסקין בתורה ובגמילות חסדים שיצרן מסור בידם ולא הם בידו ועל זאת נאמ׳ זורעי על כל מים אלו שלומדין מקרא ומשנה הלכות ואגדות ואין מים אלא תורה שנ׳ (שם נ״ב א׳) הוי כל צמא לכו למים כיון שקרא תורה נביאים וכתובים ושנה משנה ומדרש הלכות והגדות תלמוד ופלפול מיד רוח הקדש שרוייה עליו שנ׳ (שמואל ב׳ כ״ג ב׳) רוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני. אמ׳ אליהו ז״ל פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום ומצאתי אדם אחד נתן לי שלום והחזרתי לו שלום ולא היה מכירני אמ׳ לי ר׳ מאיזה מקום אתה אמ׳ לו מיבנה הגדולה שיש בה חכמים ורבנים אני אמ׳ לי בו (צ״ל בא) ושב עמי במקומי ואני אתן לך חטים ושעורים ופולים ועדשים אמרתי לו בני אם אתה נותן לי אלף אלפי דנרי זהב איני מניח מקום תורה ואדור במקום שאין בו תורה אמ׳ לי למה אמרתי לו מפני שלא חרב ארץ ישראל בראשונה אלא מפני פשעה של תורה ולא גלו ישראל מעל אדמתם ולא נשרף ההיכל אלא מפני פשעה של תורה שהיא שקולה כנגד כל עבירות שבעולם שנ׳ (מיכה א׳ ה׳) בפשע יעקב כל זאת ואין זאת אלא תורה שנ׳ (דברים ד׳ מ״ד) וזאת התורה אשר שם משה ואומ׳ (ירמיה ט׳ י״א) מי האיש החכם ויבן את זאת וכת׳ (שם שם י״ב) ויאמר ה׳ על עוזבם את תורתי. בימי ר׳ דוסא בן הרכינס הותרה צרת הבת לאחים והיה הדבר קשה לחכמים מפני שחכם גדול היה מלבוא לבית המדרש אמרו מי ילך ויודיעו אמ׳ להם ר׳ יהושע אני אלך ואמ׳ ר׳ אלעזר בן עזריה אני אלך הלכו וישבו על פתח ביתו נכנסה שפחתו ואמרה לו ר׳ חכמי ישראל באו אצלך אמ׳ לה יכנסו כיון שנכנסו תפשו לר׳ יהושע והושיבוהו על מטה של זהב אמ׳ ר׳ יהושע לר׳ דוסא ר׳ אמור לתלמידך אחר וישב אמ׳ לו ומי הוא אמ׳ לו ר׳ אלעזר בן עזריה אמ׳ לו כלום יש בן לעוריה חברנו פתח ואמר (תהלים ל״ז כ״ה) נער הייתי גם זקנתי כיון שישב אמ׳ לו ר׳ יהושע לר׳ דוסא ר׳ אמור לתלמידך אחר וישב אמ׳ לו ומי הוא אמ׳

לו ר׳ עקיבה אמ׳ לו אתה הוא עקיבה בן יוסף אתה הוא הדרשן ששמך הולך בכל העולם שב בני שב ירבו כמותך בישראל פתח ואמ׳ (שם ל״ד י״א) כפירים רשו ורעבו ודורשי ה׳ לא יחסרו לכל (צ״ל כל) טוב. התחילו מסבבין אותו בהלכות עד שהגיעו לצרת הבת אמרו לו רבנו צרת הבת מהו אמ׳ להם מחלוקת בית שמאי ובית הלל אמ׳ לו והלכה כדברי מי אמ׳ להם כדברי בית הלל אמרו לו והלא משמך צרת הבת מותרת אמ׳ להם רבותיי שמעתם דוסא או שמעתם בן הרכינס אמרו לו חיי רבנו סתם שמענו אמ׳ להם אח קטן יש לי ובכור שטן ויונתן שמו ומתלמידי בית שמאי הוא הזהרו שמא יקפח אתכם בהלכות ויאמר לכם צרת הבת מותרת אבל מעיד אני עלי שמים וארץ שעל מריבה זו ישב חגי הנביא ואמ׳ שלשה דברים צרת הבת אסורה ועמון ומואב מעשרין מעשר שני בשביעית ומקבלין גרים בן הקרדמיים ומן התרדמיים כשנכנסו נכנסו בפתח אחד וכשיצאו יצאו בשלשה פתחים פגע בו ר׳ עקיבה ואמ׳ לו אתה הוא עקיבה בן יוסף ששמך הולך בכל העולם העבודה אינך אפי׳ מרועה בקר אמ׳ לו בבקשה ממך אפי׳ אינו מרועה צאן אבל אין מקבלין גרים מן הכותים מפני שעשרה השבטים נבלעים ביניהם עד שיבוא אליהו ומשיח ויפרשו אותן שנ׳ (מלאכי ג׳ כ״ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו׳ (שם שם כ״ד) והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם:

סליק סדר אליהו ווטא שבח לאל

הוספה ב׳

מאמר ארבעה מלכים

(על פי כת״י דע ראססי 1240 סבת בו לפני הפרקים מהפרקי רבי אליעזר בהוספה ג׳.)

ארבעה מלכים נתגאו ואילו הן פרעה ונבוכדנצר וסנחריב וחירם פרעה עשה פלטירין גדולה על המים וכיון שהיה נילוס עולה היה אותו פלטירין צף על פני המים והיה מרעיש בקולו וקולו מהלך ארבע יום זה היה גיאותו. גיאות נבוכדנצר שהשליטו הקב״ה על כל העולם כולו ואפילו על חיות ברא הוא היא דכת׳ (דניאל ב׳ ל״ח) וכל דיירין בני אינשא חיות ברא ועופא שמיא וגו׳ מה עשה בנה היכל גדול כמו שהיה בית המקדש והיה מטייל עליה ובא והיה מתגאה ואומ׳ הלא היא בבל רבתא באותה עליה והיה מתגאה [צ״ל באותה] שעה נפל כתרו של נבוכדנצר ונשתנה עליה העידן ונעשה כל חיות ברא נקבה שנ׳ (חבקוק ב׳ י״ז) ושוד

בהמות וחיתן (צ״ל יחיתן) לאחר ארבעים ותשע שנים שהיא שבע עידנין בא והוא רוכב על ארי ותנין קשור בראשו בא ומצא את בנו יושב לו על כסאו נטלו והושיבו בבית האיסורין וישב לו על כסא מלכים עשה שלש במלכותו כיון שמת אמ׳ לבנו צא ומלוך אמ׳ להם בראשונה בא ונתנני בבית האיסורין עכשיו הוא בא והורגיני אמרו לו כבר מת אמ׳ להם אם כן הוציאו אותו מקברו והביאו אותו לפתח בית האיסורין וראה אותו שמת ולא האמין עד שדקרו בחרבות שנ׳ (ישעיה י״ד ט׳) ועתה (צ״ל ואתה) השלכת מקברך וגו׳ שהיו טוענין אותו בחרבות ואמ׳ כבר מת. גיאותו של סנחריב שהיה יושב על כסאו והיה תחתיו אבני בוהו ותוהו ובהו והיה מודעזע והיו אותן האבנים מתבקעין ומוציאין מים שנ׳ (ישעיה ל״ז כ״ה)·אני קרתי ושתיתי דמים (צ״ל מים) בסוף נתגאה ואמ׳ (שם ל׳ כ׳, מלכים ב׳ י״ח ל״ה) מי בכל אלהי הארצות האלה מה היה בסופו (מלכים ב׳ י״ט ל״ז, ישעיה ל״ז ל״ח) והיה (צ״ל ויהי) הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו וגו׳. חירם מה היה גיאותו היה קשה מכולם ומה עשה בא לו לים ומצא שם נס גבוה ועשה לו עמודים ארבעה של ברזל ארוכים שאין להם שיעור והעמירן זה כנגד זה והיו מרובעים ועשה לו שבע רקיעים וכסא וחיות ורעמים ברקיע וויקים. הרקיע הראשון של זכוכית חמש מאות אמה על חמש מאות אמה ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים. הרקיע השני של ברזל אלף אמה על אלף אמה וסילון של מים מפריש בין ראשון לשיני והרקיע השלישי של ברזל אלף וחמש מאות וסילון של מים ואבנים מגולגלת עשה ברקיע של ברזל שהיו מתבקעין אילו לאילו ונשמעין כמין רעמים. והרקיע הרביעי של עופרת שני אלפים אמה על שני אלפים אמה וסילון של מים כמו למעלה. הרקיע החמישי עשה של נחושת שני אלפים אמה וחמש מאות אמה וסילון וגו׳ והרקיע השישי עשה של כסף שלשת (שני) אלפים על שלשת אלפים אמה סילון וגו׳ והרקיע השביעי עשה של כסף.

נוסחא אחרת

(על פי כת״י דע רåסםי 541 וצå בו ג״כ במקום סכ״ל.)

ארבעה מלכים נתגאו יותר מדאי ואילו הן פרעה וסנחריב ונבוכדנצר וחירם גיאות חירם קשה מכולם. בא לים ומצא שם הר גבוה ועשה עליו ארבעה עמודי ברזל עבים וגבוהים מאד והעמיקן מרובעין זה כנגד זה ועשה למעלה שבעה רקיעים ורעמים וברקים

וויקים וחיות לישב עליו וזהו שנ׳ בו (יחזקאל כ״ח ב׳) מושב (צ״ל [אלהים]) ישבת בלב ימים. הרקיע הראשון של זכוכית חמש מאות אמה על חמש מאות אמה ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים. השיני של ברזל אלף אמה על אלף אמה וסילון מים כום של ברזל ומתבקעין אילו לאילו ונשמעין כמין הרעמים. והשלישי של עופרת שני אלפים אמה על שני אלפים אמה וסילון של מים בינו של ברזל. ומתבקעין אילו ואילו ונשמעין כמין רעמים. הרביעי של בדיל שני אלפים על שני אלפים אמה וסילון של מים בינו לשלישי. החמישי של נחשת שני אלפים וחמש מאות על שני אלפים וחמש מאות וסילון מים בינו לרביעי. השישי של כסף שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה וסילון מים בינו לחמישי. השביעי של זהב וצייר בו מלאכים ועשה כסא ועלה (וישב) בו שנ׳ (ישעיה י״ד י״ד) אעלה על במתי עב יצאתה בת קול ואמרה (שם שם ט״ו) ואתה תורד (צ״ל אך אל שאול תורד) אל ירכתי בור.

הוספה ג׳

מפרקי רבי אליעזר *)

[פרק [ח] (לט)] ירידה השנית לסדום שלישית שירד למצרים שני׳ (בראשית מ״ו ד׳) אנכי ארד עמך מצרימה כששמע יעקב שיוסף חי ושלח בשבילו היה מהרהר בלבו ואומר איך אעזוב מקום אבותי וארץ מולדתי ששכינה שורה בתוכה ואלכה אל ארץ טמאה תוך הערילים בני חם שאין בם יראת שמים אמ׳ לו הקב״ה אל תירא אנכי ארד עמך (שם ד׳) מיד נטל בניו וכל נפשות ביתו וירד למצרים שני׳ (שם שם ז׳) בניו ובני ביתו אתו כתוב אחד אומר (שם שם ט״ו) ואת דינה בתו וכאן אומר וכל בנותיו ללמדך שכל זרעו נשאו אחיותיהם כדי שלא יתחתנו באומות העולם לפיכך נקרא זרעו זרע אמת שני׳ (ירמיה ב׳ כ״א) טולו זרע אמת וכשבא יעקב לגבול מצרים התייחס הזכרים ששים ושש יוסף ושני בניו הרי ששים ושבע (צ״ל ותשע) וכת׳ (דברים י׳ כ״ב) בשבעים נפש ירדו אבותינו במצרים (צ״ל אבותיך מצרימה) נכנס הקב״ה במניין עמהן ועלה שבעים לקיים מה שנאמר בשבעים נפש אנכי ארד עמך מצרימה וכשנגאלו ממצרים נתייחסו הזכרים ששים

---

*) על פי כת״י דע רוססי 541 והשינויי נוסחאות ע״פ כת״י דע רוססי 1240 יבואו אי״ה במחברת הקדמה בקורת על כל הספרים האלה. ובשניהם באו אחרי הפרקים האחרונים מתנא דבי אליהו זוטא מבלי הפסק מאומה ביניהם:

רבוא חסר אחת שנ׳ (שמות י״ב ל״ז) שש מאות אלף רגלי נכנס הקב״ה במניין עמהם ועלה מספרם ששים ריבוא לקיים מה שנאמר (בראשית מ״ו ד׳) ואנכי אעלך גם עלה. רבי ישמעאל אומר עשרה פעמים אמר (צ״ל אמרו) בני יעקב ליוסף עבדך אבינו ושמע ושתק לפיכך קצר מחייו עשר שנים וכשבא יעקב לגבול מצרים נטל יוסף אנשיו ויצא לקראתו לפי שכל העם יוצאין לקראת המלך מיכאן שאביו של מלך מלך. ר׳ מנחם אומר רוח הקודש היתה שורה על יוסף מנעוריו ומבהלתו (צ״ל ומנהלתו) בכל חכמה כרועה שמנהיג את צאנו שנ׳ (תהלים פ׳ ב׳) נוהג כצאן יוסף ובכל חכמתו הסתו אשה אחת וכשבא להתייחד עמה ראה דיוקנו של אביו בחלון וכבש את יצרו וחזר לאחוריו. שלשה כבשו ייצרן יוסף ובועז ופלטי בן ליש והיה ראוי לעמד מיוסף שנים עשר שבטים ויצאו מראשי אצבעותיו הזרע של עשרה שבטים ונתיישרו מנשה ואפרים שנ׳ (בראשית מ״ט כ״ד) ויפוזו זרועי ידיו שיצא הזרע מבינההם הוציאה עליו האשה עלילות ונחבש בבית האיסורין ושם פתר חלומות וכשיצא לחוץ וראה כל אחד שמדברין בלשון עמו הבין כל מה שאומרים שנ׳ (תהלים פ״א ו׳) עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים שפת לא ידעתי אשמע וכשהיה רוכב במרכבה באות בנות מצריות ומשליכות לו טבעות זהב ולא הסתכל בהם שנ׳ (בראשית מ״ט כ״ב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בנות צעדה עלי שור שאלו זה לזה מיה (צ״ל מהו או כמה) ממכר יש לשוק ומהם ובהם היו פותחין שער הממכר השוק וכשבאין מעל יוסף ושואלין ממנו אמר להם כמו ששמעתם כך הוא לפי שלא להוציא שער ממכר בשוק פחות ומיכאן אתה למד שכל העושה כן אינו רואה סימן ברכה לעולם. ר׳ תנחומא אומר צוה יוסף ובנו לו אוצרות בכל עיר וקיבץ את כל תבואות הארץ לתוכו ומצרים מלעיגין עליו ואומ׳ תולעת תאכלם ולא שלטה בהם רימה ולא חסרו עד יום מותו וכלכל יושבי הארץ בשני הרעב ולפיכך נקרא כילכול שנ׳ (שם מ״ז י״ב) ויכלכל יוסף את אביו. ר׳ אליעזר אומ׳ באסיפת יעקב קרא ליוסף ואומר לו בני השבע לי שתעלני למערת המכפלה ונשבע במילה שנ׳ (שם שם כ״ט) שים נא ידך [צ״ל תחת] ירכי שהראשונים נשבעים בברית מילה קודם שניתנה התורה. כשעלה לקוברו עלה אתו גדולי המלכות לגמול חסד ליעקב שנ׳ (שם נ׳ ט׳) ויעל עמו גם רכב גם פרשים והביאו לחם ויין למחנה יוסף אמ׳ להם הקב״ה אתם [צ״ל גמלתם] חסד עם עבדי אני אתן שכרכם לבניכם כשטבעו מצרים וכו לקבורה שנ׳ (שמות ט״ו י״ב) נטית ימינך תבלעמו ארץ כשבאו למערה בא עליהם עשו מהר שעיר להרחר ריב אמ׳ המערה שלי שיגר יוסף את נפתלי לכבוש ארמילות (צ״ל במזלות?) להביא כתב עולמים שהיה ביניהם שנ׳ (בראשית מ״ט

כ״א) נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר אל תיקרי שפר אלא אמרי ספר חושים בן דן היה סגור באזניו ובלשונו אמ׳ להם מה זה אמרו לו הרשע הזה אין מניחינו לגמול חסד עם אבינו נטל חרבו וחתך ראשו למערה ((ד״ל זא״ת השיט״ה לא״ ידע״תי מה״ הי״א וכ״ך הי״א כתוב״ה לפ״ניי) נטל יצחק את ישר׳? אל הטערה אמ׳ לו עולה עשה אמר לפניו יכמרו רחמיך עלי: השיבו הקב״ה חי אני אם יראה גיאותו) [צ״ל כבכת״י דע ראססי 1240 אל מערת המכפלה ואת גויתו: שלחו אל הר שעיר אחותו (צ״ל אחוזתו) מה עשה יצחק נטל את ראשו של עשו והיה מביאו לפני הקב״ה ואמ׳ לפני (צ״ל לפניו) רבש״ע יוחן רשע זה שלא למד כל מצות שבתורה שנ׳ (ישעיה כ״ו י׳) יוחן רשע בל למד צדק אעפ״י שעל לארץ אל מערת (צ״ל שעל ארץ ישראל ומערת) המכפלה בעול היה מדבר (שם שם) בארץ נכוחות יעול השיבו הקב״ה אמ׳ לו חי אני אם יראה גיאות ה׳.

[פרק [ט] (מ)] ירידה הרביעית שירד בסנה שנ׳ (שמות ג׳ ח׳) וארד להצילו מיד מצרים הניח כל עץ גבוה ושכן בסנה שהוא קוץ ודרדר ולמה נגלה [צ״ל כבכת״י דע ראססי 1540 למה שכן בתוך צרה וצוקה בשביל שראה את ישר׳ בתוך צרה וצוקה שנ׳ (ישעיה ס״ג ט׳) בכל צרתם לו צר א״ר ליואי אותו המטה שנברא בין השמשות נמסר] לאדם הראשון בגן עדן ואדם מסרו לחנוך וחנוך לנח ונח לשם ושם לאברהם ואברהם ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ליוסף וכיון שמת יוסף [צ״ל נשלל כל?] ביתו ונשאר המטה בפלטירין של פרעה והיה יתרו מחרטומי מצרים ולקחו ונטעו בגנו לימים רצה ללוקחו ולא היה יכול והיה שם עד שבא משה וראהו וקרא האותיות שנ׳ (שמות ב׳ כ״א) ויאל משה לשבת את האיש והיה רועה במטה צאן יתרו ארבעים שנה ולא שיכלם חית השדה ופרו ורבו מאד ועליהן הכתוב אומר (יחזקאל ל״ו ל״ח) כצאן קדשים והינהיגה עד חורב שנ׳ (שמות ג׳ א׳) וינהג את הצאן אחר המדבר ושם נגלה עלה אליו אל (צ״ל נגלה עליו מלאך) האלהים שנ׳ (שם שם ב׳) וירא מלאך ה׳ אליו וראה האש מתוך הסנה ואינו אוכלתו ותמה בלבו כי הסנה איננו אוכל בארץ כי אש ומים תחתיו וקרב לראות האותות שנ׳ (שם שם ג׳) ויאמר משה אסורה נא ואראה אמ׳ לו הקב״ה עמוד במקומך ששם אני עתיד ליתן תורה לישראל שנ׳ (שם שם ה׳) אל תקרב הלום (שם שם י׳) לך ואשלחך אל פרעה אמר לפניו רבונו של עולם הלא כבר אמרת לי שלשה פעמים אין בי כח כי אני ניגם? (צ״ל פגום) בלשוני שנ׳ (שם ד׳ י׳) כי כבד פה אנכי אמ׳ לו הקב״ה (שם שם י״א) מי שם פה לאדם א״ל רבונו של עולם רוצה אתה לשלחני ביד אויבי והלא על כן ברחתי מפניהם

א״ל הקב״ה אל תירא שכבר (שם שם י״ט) מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ומי הם דתן ואבירם וכי מתו והלא כבר נאמר (במדבר ט״ז כ״ז) ודתן ואבירם יצאו ניצבים אלא שירדו מנכסיהם ועני חשוב כמת אמ׳ לו רבונו של עולם תן לי אות אמ׳ לו השלך מטך ארצה מיד השליך מטהו ויהי לנחש ולמה הראהו נחש ולא דבר אחר אלא כשם שנושך וממית כך היו נושכין מצריים חזר ונעשה עץ שנ׳ (שמות ד׳ ד׳) ויהי למטה בכפו אמ׳ לו כך יהו המצריים כעץ יבש לפניך א״ל תן לי מופת אמ׳ לו (שם שם ו׳) הבא ידך בחקיך ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג ולמה הראהו דבר טמא אלא כשם שהמצורע טמא ומטמא כך מצריים טמאין ומטמאין ישר׳ השיב ידו בחיקו ונטהר אמ׳ לו כך אטהר את ישראל מטומאת מצרים ולמה הראהו אש מתוך הסנה אלא אש אילו ישר׳ שנ׳ (עובדיה א׳ י״ח) והיה בית יעקב אש סנה אילו אומות העולם שנמשלו לקוצים שנ׳ (ישעיה ל״ג י״ב) קוצים כסוחים באש יצתו א״ל בעולם הזה לא אש של ישראל אוכלת אומות העולם אלא הם אוכלין את ישראל בשביל דברי תורה שנמשלו לאש שנ׳ (ירמיה ג׳ כ״ט) הלא כה דברי כאש שמגיבין עליהן אבל לעתיד לבא אש של ישראל אוכלת עמים משרפות סיד. אמ׳ לפניו רבונו של עולם הודיעיני שמך הגדול שאקרא בו ותעניני מיד הודיעו השם וראו עליונים שמסר לו השם הנכבד ואמרו ברוך אתה ה׳ חונן הדעת:

[פרק [ו] (מא)] ירידה החמישית שירד לסיני שנ׳ (שמות י״ט כ׳) וירד ה׳ על הר סיני ונגלה עליו ממקומו ונתעלה ההר ונפתח השמים ונכנס ויגש ההר בתוכו וערפל זך תוכו שנ׳ (שמואל ב׳ כ״ב י׳, תהלים י״ח י׳) ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו ר׳ טרפון אומ׳ זרח הקב״ה ובא לסיני ונגלה על בני עשו שנאמר (דברים ל״ג ב׳) ויאמר ה׳ מסיני בא וזרח משעיר וגו׳ ואין שעיר אלא עשו שנ׳ (בראשית ל״ג ט״ו) עד אשר אבא [צ״ל אל אדוני] שעירה אמרו מה כתוב בה וכו׳ אמרו לא יכולין אנו לעזוב מעשה אבותינו [בכת״י דע ראססי 1240 שנ׳ (בראשית ל״ו ח׳) וישב ביום ההוא (צ״ל וישב עשו בהר שעיר) וגו׳ אמר להם מקבלים עליכם את התורה מה כת׳ בה (שמות כ׳ י״ג) לא תרצח אמרו אין אנו יכולין לעזוב את הברכה שברך יצחק את עשו אבינו שאמ׳ (בראשית כ״ז מ׳) על חרבך תחייה וגו׳ אם לא נרצח להיכן הברכה חזר ונגלה על בני ישמעאל שנ׳ (דברים ל״ג ב׳) הופיע מהר פארן ואין פארן אלא בני ישמעאל שנ׳ (בראשית כ״א כ״א) וישב במדבר פארן אמ׳ להם מקבלים עליכם את התורה אמ׳ מה כת׳ ביה (שמות כ׳ י״ד) לא תגנוב אומ׳ אין אנו יכולין לעזוב את המעשה שעשו אבותינו] שגנבו [צ״ל את] יוסף

והביאוהו למצרים שנ׳ (בראשית מ׳ מ״ו) כי גונב גנבתי מארץ העברים וחזר על כל האומות ואמ׳ להם התקבלו את התורה אמ׳ לו מה כתוב בה אמר להם (שמות כ׳ ג׳) לא יהיה [צ״ל לך] אלהים אחרים אמרו לפניו אין אנו רוצין בתורתך תנה לעמך שנאמר (תהלים כ״ט י״א) ה׳ עוז לעמו יתן חזר ונגלה על ישראל שנ׳ (דברים ל״ג ב׳) ואתה מרבבות קדש ואין רבבות אלא ישראל שנ׳ (במדבר י׳ ל״ו) רבבות אלפי ישראל ואתו אלפי שנאן שנ׳ (תהלים ס״ח י״ח) ורכב אלהים ריבותיים אלפי שנאן ומימינו (צ״ל ובימינו) נתן את התורה שנ׳ (דברים ל״ג ב׳) מימינו אש דת למו ולמה בימינו נתנה בלשון חיבה ושבועה חיבה שנ׳ (שיר השירים ב׳ ו׳) וימינו תחבקיני ובשבועה שנ׳ (ישעיה ס״ב ח׳) נשבע ה׳ בימינו ר׳ אלעזר אומר מיום שיצאו ישראל ממצרים נסו וחנו במחלוקת שנ׳ (שמות י״ט ב׳) ויסעו ויחנו מה נסיעה במחלוקת אף חנייה במחלוקת באו לסיני וחנו כנגד ההר בעיצה אחת שנ׳ (שם שם) ויחן שם ישראל אמר להם תקבלו עליכם את התורה אמרו לפניו עד שלא שמענו התורה שמענוה וקיימנו מצותיה שנ׳ (שם כ״ד ז׳) נעשה ונשמע :

הוספה ד׳

דרשת ר׳ בנאה (*

(ע״פ כת״י דע ראססי 1240)

דרש ר׳ בנאה מאי דכת׳ (תהלים ה׳ ד׳) ה׳ בקר תשמע קולי אמרה כנסת ישר׳ לפני הק׳ בשכר תפילת תשמע קולי והושיעיני מבין אומות העולם שמבזין אותי ומחרפין ומגדפין אותי בכל יום ויום ואומ׳ לי עזבן בידינו וכל שאתה (צ״ל שאתם) מתפללין אינו אלא לשוא שהרי עברו כמה דורות ולא הושיע אתכם מבינינו רצונך תשוב ותרחם עלי והושיעיני מביניהם ופדני מידיהם בשעה שאני ממלכת ומיחות (צ״ל ומיחדת) אותו והן מכעיסין לפניך ומשתחוים לחמה והק׳ אומ׳ להם בתי הרי אני מבין ליך העולם הבא ועתיד אני להמליכך על כל באי העולם ועתידין כל מלכי העולם להיות משרתים לך כעבדים ושרותיה׳ מניקותיך לעולם ילחכו עפר כפות רגליך שנ׳ (ישעיה מ״ט כ״ג) ויהי מלכים אמניך וגו׳ ועתיד אני להבהיק זיוך כזיו החמה ועליהם אמ׳ שלמה (שיר השירים ו׳ י׳) מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו׳ זו

---

*) הנוסחא הא׳ היא ע״פ כת״י דע ראססי 1240 והב׳ ע״פ כת״י דע ראססי 541 ובשניהם באה אחרי הפרקים מפרקי רבי אליעזר הנ״ל בלי הפסק מאומה :

כנסת ישר׳ שמצפה לעמוד השחר ואומרת מתי תעלה עמוד השחר ואקדש להק׳ בבתי כניסיות ובבתי מדרשות ואמליכנו בכל יום מעשה ידיו. יפה כלבנה זו כנסת ישר׳ שמצפה ללבנה ואומרת מתי יהיה ראש חדש ואראה חדשה ואקדש את החדש בבי׳ דין ואתן שבחות והודאות ועתיד הק׳ להבהיק את זיון כזיו הלבנה. ברה כחמה אילו הצדיקים שבישר׳ שמחשבין (צ״ל שמחשיכין) על דברי תורה בעולם הזה ועתיד הק׳ להבהיק זיון כזיו החמה. דרש ר׳ יהודה ברבי אלעאי מאי דכת׳ (איוב ל״ח ז׳) ברן יחד ככבי בקר וירעו כל בני אלהים אמרו מלאכי השרת לפני הק׳ רבש״ע מפני מה אין אנו אומ׳ שירה למעלה קודם שיאמרו ישר׳ למטה והק׳ אומר להם והיאך אתם אומ׳ לפני קודם שיאמ׳ ישראל וישראל דרים בארץ והם ילודי נשים ויצר הרע שולטת ביניהם אע״פ את (צ״ל כן) כובשין את יצרן ומייחדין וממליכין אותי בכל יום ויום ומצפים הם למלכותי ולראות בניין ביתי ואומ׳ בכל יום (תהלים קמ״ז ב׳) בונה ירושלם נדחי ישר׳ יכנס אמן במהרה בימינו. ארבע גוירות גזר משה על ישר׳ ובאו ארבעה נביאים ובטלו אותן משה אמ׳ (דברים ל״ג כ״ח) וישכון ישראל בטח בא עמוס וביטלה (עמוס ז׳ ב׳ ה׳) מי יקום יעקב כי קטן הוא וכת׳ (שם ז׳ ג׳. ו׳) וניחם ה׳ על זאת וגו׳ משה אמ׳ (דברים כ״ח ס״ה) ובגוים ההם לא תרגיע בא ירמיה ובטלה ואמ׳ (ירמיה ל״א ב׳) הלך להרגיע ישר׳. משה אמ׳ (שמות כ׳ ה׳ וכו׳) פוק׳ עו׳ אבו׳ בא יחזקאל וביטלה (יחזקאל י״ח ד׳, כ׳) הנפש החטאת וגו׳. משה אמ׳ (ויקרא כ״ו ל״ח) ואבדתם בגוים (נכפל חנס בא ישעיה וביטלה שנ׳ והיה ואבדתם בגוים) בא ישעיה וביטלה שנ׳ (ישעיה כ״ז י״ג) והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ וגו׳. סליק.

נוסחא אחרת

(ע״פ כת״י דע רחססי 541.)

(בראשית כ״ו ה׳) עקב אשר שמע אברהם בקולי. עקב מניין שני אברהם חוץ משלש שנים שלא הכיר את בוראו. (משלי י״ב ד׳) אשה טובה עטרת בעלה זו שרה אמנו. וא״ד (צ״ל יו״ר) שנטל ממנה היכן הלך פליגי בה תרי אמוראי חד אמ׳ נחלק לשנים והוסיפו על שניו (צ״ל שמו:) של אברהם ה׳ חצי יו״ד הניטל משרה ונשאר לה ה״י ונתגדל אברהם ממנה והיא לא חסרה כלום לקיים בה אשה טובה עטרת בעלה. וחד אמ׳ היו״ד ניתנח ליהושע שנ׳ (במדבר

ל״ז ט״ו) ויקרא משה להושע בן נון יהושע אמ׳ לו יה יושיעך מעצת מרגלים. יצחק על שמו נקרא יו״ד כנגד י׳ נסיונות צ̈ כנגד שני שרה כשנולד יצחק. ח׳ כנגד שמונה ימים שתמול (צ״ל שנימול). ק׳ כנגד שני אברהם בהולידו אותו. יעקב על שמו נקרא י׳ כנגד נדרו שאמר (ויקרא כ״ז ל״ב) העשירי יהיה קודש שהוציא העשירי מבניו. לאחר שהוציא הבכורות והיה לוי העשירי והוא קודש לה׳ (ק׳ כנגד מיותר) ע׳ כנגד שבעים נפש שירדו למצרים. ק׳ כנגד אותיות שנתברך בהם. הוצא השם מהם נשתיירו מאה. ב׳ כנגד שני מלאכים עולים ויורדים. כתב שבלוחות שש מאות ושלש עשרה אותיות מאנכי עד לרעך. והן הם שש מאות ושלש עשרה מצות שמצטרפות לכל התורה כולה. וכולם ניתנו למשה תורה ומשנה ומקרא תלמוד וחוקים ומשפטים הלכות ואגדות מצות ועדות. תֹּוֹרָה בגימטר׳ שש מאות ואחת עשרה כנגד שש מאות ואחת עשרה שנתנו למשה בסיני. אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. נפחתו מחשבון תורה שנים. שנים כנגד תורה יראה שאין לך בכל המידות גדולה מיראה שאין הקב״ה חפץ אלא יראה שנ׳ (דברים י׳ י״ב) ועתה ישר׳ מה ה׳ שואל מעימך כי אם ליראה. יִרְאָה בגימטר׳ שש מאות ואחד עשר. . . . להו תרי ענוה וחכמה. דאמ׳ מר אין בור ירא חט ולא עם הארץ חסיד. וכנגדו ברית מילה. ברית בגימטר׳ שש מאות ותרי והיא תורה. (תהלים ה׳ ד׳) ה׳ בוקר תשמע קולי אמרה כנסת ישר׳ לפני הקב״ה רבונו של עולם בשכר תפילה תשמע קולי ותושיעני מבין האומות שמאבּדין שמבזין אותי בכל יום. ואמרין אלהיך עזביך בידינו וכל מה שאתה מתפלל שוא הוא. שהרי עברו כמה שנים ודורות שלא הושיעך מבינינו. יהי רצונך שתרחם עלי ופדיני מביניהם והסתכל בשעה שאני מייחדך והן מכעיסין אותך ומשתחוים לחמה. והקב״ה אמר לה בתי הריני מכין לך העולם הבא לעתיד לבא אני להמליכך לכל באי עולם ועתידין מלכי האומות לשרתך שנ׳ (ישעיה מ״ט כ״ג) והיו מלכים אומניך ועתיד אני להבהיק זיוך כחמה ועל זה נאמר (שיר השירים ו׳ י׳) מי זאת הנשקפה כמו שחר זו כנסת ישר׳ ואקדש להקב״ה בבתי כניסיות ובבתי מדרשות ואמליכנו במעשה ידיו. יפה כלבנה זו כנסת ישר׳ שמצפה ואומרת מפי (צ״ל מתי) יהיה ראש חודש ואראה הלבנה ואקדש החודש ואתן שבחות להקב״ה. ועתיד הקב״ה להבהיק זיום כלבנה. ברה כחמה. אילו צדיקים שמחשכין עיניהם על דברי תורה. איומה כנדגלות אילו ישר׳ שמאייטין עליהם האומות והם מתקבצין רגלים (צ״ל דגלים) ועוסקין בתורה ועתידין שיאהב אותו הקב״ה שנ׳ (שם ב׳ ד׳) ודגלו עלי אהבה. (איוב ל״ח ז׳) ברון יחד כוכבי בוקר ויריעו בני אלהים אמרו מלאכי השרת רבונו של עולם מפני

מה אין אנו אומר׳ שירה עד שיאמרו ישר׳ שירה למטה. אמר להם הקב״ה וכי תאמרו שירה קודם שיאמרו ישר׳ והלא הם ילודי אשה ודרין בארץ ויצר הרע שולט בהן ואע״פ כובשין יצרן וממליכין אותו בכל יום ומצפין למלכות ולראות בניין ביתי ואומרים בכל יום (תהלים קמ״ז ב׳) בונה ירושלם ה׳:

הוספה ה׳

ענין חירם מלך צר

ע״פ ילקוט שמעוני יחזקאל רמז שס״ז בשם מדרש.
עיין מאמר ארבעה מלכים למעלה.

חירם מלך צר היה גאה ונתגאה עד מאד מה עשה נכנס לים ועשה לו ארבעים עמודים של ברזל מרובעים ארוכים שיעורם שוה והעמידם זה כנגד זה ועשה ז׳ רקיעים וכסא וחיות ורעמים וזיקים וברקים. הרקיע הראשון עשה של זכוכית ת״ק אמה על ת״ק אמה ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים. הרקיע השני עשה של ברזל אלף אמה על אלף אמה וסילון של מים מפריש בין ראשון לשני. השלישי של ברזל אלף ות״ק אמה על אלף ות״ק אמה וסילון של מים מפריש בין שני לשלישי ואבנים מגולגלות עשה ברקיע של ברזל שהיו מתבקעים אלו עם אלו ונשמעים כמו רקיעים. הרקיע הרביעי עשה של עופרת ב׳ אלפים אמה על ב׳ אלפים אמה וסילון של מים מפריש בין ג׳ לד׳. הרקיע החמישי של נחשת ועשאו ב׳ אלפים ות״ק אמה וסילון של מים מפריש בין רביעי לחמישי. הרקיע הששי של כסף שלשה אלפים אמה על ג׳ אלפים אמה וסילון של מים מפריש בין חמישי לששי. הרקיע השביעי של זהב שלשה אלפים ות״ק אמה וקבע בו אבנים טובות ומרגליות אמה על אמה והיה מראה מכאן ומכאן מכאן נעשית ברקים ומכאן נעשית זיקים והיה מזדעזע עצמו ואותם אבנים מתבקעות אלו עם אלו ונשמעים הרעמים אמר הקדוש ברוך הוא ליחזקאל בן אדם אמור לחירם מלך צור מה אתה מתגאה ילוד אשה אתה אמר לפניו רבונו של עולם היאך אני הולך אצלו והוא תלוי באויר באותה שעה הביא הקדוש ברוך הוא רוח בציצת ראשו והעלהו אצל חירם כיון שראה חירם ליחזקאל נבהל ונזדעזע א״ל מי העלך לכאן א״ל הקדוש ברוך הוא כך צוני לך אמור לו למה אתה מתגאה ילוד אשה אתה א״ל ילוד אשה אני אלא שאני חי וקיים לעולם מה הקדוש ברוך הוא מושבו בלב ימים אף אני מושבי בלב ימים מה הקדוש ברוך הוא בשבעה רקיעים

אף אני כן ולא עוד אלא כמה מלכים מתו ואני קיים וכן כ״א מלכים ממלכי בית דוד וכ״א ממלכי ישראל ונ׳ נביאים וי׳ כהנים גדולים קברתי כלם ואני חי הרי (יחזקאל כ״ח ב׳) אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים אמר לו יחזקאל והרי עמדו גדולים ממך ולא עשו כמעשיך למה היה חירם דומה לעבד שעשה לבוש לאדונו כל זמן שהיה הלבוש על אדונו והעבד רואה והיה מתגאה כלום עשיתי זה הלבוש לאדוני אמר האדון אני קורע הלבוש ולא יהא העבד מתגאה עלי כך חירם היה מתגאה על ידי ששלח ארזים לבית המקדש אמר הקדוש ברוך הוא הריני מחריב את ביתי שלא יהא חירם מתגאה עלי שנאמר (זכריה י״א א׳) פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך ומה היה סופו הביא הקדוש ברוך הוא עליו נבוכדנצר ובעל את אמו בפניו והורידו מכסאו והיה חותך בשרו כשתי אצבעות בכל יום ומטבילם בחומץ ומאכילן עד שמת מיתה משונה ואותן הפלטין מה נעשה בהם קבע הקדוש ברוך הוא את הארץ וגנוז לצדיקים לעתיד לבא.

(מדרש אחר (והוא במס׳ ד״א זוטא פרק א׳)) שלשה עשר הם שלא טעמו טעם מיתה אלו הם חנוך ואליעזר עבד אברהם ומתושלח וחירם מלך צור ועבד מלך הכושי ובתיה בת פרעה וסרח בת אשר ושלשה בני קרח ואליהו ז״ל ומשיח ורבי יהושע בן לוי.

(אבות דרבי נתן (והוא אבות דר״נ של בני צרפת כת״י)) תשעה נכנסו בחיים לגן עדן חנוך אליהו ז״ל ומשיח ואליעזר ועבד מלך הכושי וחירם מלך צור ויעבץ בן בנו של רבי יהודה הנשיא וסרח בת אשר ובתיה בת פרעה וי״א הוצא חירם והכנס תחתיו רבי יהושע בן לוי:

נוסחא אחרת

מ׳ סימנו כת״י מינכען 222, ר׳ כת״י דע רוססי 1089, ב׳ בית המדרש חלק ה׳ צד 111 — 112, (.....) ליתא, [....] הוספה. (מ׳ וכו׳ . . . .) שינוי הנוסחא.

[ר׳ ויה̈י כה̈פיץ ה̈׳ את̈ בנ̈י האד̈ם?] חירם מלך צור היתה גאוותו קשה מאד (ר׳ קשה מכולם). מה עשה בא לים ועשה לו ארבעה עמודים ארוכים (ר׳ (ארוכים) של ברזל שאין להם שיעור והעמידן זה כנגד זה מרובעים ועשה לו שבעה רקיעים וכסא וחיות

רעמים (מ׳ ועמודים) ברקים (ר׳ וברקים) וזיקים (ט׳ וזרקים). הרקיע הראשון עשה (מ׳ עשאו) של זכוכית מחמש מאות אמה (ר׳ חמש מאות אמה על חמש מאות אמה) ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים. הרקיע השני עשה (מ׳ עשאו) של ברזל אלף וחמש מאות אמה על אלף וחמש מאות אמה וסילון (מ׳ וסילין) של מים מפריש (מ׳ מפרישין) בין שני לשלישי גם עשה בו אבנים מגלגלות (מ׳ סגולגלות) מתבקעין אלו לאלו ונשמעין כמו רעמים (ר׳ הרקיע השני אלף אמה על אלף אמה וסילון של מים מפריש מן הראשון לשני (ותו לא)). הרקיע השלישי עשה של עופרת שני אלפים אמה על שני אלפים אמה וסילון של מים מפריש ביניהם (ר׳ הרקיע השלישי של ברזל אלף וחמש מאות אמה על אלף וחמש מאות אמה וסילון של מים מפריש בין שיני לשלישי ואבנים סגולגלות עשה לרקיע מהבקעים אילו לאילו ונשמעין כמין רעמים) הרקיע הרביעי עשה של מתכת שני אלפים וחמש מאות אמה על שני אלפים וחמש מאות אמה וסילון של מים מפריש ביניהם (ר׳ הרקיע הרביעי שני אלפים אמה על שני אלפים אמה וסילון של מים מפריש ביניהן) הרקיע החמישי עשה של נחשת שלשת אלפים אמה על שלשת אלפים אמה וסילון של מים מפריש ביניהם (ר׳ הרקיע החמישי של נחשת שני אלפים וחמש מאות אמה על שני אלפים וחמש מאות אמה וסילון של מים מפריש ביניהן). הרקיע הששי עשה של כסף שלשת אלפים וחמש מאות אמה על שלשת אלפים וחמש מאות אמה וקבע בו אבנים טובות ומרגליות (ר׳ הרקיע הששי עשה של כסף שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה וסילון של מים מפריש ביניהן). הרקיע השביעי עשה של זהב ארבעת אלפים אמה על ארבעת אלפים אמה וקבע בו חיות וכרובים (ר׳ הרקיע השביעי עשה של זהב שלשת אלפים וחמש מאות על שלשת אלפים וחמש מאות אמה וקבע בו אבנים טובות ומרגליות ועשה כסא וחיות וכרובים) ועשה לו בו (ר׳ (בו)) מטה של זהב ובראשה מרגליות אדומות מראה אותן מיכן ומיכן מיכן (ר׳ (מיכן)) נעשת ברקים ומיכן נעשת זיקים והיה מזעזע עצמו והיו מתבקעין (ר׳ מתבקעות) אלו לאלו (ר׳ אילו עם אילו) ונשמעין כברקים ורעמים (ר׳ כמין רעמים). אמר הקב״ה ליחזקאל בן אדם לך אמור (ר׳ ואמור) לחירם מה אתה מתגאה הלא ילוד אשה אתה אמ׳ לו (ר׳ לפניו) יחזקאל היאך (ר׳ והיאך) אני הולך אצלו (מ׳ לו, ר׳ (אצלו)) והוא עומד (ר׳ (עומד)) באויר באותה שעה (ב (באותה שעה)) שלח הקב״ה רוח ונטלו (ר׳ רוחו נטלו) בציצית ראשו שנאמר (יחזקאל ח׳ ג׳) ויקחני בציצית ראשו (ר׳ ראשי) והוליכו באויר (ר׳ (באויר)) אצל חירם כיון שבא יחזקאל

אצלו מיד נזדעזע (ר׳ אצל חירם נזדעזע ונתיירא) אמר לו למה אתה מתגאה הלא ילוד אשה אתה אמר לו ילוד אשה אני (מ׳ (אני)) אלא שאני חי וקיים לעולם מה הקב״ה מושבו בלב ימים אף אני כן (מ׳ (כן), ר׳ ואף אני מושבי בלב ימים) מה הקב״ה מושבו בשבעה רקיעים אף אני כן (מ׳ אף כן אני, ר׳ אף אני מושבי בשבעה רקיעים) ולא עוד אלא כמה וכמה מלכים (ר׳ כמה מלכים וכמה נביאים) מתו ואני חי וקיים (ב׳ (וקיים)) לעולם (ר׳ (לעולם)) דוד (ר׳ [מלך ישראל]) מלך ארבעים שנה ומת ואני חי (ר׳ [קיים]) שלמה (ר׳ [מלך ישראל]) מלך ארבעים שנה ומת ואני חי (ר׳ [וקיים]) וכן עשרים ואחד מלכי (ר׳ [בית]) ישראל קברתי ואני חי וקיים וכן כל (מ׳ עשרים) מלכי יהודה ועשרה (מ׳ ועשרים) נביאים ועשרה כהנים קברתי (ר׳ עשרים ואחד מלכי יהודה קברתי ואני חי וקיים ועשרה נביאים קברתי ועשרה כהנים קברתי) ואני חי וקיים הרי אל אני מושב (ר׳ ובמושב) אלהים ישבתי אמר יחזקאל והלא מלכים גדולים היו (מ׳ גדולים יותר ממך, ר׳ גדולים יותר ממך עמדי) ולא עשו כמעשיך למה היה חירם דומה לעבד שעשה לבוש לאדוניו כל זמן שהעבד רואה (ר׳ שהיה רואה העבד) אותו המלבוש (ר׳ הלבוש לאדוניו) הוא (ר׳ היה) מתגאה ואומר (ר׳ כלום׳) אני עשיתי לבוש לאדוני אמר המלך אני קורע את הלבוש ולא יהא (ר׳ [אותו]) העבד מתגאה עלי כך (ר׳ [היה]) חירם מתגאה ששלח (ר׳ על ידי ששילח) ארזים לבית המקדש (וכל הסדר ליתא סס):

תנא דבי אליהו זוטא

ע״פ כת״י וואטיקאן 31 משנת ד״א תתל״ג

מרומי שמיו הרכין על סיני והיטה, יסייעני להתחיל ולגמור ספר אליהו זוטא;

[פרק א]

משום דבי אליהו הנביא אמרו לעולם יהא אדם ערום ביראה ומענה רך בפיו ומשיב חימה ומרבה שלום עם אביו ועם אמו ועם רבו ועם חבירו בשוק אפי׳ עם גוי כדי שיהא אהוב מלמעלה ואהוב מלמטה כדי שיתקבל על הבריות וכדי שיתמלאו ימיו בטובה. (ישעיה נ״ז א׳) הצדיק אבד ואין איש שם על לב מיכן אמרו כל המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת צבור שנ׳ (שמות י״ז י״ב) וידי משה כבדים וכי לא היה למשה רבינו כר או כסא (צ״ל כסת)

לישב עליה אלא כך אמ׳ משה הואיל והצבור שרוי בצער אף אני אהיה עמהם בצער. ואשרי מי שמצער עצמו עם הצבור. לא יראה אדם את הרבים שרויי׳ בצער והולך הוא לביתו ויאכל וישתה ויאמר שלום עליך נפשי ואם עשה כן עליו הכתוב אומר (ישעיה כ״ב י״ג) הנה ששון ושמחה הרוג בקר וגו׳ מה כת׳ אחריו (שם שם י״ד) ונגלה באזני ה׳ צבאות וגו׳ זה עניין הבינוניים. עניין הרשעים מהו אומר (שם נ״ו י״ג) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר וגו׳ משום דבי אליהו הנביא אמרו לעולם יהא אדם כשור לעול וכחמור למשאוי כבהמה שהיא חורשת בבקעה כך יהא אדם עוסק בדברי תורה שנ׳ (שם ל״ב כ׳) אשריכם זורעי על כל מים אשריהם ישראל בזמן שעוסקי׳ בתורה ובג״ח יצרן מסור בידן ולא הם ביד יצרן אין זריעה אלא צדקה שנ׳ (הושע י׳ י״ב) זרעו לכם לצדקה וגו׳ ואין מים אלא תורה שנ׳ (ישעיה נ״ה א׳) הוי כל צמא לכו למים כיון שקרא אדם תנ״ך. שנה הלכות שנה משנה שנה מדרש שנה אגדות שנה תלמוד שנה פלפול מיד רוה״ק שורה עליו שנ׳ (שמואל ב׳ כ״ג ב׳) רוח ה׳ דבר בי ומלתו על לשוני. פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום ומצאני כשדור (צ״ל קסדור) אחד ונתן לי שלום ולא היה מכירני אמ׳ לי ר׳ מאיזה מקום אתה אמרתי לו מיבנה גדולה אני מעיר חכמי׳ ורבני׳ אמ׳ לי ר׳ בא ושב במקום שאני מראה אותך ואני אתן לך חטי׳ ושעורי׳ ופולי׳ ועדשי׳ וכל מיני קטניות. אמרתי לו בני אם אתה נותן לי אלף אלפי אלפי׳ דינרי זהב איני מניח את התורה ודר אני במקום שאין בו תורה אמ׳ לי ר׳ מפני מה. אמרתי לו בני לא חרב עולם אלא מפני פשעה של תורה וכל צרות הבאות על ישראל. גדול ורב הוא לפני הקב״ה פשעה של תורה מפני שהיא שקולה כנגד כל העבירות שבעולם שנ׳ (מיכה א׳ ה׳) בפשע יעקב כל זאת ואין זאת אלא תורה שנ׳ (ירמיה ט׳ י״א) מי האיש החכם ויבן את זאת ואו׳ (שם ט׳ י״ב) ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי׳ וגו׳. אמר לי ר׳ ברוך ה׳ שבחר בכם מע׳ לשונות ונתן לכם את התורה שאתם בוטחי׳ בו בכל מקום:

בימי ר׳ דוסא בן ארקינס הותרו צרת הבת לאחים והיה הדבר קשה לחכמים מפני שחכם גדול היה וזקן גדול היה ועיניו כיהו מלבוא לבית המדרש אמרו מי ילך ויודיעו אמ׳ להם ר׳ יהושע בן חנניה אני אלך ואחריו מי רבי אלעזר בן עזריה ואחריו מי ר׳ עקיבא הלכו וישבו על פתח ביתו. נכנסה שפחתו ואמ׳ לו ר׳ חכמי ישראל באו אצלך אמ׳ לה יכנסו. כיון שנכנסו תפס ר׳ יהושע בן חנניה והושיבו ע״ג מטה של זהב אמ׳ לו ר׳ אמור לתלמיד אחר וישב. ואמ׳ מי הוא אמ׳ לו רבי אלעזר בן עזריה ואמ׳ כלום יש לו בן

לעוריה חבירנו קרא עליו המקרא הזה (תהלים ל״ז כ״ה) נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וגו׳. א״ל אמור לתלמידך אחר וישב ומי הוא זה אמ׳ לו ר׳ עקיבא. א״ל אתה הוא עקיבא הדורשן ששמך הולך בכל העו׳ כולו שב בני שב כמותך ירבו בישר׳ קרא עליו המקרא הזה (תהלים ל״א י״א) כפירים רשו ורעבו ודורשי ה׳ לא יחסרו כל טוב. התחילו מסבבי׳ אותו בהלכות עד שהגיעו לצרת הבת. כיון שהגיע לצרת הבת אמרו לו רבינו צרת הבת מהו. אמ׳ להן מחלוקת בין ב״ש וב״ה. והלכה כדברי מי כב״ה. והלא משמך אמרו צרת הבת מותרת. ואמר להם רבותיי דוסה שמעתם או בית הרכינוס שמעתם. אמרו לו חיי רבינו סתם שמענו. אמ׳ להם אח קטן יש לי בכור שטן ויהונתן שמו מתלמידי ב״ש הוא. הזהרו שמא יקפח אתכם בהלכות ויאמר לכם צרת הבת מותרת. אבל מעיד אני עלי שמי׳ וארץ שעל המדוכה זו ישב חגי הנביא ואמ׳ ג׳ דברי׳ צרת הבת אסורה. ועמון ומואב מעשרי׳ מעשר עני בשביעית ומקבלין גרים מן הקרדמיים ומן התדמוריי׳ וכשנכנסו נכנסו בפתח אחד כשיצאו יצאו בג׳ פתחי׳. פתח לו ר׳ עקיב׳ אמ׳ לו אתה הוא עקיבה בן יוסף ששמך הולך בכל העו׳ כולו. העבודה אינך אפי׳ מרועי בקר. א״ל בבקשה ממך אפי׳ מרועי צאן. אבל אין מקבלי׳ גרים מן הכותיים מפני עשרה שבטי׳ שנבלעו ביניהם, עד שיבואו אליהו ומשיח ויפרשו אותן שנ׳ (מלאכי ג׳ כג—כ״ד) הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה׳ הגדול והנורא. והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם: משום דבי אליהו הנביא אמרו גדולה צדקה שמיום שנברא העולם ועד עכשיו כל הנותנה הרי הוא משתבח וקולט עצמו מדינה של גיהנם שנ׳ (תהלים מ״א ב׳) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳. אין יום רעה אלא יום דינה של גיהנם שנ׳ (קהלת י״א י׳) והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך ואו׳ (תהלים ק״ו ג׳) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת. אבותינו הראשוני׳ מפני מה זכו בעה״ז ולימות המשיח ולעה״ב מפני שנהגו עצמן בצדקה. אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן ודוד ושלמה בנו לא נשתבחו אלא בצדקה שנ׳ (בראשית י״ח י״ט) כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו׳ אף הק׳ משתבח בצדקה שנ׳ (תהלים צ״ז ב׳) ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו. גדול צדקה שמצלת את האדם מדרך המות. גדול צדקה שהיא מארכת ימיו ושנותיו של אדם. גדול צדקה שהיא מביאה את האדם לחיי העה״ב. גדול צדקה ששוותה לתורה. גדול צדקה שהתורה משולה בה. גדול צדקה שממהרת להביא את ימות המשיח ואת ימות הגאולה. גדול צדקה שהיא מעלה ומושיבה את נותנה נגד כסא הכבוד ומניין שהיא מצלת את האדם מדרך המות

שנ׳ (משלי י״א ד׳) לא יועיל הון ביום עברה וצדקה תציל ממות בוא וראה שבמדה שאדם מודד בה מודדי׳ אותו. אדם נותן צדקה לחבירו בעה״ז ומתכווין עליו שיחיה ולא ימות אף הק׳ מתכווין על נותנה שיחיה ולא ימות ומנ׳ אתה או׳ שכל מי שחפץ בידו לעשות צדקה ואינו עושה ולקיים נפשות ואינו מקיים גורם מיתה לעצמו שנ׳ (שמואל א׳ כ״ה י׳) ויען נבל את עבדי דוד וגו׳. ואומ׳ (שם שם י״א) ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזזי וגו׳. ומיד נענש מיתה שנ׳ (שם שם ל״ח) ויהי כעשרת הימי׳ ויגוף ה׳ את נבל וימת. ומנ׳ שהיא מארכת ימיו ושנותיו של אדם שנ׳ (דברים ל׳ כ׳) כי היא חייך ואורך ימיך. ואו׳ (משלי ג׳ י״ח) עץ חיים היא למחזיקי׳ בה וגו׳ מצוה קלה שכת׳ מהו או׳ בה (דברים כ״ב ז׳) למען ייטב לך והארכת ימים. ק״ו בצדקה שהיא חמורה בתורה. ומנ׳ שהיא מביאה את האדם לחיי העה״ב שנ׳ (תהלים א׳ א׳) אשרי האיש אשר לא הלך וגו׳ ואו׳ (תהלים ק״ו ג׳) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת נאמ׳ אשרי בתורה ונאמ׳ אשרי בצדקה. מה אשרי האמו׳ בתורה בן העה״ב הוא. אף אשרי האמו׳ בצדקה בן העה״ב הוא. ומניין ששותה לתורה שנ׳ (ויקרא כ״ו ג׳) אם בחקותי תלכו וגו׳. ואו׳ (משלי ח׳ כ״ב) ה׳ קנני ראשית דרכו וגו׳. ואו׳ (ויקרא כ״ו ו׳) ונתתי שלום בארץ וגו׳. ובצדקה הוא או׳ (ישעיה ל״ב ט״ז) והיה מעשה הצדקה שלום. ומנ׳ שהתורה נמשלה בה. אין לך מדה טובה שברא הק׳ בעולמו גדולה כתורה שנ׳ (משלי ד׳ ח׳) סלסליה ותרוממך תכבד׳ כי תחבק׳. ואו׳ (בן סירא) ובין נגידי׳ תושיבך. אף תורה עצמה אינה קרויה אלא צדקה שנ׳ (דברים ו׳ כ״ה) וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות וגו׳. ומנ׳ שממהרת להביא את ימות המשיח ואת ימות הגאולה שנ׳ (ישעיה נ״ו א׳) שמרו משפט ועשו צדקה כי קרוב׳ ישו׳ לבוא וצדק׳ להגלות. ומנ׳ שהיא מעלה ומושיבה את נותנה נגד כסא הכבוד שנ׳ (שם ל״ג ט״ו) הולך צדקו׳ ודוב׳ מישרים וגו׳ (שם שם ט״ז) והוא מרומי׳ ישכן וגו׳ ואו׳ (שם שם י״ז) מלך ביפיו תחזינה עיניך וגו׳.

פרק ב.

פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאני אדם אחד ובא אלי בדרך מינות ויש בו מקרא ואין בו משנה. אמ׳ לי מקרא ניתן לנו מהר סיני. משנה לא ניתן לנו מהר סיני. ואמרתי לו בני והלא מקרא ומשנה מפי הגבורה נאמרו ומה בין מקרא למשנה. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שהיו לו ב׳ עבדי׳ והיה אוהבן אהבה גמורה. ונתן לזה קח (צ״ל קב) חטים ולזה קב חטי׳. לזה אגודה של פשתן. ולזה אגודה

של פשתן הפקח שבהן מה עשה נטל את הפשתן וארגו מַפָּה ונטל את החטי׳ ועשאן סולת. בירדה טחנה לשה ואפה וסדרה ע״ג השלחן ופרס עליה מפה והניחה עד שלא בא המלך. והטפש שבהן לא עשה ולא כלום. לימים בא המלך בתוך ביתו. ואמ׳ להן בניי הביאו לי מה שנתתי לכם. אחד הוציא את הסלת ע״ג השלחן ומפה פרוסה עליו. ואחד הוציא את החטי׳ בקופה ואגודה של פשתן עליהן. אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. הוי או׳ איזה מהם חביב זה שהוציא את השלחן ואת הסלת עליו. אמרתי לו בני אם אמצאך בתוך משנת חכמי׳ יעשו דבריך בדאין. אמ׳ לי אין אבל אמרתי לו בני כשאתה יורד לפני התיבה בשבת כמה אתה מתפלל. אמ׳ לי שבע׳. אמרתי לו ושאד הימי׳ תפלה כולה. כמה בני אדם קורין בתורה בשבת אמ׳ לי ז׳. במנחה בשבת בשני ובחמישי כמה. אמ׳ לי שלשה שלשה. ועל שבעת המינים כמה אתה מברך. אמ׳ לי שתים ברכה לפניהם וברכה לאחריהם. על שאר המינים ברכה אחת. וברכת המזון שלש. והטוב והמטיב ארבע. אמרתי לו בני וכי יש לנו אלו מהר סיני. והלא אינן אלא מתוך משנת חכמי׳ אלא כשנתן הק׳ תורה לישראל לא נתנה להן אלא בחטי׳ להוציא מהן סלת. ובפשתן להוציא ממגד (צ״ל ממנה) בגד ניתנה בכלל ופרט וכלל שנ׳ (דברים י״ד כ״ו) ונתתה הכסף בכל אשר תאוה נפשך כלל. (שם) בבקר ובצאן ביין ובשכר פרט. (שם) ובכל אשר תשא׳ נפש׳ הרי זה כלל אחר זה כלל שצריך לפרט ופרט שצריך לכלל. אמ׳ לי ר׳ מיום שנברא העו׳ ועד אותה שעה כל העושה מצוה נותנין לו שכרו. כל העובר עבירה נותני׳ לו שכרו. אמרתי לו בני אילמלי מקרא כת׳ אי אפשר לאומרו. הק׳ מלך מסוף העו׳ ועד סופו וכל העו׳ כולו שלו הוא שנ׳ (שם י׳ י״ד) הן לה׳ אלהיך השמי׳ ושמי השמי׳ וגו׳ ואומ׳ (תהלים פ׳ ט״ו) הבט משמי׳ וראה וגו׳. ולא שמי׳ בלבד אלא שמי׳ ושמי השמי׳ שבעה. ועו׳ כולו שלו הוא. כסא כבודו שלו הוא יטול שכרו וחלקו בעולמו שברא. אלא להודיע לבריות שכל מי שהוא עושה התורה בצער ועושה את המצות בצער שכר דרך ארץ ניתנה לו והקרן שמור לו. לפי שלא עשה הק׳ בבני אדם שעושי׳ את התורה בצער ואת המצוות בצער ובוני׳ בית אחרון בצער ומצערי׳ את עצמן על התורה ועל המצות עד שבאו אותן בני אדם ועשו את התורה ואת המצות בצער. ובנו את בית האחרון בצער וציערו עצמן על התורה ועל המצוות לפיכך נתן להן הק׳ משנה להן ולבניהן ולבני בניהן עד סוף כל הדורות. ומנ׳ שיטול שכרו בעולמו שברא שנ׳ (דברים ל״ב ט׳) כי חלק ה׳ עמו וגו׳. ואו׳ (תהלים ט״ז ו׳) חבלים נפלו לי בנעימים וגו׳. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שבנה

פלטורין ושיכללה ובשמחתו ששמח בה סייף בה בית דירתו. זו שכרה של א״י שעמד הק׳ בתוכה ובנה את כל הארצות כולן והפריש את ישר׳ תרומ׳ מכל האומות. ומישר׳ הפריש את שבט לוי. ומלוי הפריש אהרן הכהן וקדשו ומשחו וכבדו בבגדי כהונה בציץ ואורים ותומי׳ שהוא עומד לפניו ומכפר על ישר׳ בכל שנה ושנה. והביא את ישר׳ שהן תרומה מכל האומות לא״י שהיא פרושה מכל הארצות. והביא את שבט לוי שהפריש מישר׳ לירוש׳ שהיא תרומ׳ מא״י. והביא בני אהרן שהפריש משבט לוי לביהמ״ק שהפריש מירוש׳ לעמוד ולעשות רצונו בלבב שלם שנ׳ (חבקוק ג׳ ו׳) עמד וימוד׳ אר׳ ראה וית׳ גויים וגו׳. ואו׳ (שם שם) הליכות עולם לו. מיכן אמרו כל השונה הלכות מובטח שהוא בן העה״ב. וי״א ממקום שנוטל עפרו שם (צ״ל של) אדה״ר שם נבנה מזבח שנ׳ (בראשית ב׳ ז׳) ויצר ה׳ אלהים את האדם עפר מן האדמה. ואו׳ (שמות כ׳ כ״ד) מזבח אדמה תעשה לי וגו׳. מיכן אמרו כ״ז שביהמ״ק קיים מזבח שבו הוא כפרה לישר׳ בכל מקומו׳ מושבו׳. ובחוצה לארץ חכמי׳ ות״ח הם כפרה לישר׳ בכל מקומו׳ מושבו׳ שנ׳ (ויקרא ב׳ י״ד) ואם תקריב מנחת בכורי׳ לה׳. ואו׳ (מלכים ב׳ ד׳ מ״ב) ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהי׳ לחם בכורים וגו׳. וכי אלישע כהן היה והלא אין שם לא מקדש ולא מזבח ולא כ״ג. אלא אלישע הנביא היה ות״ח יושבי׳ לפניו בין בדותן ובין בשמרון. מיכן אמרו כל הנזקק לחכמי׳ ולתלמידיהן מעלה עליו הכת׳ כאילו הקריב בכורי׳ ועשה רצון אביו שבשמי׳. אמ׳ לי ר׳ מפני מה נשתנו א״ה שאוכלי׳ העה״ז. אמרתי לו בני שכרן שהפריש ישר׳ מתוכן לפיכך אוכלי׳ העה״ז. משלו משל למה״ד למלך ב״ש שמצא אדם אחד ממשפחה מרובה ועושה לו רצונו שיגר המלך מתנות מרובות לבני המשפחה בשביל אותו האיש שעושה לו רצונו אף כך א״ה שכרן שהפריש הק׳ ישר׳ מתוכם לכך אוכלי׳ העה״ז. ואמ׳ לו ר׳ אלא מעתה כל העושה מצוה נותני׳ לו שכרו וכל העובר עבירה נותני׳ לו שכרו. אמרתי לו בני מה שכרו של נחש הקדמוני שעמד וקלקל את כל העו׳. מה שכרן של אדם וחוה שעברו על הצווי. מה שכרו של קין שהרג את הבל אחיו. ומה שכרו של למך שהיה מתאבל על אחי אביו. ומה שכרו של שם שכיבד את אביו. ומה שכרו של חם שלא כיבד את אביו. ומה שכרו של נח שעמד ומיחה ברבי׳ כל אותן ק״כ שנה עד שלא יהיה עליו. לפיכך הכתי׳ עליו והגיד לדורות (בראשית ז׳ א׳) כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. ומה שכרו של שם הגדול שהתנבא על כל א״ה ד׳ מאות שנה ולא קבלו ממנו. ומה שכרו של אברהם אבינו שעמד ופיגר כל ע״ז שבעו׳ ועל שאמ׳ דבר שלא כהוגן ירדו

בניו למצרי׳ שנ׳ (שם ט״ו ח׳) ויאמר ה׳ אלהי׳ במה אדע כי אירשנה. בשכר אותה התמהה ירדו בניו למצרי׳. ומה שכר של ישמעאל שעמד וקבר את אביו. ומה שכר׳ של יצחק שאמ׳ לאביו אבא כפתיני יפה יפה ותניני ע״ג המזבח שמא אבעט בך ואכך ונמצאתי מתחייב ב׳ מיתות לשמי׳. אני בחור עומד בכחי בן ל״ו שנים. ומה שכרו של עשו שהוריד ב׳ דמעות לפני אביו ונתנו לו הר שעיר שאין גשמי ברכה פוסקי׳ הימנה לעו׳. ואף בני שעיר שקבלו את בני עשו ובסבר פני׳ יפות נתנו לו שכרן. מיכן אמרו אפי׳ אין בידו של אדם לא מקרא ולא משנה אלא שיושב וקורא כל היום (שם ל״ו כ״ב) אחות לוטן תמנע שכר תו׳ בידו. ומה שכרו של יעק׳ שהיה מודה לאמת ודובר אמת בלבבו כל ימי חייו. ומה שכרן של י״ב שבטי׳ שהיו עושי׳ רצון יעקב אביהם שנ׳ (הושע ט׳ ז׳) כענבים במדבר מצאתי ישר׳ כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי את אבותיכ׳ המה באו. מה שכרן של אבר׳ יצח׳ ויעק׳ שנהגו אימה בלבבן מתוך ע׳ לשונות להן ולבניהן ולבני בניהן ע״ם כל הדורות.

פרק ג.

הכל ברא הק׳ בעולמו חוץ ממדת השקר שלא ברא ומדת עוול שלא עשה שנ׳ (דברים ל״ב ד׳) הצור תמי׳ פע׳ כי כל דרכי׳ משפ׳ אל אמו׳ ואין עול צדיק וישר הוא. ואו׳ (צפניה ג׳ ה׳) ה׳ צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבק׳ בבק׳ משפטו יתן לאור ולא נעדר ולא יודע על בשת (צ״ל עול בשת) ואו׳ (איוב ל״ד י׳) חלילה לאל מרשע ושדי מעול. (שם י״א) כפועל (צ״ל כי פועל) אדם ישלם לו וכארח איש ימציאנו. מעיד אני עלי שמי׳ וארץ שאילמלי לא נקבצו בני אדם למיתה אין כל בריה יורד לפני צער אלא מתוך שיאכל וישתה ושמח הוא עם אשתו ועל בניו ועל בני ביתו ונפטר לבית עולמו. ואין פירות ותבואה באיו לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהן של בני אדם. ואין בני אדם באין לידי בושה אלא מפני דרכיהן. ואין עיניה׳ של ב״א כיהות בחצי ימיהם אלא מתוך דרכיהן. ואין הנשים מטמאות בזיבה אלא מתוך דרכיהם שנ׳ (ישעיה מ״ה י״ח) כה אמ׳ ה׳ בורא השמי׳ הוא האלהי׳ יוצר הארץ ועושה הוא כוננה לא תוהו בראה לשבת יצרה אני ה׳ ואין עוד. צא ולמד מדרך ארץ. כלום אדם בונה בית אלא על מנת להכנים בו פירות ולהכנים בו כלים ולהכנים בו כספי׳ או להצית בו את האור. אף כך בני אדם מתוך דרכיהן נידוני׳. דנין אותן מתוך ד״א בשביל להצילן מיום הבא לקראתן שנ׳ (הושע ז׳ י״ג) אוי להם כי נדדו ממנו וגו׳. בג׳ דברי׳ מסתכל אדם בכל יום בשעה שנכנס לבית הכסא. ובשעה

שמזיקין לו את הדם או׳ לו ראה שב״ו אתה. ובשעה שהוא עומד על המת או׳ לו ראה להיכן אתה הולך ועדיין אינו חוזר, אלא יושב מרבה דברי׳ יתירי׳ שנ׳ (משלי י״ט ג׳) אולת אדם תסלף דרכו וגו׳. ובשקר הוא או׳ (שמות כ״ג ז׳) מדבר שקר תרחק ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע. ואו׳ (זכריה ח׳ י״ז) איש את אשת רעהו אל תחשובו בלבבכם ושב׳ שק׳ אל תאהבו כי את כל אלה אשר שנאתי נאם ה׳. ובאי זה צד יעשה אדם עצמו צדיק לדבר אמת מוסרי׳ לו מלאך שמתנהג עמו כדרך הצדיקי׳ ומדבר אמת. יעשה אדם עצמו חסיד לסבול את הכל ומוסרי׳ לו מלאך שמתנהג עמו כדרך החסידי׳ ומקבל את הכל. ואם עושה אדם את עצמו רשע לכחש ולשקר מוסרי׳ לו מלאך שמתנהג עמו כדרך הרשעי׳ ומכחש ומשקר. עושה אדם עצמו מדה בינונית מוסרי׳ לו מלאך שמתנהג עמו בדרך מדה בינונית. שנ׳ (ירמיה י״ז י׳) אני ה׳ חוקר לב בוחן כליות לתת כאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. וע״י דוד הוא או׳ (תהלים י״ח כ״ו) עם חסיד תתחסד וע׳ גב׳ תמי׳ תתמם. (שם כ״ז) עם נבר תתברר ועם עקש תתפתל. ואו׳ (שמואל ב׳ כ״ב כ״ח) ואת עם עני תושיע ועיניך על רמי׳ תשפיל. עם עני תושיע עם שעניות יפה לו. ועיניך על רמי׳ תשפיל אלו א״ה. ואו׳ (איכה ג׳ ל״ח) מפי עליון לא תצא הרעות והטוב׳ אלא הטובה אינה יוצאה לעושה רעה. והרעה אינה יוצאה לעושה טובה. אלא טובה כלפי טובה ורעה כלפי רעה. ומנ׳ שתדע לך שכן ד׳ מדות בד״א יש שנושא אשה לשם זנות. ויש שנושא אשה לשום ממון. ויש שנושא אשה לשום גדולה. ויש שנושא אשה לש״ש. והנושא אשה לשום זנות סופו שמוציאי׳ ממנו בן סורר ומורה. והנושא אשה לשם ממון סופו שמצריכי׳ אותו לאחרי׳. והנושא אשה לשם גדולה סוף שמעמידי׳ עליו מאותה משפחה למעט זרעו אחריו. והנושא אשה לש״ש סוף שהווין לו בני׳ שמושיעי׳ את ישר׳ בעת צרתם. ומנ׳ לנושא אשה לשם זנות סוף שמוציאי׳ הימנו בן סורר ומורה שנ׳ (דברים כ״א י״א) וראית בשביה אשת יפת תואר. סוף שמרנני׳ בו הבריות ומתוך רננה שמרננין בו הבריות הולך ונושא אחרת שנ׳ (שם שם ט״ו) כי תהיין לאיש שתי נשים וגו׳ ומתוך שנושא אשה אחרת הוא אוהב האחת ושונא האחת שנ׳ (שם שם) האחת אהובה והאחת שנואה ומתוך שהוא אוהב האחת ושונא האחת סוף שמוציאי׳ ממנו בן סורר ומורה ומני׳ לנושא אשה לשם ממון סוף שמצריכי׳ אותו לאחרי׳ שכן מצינו בבני עלי הכהן שנשאו אשה שלא כראוי להן סוף שהצריכן זה לזה שנ׳ (שמואל א׳ ב׳ ל״ו) והיה כל הנותר בביתך יבא להשתחות לו לאגורת כסף וככר לחם ואמר ספחני נא את אחת הכהונות לאכול פת לחם. ומנ׳

לנושא אשה לשום גדולה סוף שמעמידי׳ עליו מאותה משפחה למען (צ״ל למעט) זרעו אחריו. שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה שכשראה את אחאב מלך ישר׳ שהיו לו ע׳ בני׳ אמ׳ כלום ירש זה את העו׳ סוף הלך ונתחתן בו שנ׳ (מלכים א׳ כ״ב מ״ה) וישלם יהושפט עם מלך ישר׳. ומנ׳ למעט זרעו אחריו שנ׳ (שמואל ב׳ י״א א׳) ועתליה אם אחזיה ראתה כי מת בנה אילמלי הברית שכרת הק׳ עם דוד נהרג יואב באותה שעה ובטלה מלכות בית דוד. ומה שכרן של אלו. הנושא אשה לשם זנות. והנושא אשה לשם ממון. והנושא אשה לשם גדולה. צא ושאל את אותו עניין. ב׳ בני אדם שניהם משבט אחד. שניהם משכונה אחת. שניהם ממשפחה אחת אחד עני ואחד עשיר והיה לו לעשיר שישא ויתן את העם (צ״ל העני) ולא עשה כן שנ׳ (מלאכי ב׳ י׳) הלא אב אחד לכולנו הלא אל אחד ברא׳ מד׳ נבג׳ איש באח׳ לח׳ בר׳ אבות׳. ואו׳ (שם י״א) בגדה יהוד׳ ותו׳ נע׳ בשר׳ ובירו׳ כי חלל יהוד׳ וגו׳. לפיכך לא נשתייר מהן כלום. לפי שהניח אותו הורע שבחנו הק׳ מתוך ע׳ לשינות והלך ונדבק במי שאינו ראוי לו שנ׳ (שם י״ב) יכרת ה׳ לאיש אשר יע׳ ער ועו׳ מאה׳ יעק׳ ומגי׳ מנח׳ לה׳ צבאו׳. ולא יהיה לו ער בחכמה ולא יהיה עונה בתלמידי׳ לא ער בחכמה לא מי ששואל הלכה כעניין בביהמ״ד ולא עונה בתלמ׳. ולא מי שמשיב כהלכה בתלמ׳. ולא כהן שמגיש מנחה לה׳ צבאות. ומנ׳ לנושא אשה לש״ש סוף שהווין לו בני׳ שמושיעי׳ את ישר׳ בעת צרתם יצא. צא ולמד מעמרם בן קהת בן לוי בן ישר׳ שנשא אשה לש״ש סוף שיצאו ממנה משה אהרן ומרים. שהרבו תורה ומצות בישר׳. צא ולמד מבועז בן שלמון בן נחשון בן עמינדב שנשא אשה לש״ש סוף יצא ממנו דוד ושלמה בנו שהרבו תו׳ ומצו׳ בישר׳ עליהן ועל כיוצא בהן ועל הדומי׳ להן ועל העושה כמעשיהן עליהם הכת׳ או׳ (ישעיה ס״ו כ״ב) כי כאשר השמים החדשי׳ והארץ החדש׳ אשר אני עושה עומדי׳ לפני נאם ה׳ כן יעמוד זרעכם ושמכם:

פרק ד.

שנו חכמי׳ הוי עלוב לכל אדם ולאנשי ביתך יותר לכל העם. ומנ׳ תדע לך שכן. צא ולמד מהק׳ שהיה ענו לעמו במקום בשנים ובשלשה ולא הלך עמהם בדרכיהם ולא שפטן כעוונותיהן. אלא היה להן ענו. ומנ׳ תדע לך שכן. ק״כ יום מיום שניתנה תור׳ תמימ׳ לישר׳ ועד יה״כ. מ׳ יום הראשונים שעלה משה להר סיני להביא תורה לעמו. אילמלי ענוה לא ניתנה תור׳ לישר׳. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שקידש אשה והיה אוהבה אהבה גמורה. שלח והביא

אדם אחד לעשות לו שליח בינו לבינה והראהו את כל החופות שלו וכל החדרי׳ שלו ואת כל הסתרי׳ שלו. אמ׳ לו לך ואמור לאותה אשה אני איני צריך לך כלום. אלא עשי לי חופה קטנה כדי שאבוא ואדור עמך כדי שידעו עבדי ובני ביתי שאני אוהבך אהבה גמורה. ועד שהמלך עוסק במדות החופות ולצוות שליח במתנות מרובות לשגר לאשה באו ואמרו לו זינתה אשתך עם אחר. מיד המלך הניח הכל מידו. והשליח נדחף לאחוריו ויצא מבוהל מלפני המלך שנ׳ (שיר השירים א׳ י״ב) עד שהמלך במסיבו וגו׳. ברוך שאמ׳ והיה העו׳ ב״ה ברו׳ אומ׳ ועושה ברוך גוזר ומקיים ברוך עושה בראשית ברוך שוכר את הראשונות והעביר את האחרונות. היה לו שיאמ׳ נרדי נתן סריו ואמ׳ נרדי נתן ריחו. כיון שקיבלו ישר׳ מלכותו של הק׳ ואמ׳ (שמות כ״ד ז׳) כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע. לכך נאמ׳ נרדי נתן ריחו ולא נרדי נתן סריו. ר׳ ישמע׳ בן אלעז׳ או׳ בשעה שקיבלו ישר׳ מלכותו של הק׳. ואמ׳ כל אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע ירדו ששים ריבוא מלאכי שרת והניחו בראש כל אחד ואחד מישר׳ ב׳ כתרי׳. אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. ב׳ כתרי׳ מכתרו של אדה״ר. שנ׳ (שם י״ט ו׳) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו׳. ובשעה שסרחו במעשה העגל ירדו מאה ועשרי׳ ריבוא מלאכי חבלה ונטלום מהם שנ׳ (שם ל״ג ו׳) ויתנצלו בני ישר׳ וגו׳. יכול לעו׳ ת״ל (ישעיה ל״ה י׳) ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנ׳ ושמח׳ עו׳ על ראש׳. שמחת עו׳ בלבם לא נאמר אלא על ראשם. מלמד שעתיד הק׳ להחזיר כל כתריהן של ישר׳ לימות המשיח ולעה״ב לכך נאמ׳ ושמחת עולם על ראשם. ומה היתה מחשבה שהיתה בדעתו של הק׳. כך היה בדעתו שכל אומה ומלכות שיבואו ויקבלו את התו׳ יהיו חיים וקיימי׳ לעו׳ ולעו׳ עולמי׳ שנ׳ (שמות ל״ב ט״ז) והלוחות מעשה אלהי׳ המה והמכ׳ מכ׳ אלהי׳ הוא חרות על הלוחות א״ת חרות אלא חירות. אין לך בן חורין אלא מי שאין מלאך המות שולט בו. שנ׳ (במדבר כ״א י״ט) ממתנה נחליאל ומנחליאל במות. ממתן תור׳ נחלו ע״ז ומע״ז שעבדו. בא עליהם מלאך המות שנ׳ (תהלים פ״ב ו׳) אני אמרתי אלהי׳ אתם וגו׳ חבלתם מעשיכם (שם ז׳) אכן כאדם תמותון וגו׳. ובאהרן מה כת׳ בו ומה נאמ׳ בו (מלכים ב׳ ו׳) תורת אמת היתה בפיהו וגו׳ וכי עלתה על דעתך שאהרן עובד ע״ז היה. הוא לא עיכבן אלא כדי שיבא משה. וי״א כדרך שעשה יעק׳ אבינו. קיים יעק׳ אבינו את התו׳ קודם שתינתן לפניו שנ׳ (בראשית ל״ה ד׳) ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וגו׳. מה שכרה של אותה מצוה (שם ה׳) ויסעו ויהי חתת אלהי׳ וגו׳. לכך נתכוון אהרן וקיים את התו׳ קודם שתנתן להן לישר׳. אעפ״כ העלה עליו הכת׳ כאילו עובד

ע״ו שנ׳ (שמות ל״ב ל״ה) ויגף ה׳ את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. אמרו כשירד משה מהר סיני וראה את הסרחון שסרחו ישר׳ במעשה העגל נסתכל בלוחות וראה שפרח כתב מעליהם ושברן תחת ההר מיד נתאלם שוב לא היה יכול להשיב דבר. מאותה שעה נגורה גזרה על ישר׳ שילמדו אותה מתוך הצער ומתוך השעבוד. ומתוך הטלטול ומתוך הטירוף ומתוך הדחק ומתוך שאין להן מזונות. בשכר אותו הצער עתיד הק׳ לשלם להם שכרן לימות המשיח ולעה״ב שנ׳ (ישעיה מ׳ י׳) הנה ה׳ אלהי׳ בחזק יבא וזר׳ מוש׳ לו הנה שכ׳ אתו וגו׳. ובקבלה הוא או׳ (איוב מ״א ג׳) מי הקדימני ואשלם וגו׳. לטובתי נשברה רגל פרתי כדי שתהא משכורתי שלימה. מ׳ יום אמצעיים נטל משה את האהל ויצא לו חוץ למחנה שנ׳ (שמות ל״ג ז׳) ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה וגו׳. והיו ישר׳ נוהגי׳ אבלות בעצמן כל אותן הימי׳ עד שנתגלה ממ״ה הקב״ה יהי שמו הגדול מבורך לעו׳ ולעו׳ עו׳. ופתח לו פתח של רחמי׳ ואמ׳ הק׳ למשה. משה מה עושי׳ אותן עניי׳ מנודי׳ לרב מנודי׳ לתלמיד מנודי׳ לי מנודי׳ לך חזור בך והכנס למחנה שנ׳ (שם י״א) ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים איני יודע מקרא זה מהו או׳ כשהוא אומ׳ (שם שם) ושב אל המחנה מלמד שהתיר לו את נדרו. והכנים את האהל למחנה. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שכעס על בנו והיה אחד מגדולי מלכות יושב לפניו א״ל ריקא אילמלא פלוני אוהביי יושב לפני כבר הכיתיך מכות גדולות. לכך נדמה משה באותה שעה שנ׳ (שם ל״ב י״א) ויחל משה את פני ה׳ אלהיו וגו׳. (שם י״ב) למה יאמרו מצרי׳ לאמר וגו׳. (שם י״ג) זכור לאברה׳ ליצח׳ ולישר׳ עבדיך וגו׳. מיד היה להם ענו שנ׳ (שם י״ד) וינחם ה׳ על הרעה וגו׳. מ׳ ימים האחרוני׳ שעלה משה שנייה להר סיני להביא תו׳ לעמו וגזרו ישר׳ יום צום יום תענית יום האחרון שבכלם שהוא סוף ארבעי׳ גזרו תענית ולנו בתעניתם כדי שלא ישלוט בהם יצה״ר ולמחרת השכימו ועלו לפני הר סיני הן בוכין לקראת משה. ומשה בכה לקראתכם עד שעלתה אותה בכייה למרום. באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הק׳ עליהם ובישרה אותם רוה״ק בשורות טובות ונחמות ואמ׳ להם בניי נשבע אני בשמי הגדול שלי שתהא לכם בכייה זו בכיית שמחה ויהיה לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה לכם ולבניכם ולבני בניכם ע״ס כל הדורות:

פרק ה׳.

דל שנידלדל מנכסיו למה הוא דומה למלך ב״ו שגזר על בנו

שלא יכנס לתוך סעודתו. והמלך יודע בבנו שהוא רעב וצמא. ואמ׳ אשרי מי שיכנים את בנו בתוך ביתו ויתן לו פת לחם ויאכל וישתה וכל מה שיש לי שלו הוא שנ׳ (משלי י״ט י״ז) מלוה ה׳ חונן דל וגו׳. בא אביון בן דל אחריו ועשה תשובה צדיק ורע לו. לא עשה תשובה רשע ורע לו. בא עני בן אביון בן דל אחריו ויעשה תשובה צדיק ורע לו. לא עשה תשובה רשע ורע לו. בא רש בן עני בן דל אחריו עשה תשובה צדיק ורע לו לא עשה תשובה רשע ורע לו. ויאמר אם יחיו כולן כשרי׳. מה אתה או׳ עליהן (ישעיה מ״א י״ז) העניי׳ והאביוני׳ מבקשי׳ מים ואין לשונם בצמא נשתה וגו׳ ואו׳ (שם כ״ט י״ט) ויספו עניים בה׳ שמחה וגו׳. ואו׳ (שם מ״ח י׳) הנה צרפתיך ולא בכסף בחנ׳ בכ׳ עוני מלמד שחור ה׳ על כל מדות טובות שבעו׳ לא מצא להן מדה טובה לישר׳ אלא עניות שמתוך עניות הן יריאין את ה׳ אין להן לחם לאכול ובגד ללבוש ושמן לסוך יבקשו רחמי׳ ומצאו. נמצא ע״י עניות חיו ויריאי׳ את ה׳. אין עושי חסד באין אלא מתוך עניות. ואין צדקות באין אלא מתוך עניות ואין גומלי חסדי׳ אלא מתוך עניות ואין יראי שמים באין אלא מתוך עניות שנ׳ (שמואל א׳ ב׳ ח׳) מקים מעפר דל מאשפות ירים אביון לא נאמ׳ מקים ממטתו עשיר. (שם שם) כי לה׳ מצוקי ארץ. ואין מצוקי אלא ת״ח. שנ׳ (שמואל א׳ כ״ב ב׳) ויתקבצו אליו כל איש מצוק וגו׳. בכל יום ויום מלאכי חבלה יורדי׳ מלפני הק׳ לחבל את כל העו׳ כולו. שאילמלי בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם יושבי׳ ועוסקי׳ בתור׳ היו מחבלי׳ מיד, שנ׳ (ישעיה נ׳ ב׳) מדוע באתי ואין איש וגו׳. צא ולמד מדרך ארץ כלום אדם נוטע כרם אלא על מנת שיאכל ממנו ענבים ולשתות ממנו יין או למלאות אותו עשבים. אם נתמלא עשבי׳ ואמ׳ להם לכו והציתו בו את האור ונשתיירו בו מאה גפני׳ או מאתים גפני׳ ואמ׳ להם לכו וזבלוהו ועדרוהו וכסחוהו והשקוהו מים בשביל גפני׳ שבו. אף כך הצדיקי׳ דומי׳ בשעה שהן נכנסי׳ ועומדי׳ בו בעו׳ כעומדי׳ בתוך הבית וכל העו׳ נשען עליהן לכך נאמ׳ (שמואל א׳ ב׳ ח׳) כי לה׳ מצוקי ארץ וישת עליהם תבל:

פרק ו׳.

ממדת דרכיו הוא למד שרחמיו מרובי׳ בעו׳ ומפני מה אמ׳ תנו צדק׳ לעניי׳ ולאביוני׳ ולדלי׳ ולרשי׳. והלא הוא זן ומכלכל ומפרנס את כל מעשה ידיו שברא בעולמו. ואו׳ תנו צדק׳ לעניי׳ ולאביוני׳ ולדלי׳ ולרשי׳. הא אינו או׳ אלא באדם שעשה דבר שלא

כהוגן קנסו עליו רעה עד ד׳ דורות וזה הוא שאמרנו צדיק ורע לו. ולא עוד אלא שהיה משה רבינו דן ק״ו בעצמו. אמ׳ שמא אין ישר׳ חפצי׳ לעמוד בדרכיו של מקום ח״ו מתחתם עליהם גזר דין והרי הן לוקי׳ בכל שעה ושעה. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שנשא את האשה והיה מוליכה ממדינה למדינה. בשעה שסורחת עליו היה מלקה. שיגר לו חמיו של מלך שליח אמ׳ לו אמור לי דבר שהמלך רוצה בו. אומר לבתי שתעמוד בצרכך. שיגר לו המלך ה׳ מיני פירות וכתב כנגדן ה׳ איגרות. ודבר שהמלך רוצה בו כתבו ושיגרו ביניהן. כיון שהגיעו האיגרות והפירות אצל חמיו של מלך קרא איגרת אחת כתוב בה אלו פירות פלונית. שנייה כתוב בה אלו פירות פלונית. שלישית כתוב בה אלו פירות פלונית. רביעית כתו׳ בה אלו פירות פלונית. כיון שהגיע לדבר שהמלך רוצה בו קרא לבתו ואמ׳ לה בתי המלך אמת אוהב משפט וצדקה אוהב. לכך נידמה משה באותה שעה שנ׳ (שמות ל״ג י״ג) ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך וגו׳. צפה הק׳ לסוף דעתו של משה והראהו דור דור וחכמיו. דור דור ונביאיו. דור דור ודורשיו. דור דור ופרנסיו. דור דור ואנשי מעשה. הראהו מדת העה״ז ומדת העה״ב. ואמ׳ לפניו רבש״ע הראיני מדה של עולם. הראיני מדה שהעו׳ מתנהג בה. הרי אני רואה צדיק וטוב לו. צדיק ורע לו. רשע וטוב לו רשע ורע לו. עשיר וטוב לו עשיר ורע לו. עני וטוב לו. עני ורע לו. אמ׳ (שם שם י״ח) הראני נא את כבודך. א״ל הק׳ משה אי אתה יכול לעמוד על מדותיי. אלא הרי אני מודיעך מקצת מדותיי כשאני רואה את בני אדם שאין בהן תוחלת לא במעשיהם ולא במעשה אבותיהם. אלא בשביל שהן עומדי׳ ומברכי׳ ומתחנני׳ ומרבין תפלה לפני ואני נוקק להן וכופל להן מזונותיהן שנ׳ (תהלים ק״ב י״ח) פנה אל תפלת הערער וגו׳. ואו׳ (שמות ל״ג י״ט) ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך אלו י״ג מדות (שם ל״ד ו׳) ה׳ ה׳ אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת (שם ו׳) נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחטאה ונקה. ואילו נאמ׳ טובי ולא נאמ׳ כל טובי הייתי או׳ אין כאן ימות המשיח וכשהוא או׳ כל טובי יש כאן ימות המשיח. (שם ל״ג י״ט) וקראתי בשם ה׳ לפניך וגו׳. ואו׳ (שם ה׳) וירד ה׳ בענן וגו׳. (שם ו׳) ויעבור ה׳ על פניו וגו׳ כיון שראה משה שמדה של חסד היא ומדה של רחמי׳ היא נתעטף ועמד בתפלה לפני הק׳ שנ׳ (שם ל״ד ט׳) ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך ה׳:

פרק ו׳.

בוא לך במדת הטוב. אדם שעשה דבר מצוה קנסו עליו טובה

עד ד׳ דורות כיהוא בן נמשי שנ׳ (מלכים ב׳ י׳ ל׳) ויאמר ה׳ אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני וגו׳. אמרו עליו על יהוא בן נמשי. אדם ירא שמים היה. ולא הלך אחרי עגלי זהב אשר עשה ירבעם בן נבט. אלא כיון שבא יהוא לידי גדולה ונכנס למלכות קלקל מעשיו. ובא יהואחז בנו ועשה תשובה צדיק וטוב לו. לא עשה תשובה רשע וטוב לו. בא יואש בן יהואחז בנו אחריו ועשה תשובה צדיק וטוב לו. לא עשה תשובה רשע וטוב לו. בא ירבעם בן יואש בן יהואחז בנו ועשה תשובה צדיק וטוב לו. לא עשה תשובה רשע וטוב לו. אמרו עליו על ירבעם בן יואש אדם נוהג כבוד בנביאי׳ היה מה שלא מסר הק׳ בידי יהושע בן נון וביד דוד מלך ישר׳ מסרו בידו שנ׳ (שם י״ד כ״ה) הוא השיב את גבול ישר׳ מלבוא חמת כדבר ה׳ אש׳ דב׳ ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא וגו׳ כיוצא בדבר אתה או׳ (שם שם כ״ו) כי ראה ה׳ את עני ישר׳ מורה מאד וגו׳. (שם שם כ״ז) ולא דבר ה׳ למחות את שם ישר׳ מתחת השמי׳ ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. ומה טיבו של ירבעם. והלא ירבעם עע״ז היה אלא שלא קיבל לשה״ר על עמוס הנביא שנ׳ (עמוס ז׳ י׳) וישלח אמציה כהן בית אל וגו׳. (שם י״א) כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וגו׳. מיד גער בו והוציאו בנזיפה אמ׳ לו ח״ו לא נתנבא אותו הנביא באותה נבואה. ואם נתנבא לא נבואתו היא אלא מן השמי׳ היא. באותה שעה אמ׳ הק׳ דוד (צ״ל דור) עובד ע״ז. ראש דוד (צ״ל דור) עובד ע״ז. הארץ אשר אמרתי לאברהם ליצח׳ וליעק׳ לאמר לזרעך אתננה. אתנה בידו של זה. ולבסוף הוא או׳ (מלכים ב׳ י״ד כ״ה) הוא השיב את גבול ישר׳ מלבוא חמת וגו׳. מיכן אמרו מגלגלי׳ זכות ע״י זכיי וחובה ע״י חייב וכן במדה הואת נוהגת בכל משפחות האדמה בין בישר׳ בין באומות:

פרק ח׳

במדות הללו שאמרנו שמח הוא כנגד עושה טובה. וכועס הוא כנגד עושה רעה. ומנ׳ תדע לך שכן. צא ולמד מדרך ארץ אדם עד שלא ישא אשה ויהיו לו בני׳ דעתו יפה עליו ואין לו יגון ואנחה בלבבו. ויש לו קורת רוח בתוך ביתו ומי שנשא אדם אשה ובא לידי בנים פרה ורבה ואין בניו נוהגי׳ כשורה אין דעתו יפה לו. יש לו יגון ואנחה בלבבו. ואין לו קורת רוח בתוך ביתו. כך עשינו למאיר עינינו עד שלא ברא אדם על הארץ דעתו יפה לו. משברא אדם על הארץ כיעסנוהו כבנים שקיצרו את דעת אביהם בדרכיהם ובמעלליהם רב יכול הכנים יגון ואנחה. ואין לו קורת רוח

בכל העו׳ כולו. ומנ׳ תדע לך שכן שלש מאות שנה עבדו ישר׳ ע״ז בימי שפוט השופטי׳ בימי כושן רשעתים מסרן בידו. חזרו ועשו תשובה וגאלן מידו. עבדו בימי עגלון מלך מואב ומסרן בידו. חזרו ועשו תשובה וגאלן מידו. עבדו בימי יבין מלך כנען ומסרן בידו. חזרו ועשו תשובה וגאלן מידו. עבדו ישר׳ ע״ז בין בארץ בין בחוצה לארץ מדור לדור היו מוסיפין והולכין שנ׳ (שופטים י׳ ו׳) ויוסיפו בני ישר׳ לעשות הרע בעיני ה׳ (שם ז׳) ויחר אף ה׳ בישר׳ וימכרם ביד פלשתי׳ וביד בני עמון. חזרו ועשו תשובה וקיבל אותם בתשובה. אילמלא מקרא כתי׳ אי אפשר לאומרו שנ׳ (שם ט״ז) ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את ה׳ ותקצר נפשו בעמל ישר׳. ומנ׳ שהילאונוהו וכעסוהו וניאצנוהו בודאי ארבע מאות ועשר שני׳ ישב בבית ראשון צא מהן עשרי׳ שנה שלש מאות שנה ותשעי׳ שנה עבדו מלכי ישר׳ ומלכי יהוד׳ ע״ז. וכל נביא ונביא שהיה מדבר עמהם אינן רוצי׳ בטובתו אלא או׳ לו אי אפשר לנו בנבואתך. ומנ׳ תדע לך שכן שאל אחאב מלך ישר׳ את אליהו התשבי. א״ל כתו׳ בתו׳ (דברים י״א ט״ז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם וגו׳ (שם י״ג) וחרה אף ה׳ בכם וגו׳ ואני שאני עובד כל ע״ז שבעו׳ בוא וראה כמה טובות באות ביטי. שנ׳ (מלכים א׳ ט״ז ל״ד) בימיו בנה חיאל וגו׳. מיד נתמלא עליו אליהו חימה גדולה. א״ל ריקה מאסתה מי שברא כל העו׳ כולו לכבודו. ומי שנתן ד״ת לכבודו חייך שאין אני דן אותך אלא מדבריך שנ׳ (שם י״ז א׳) ויען אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה׳ אם יהיה השנ׳ האל טל ומטר כי אם לפי דברי. נטל אליהו מפתח של מטר והלך לו והיה רעב גדול בכל העו׳ כולו עד שא׳ לו המקום (שם י״ח א׳) לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה. ולא עוד אלא שעמד ודחפו למקום שבקשו אבותיו רחמי׳ על בניו שנ׳ (שם י״ט ה׳) וישכב ויישן תחת רותם אחד. (שם ח׳) ויקם ויאכל וישתה וילך בכח האכילה ההיא ארבעי׳ יום וארבעי׳ לילה. א״ל הק׳ לאליהו (שם ט׳) מה לך פה אליהו. היה לו שיאמ׳ לפניו רבש״ע בניך הם בני בחוניך הם בני אבר׳ יצח׳ ויע׳ שעשו לך רצונך בעו׳ ולא עשה כן אלא אמ׳ (שם י׳) קנא קנאתי לה׳ אלהי צבאות וגו׳. התחיל הק׳ לדבר עמו דברי תנחומי׳. א״ל כשנגליתי ליתן להן תור׳ על הר סיני לא נגלו עמי אלא מלאכי השרת שהן רוצי׳ בטובתן שנ׳ (שם י״א) ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה׳ וגו׳ ואו׳ (שם י״ט י״ב) ואחר הרעש אש לא באש ה׳ ואחר האש קול דממה דקה. המתין לו ג׳ שעות ועדין בדבריו הראשוני׳ הוא עומד (שם י״ד) קנוא קנאתי לה׳ אלהי צבאות. באותה שעה אמרה לו

רוה״ק לאליהו (שם ט״ו) לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו׳ ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישר׳ ואת אלישע בן שפט וגו׳ ומה שבדעתך איני יכול לעשות:

פרק ט׳.

בימי עוזיהו מלך יהוד׳ נתנבאו ד׳ זקני׳ והושע בן בארי זקן שבכולם והק׳ צופה בכולם במי שהוא מבקש רחמי׳ על בניו א״ל הק׳ להושע. הושע רואה אני את ישר׳ מה הן עושי׳ והיה לו שיאמ׳ לפניו רבש״ע בניך הם בני בחוניך הם בני אבר׳ יצ׳ ויעק׳ שעשו לך רצונך בעו׳ ולא עשה כן אלא אמ׳ לפניו רבש״ע כל העו׳ כולו שלך הם הבא עם אחר תחתיהם שנ׳ (הושע א׳ ב׳) תחלת דבר ה׳ בהושע והלא נביאי׳ הרבה לפניו. אלא תחלה לד׳ זקני׳ דבר ה׳ בהושע. באותה שעה אמ׳ הק׳ מה אעשה לו לאותו ב״ז. אמר לו קח לך אשה ויקח לו אשה ויהיו לו בנים. ואח״כ אומ׳ לו בדול עצמך הימנה שאם מוציאה ואם מגרשה אף אני אשלח את ישר׳ מעל פני שנ׳ (שם שם) ויאמר ה׳ אל הושע קח לך אשת זנוני׳ וילדי זנוני׳ כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה׳ (שם ג׳) וילך ויקח את גומר בת דבלים דבה רעה בת דבה רעה. (שם שם) ותהר ותלד בן. (שם ד׳) ויאמר ה׳ אליו קרא שמו יזרעאל וגו׳. ונולדה לו בת שנייה. אמ׳ לו (שם ו׳) קרא שמה לא רוחמה. נולד לו בן שלישי. א״ל (שם ט׳) קרא שמו לא עמי. נולדו לו ג׳ בני׳ ונגזרו על ישר׳ ג׳ גזרות בעבורם. א״ל הק׳ להושע. הושע מפני מה לא למדת ממשה רבך שכשדברתי עמו פרש מן האשה אתה מפני מה דר עם האשה בדול עצמך הימנה. אמ״ לפניו רבש״ע איני יכול לא להוציא ולא לגרשה כבר יש לי בני׳ ממנה. א״ל הק׳ ומה אתה בשר ודם שלא נשאתה אלא אשת זנוני׳ ובניך בני זנוני׳ ואין אתה יודע אם שלך הם אם של אחר הם אמרתה איני יכול לגרשה ולא להוציאה שכבר יש לי בני׳ ממנה. והללו חביביי בני חביביי בני אבר׳ יצח׳ ויעק׳ אחד מה׳ קניינים שקניתי בעולמי. תור׳ קנין אחד. שמי׳ וארץ קנין אחד. אברהם קנין אחד. ישר׳ קנין אחד ביהמ״ק קנין אחד. היאך אשלחם מעל פניי. התחיל הושע לבקש רחמי׳ על עצמו. א״ל הק׳ הושע הושע ג׳ גזרות נגזרו על ישר׳ בעבורך. חזור ורפא אותם. מיד אמ׳ (שם ב׳ א׳) והיה מספר בני ישר׳ כחול הים. (שם כ״ה) וזרעתיה לי בארץ. ורחמ׳ את לא רוחמה. ואמ׳ ללא עמי עמי אתה וגו׳. בימי אחז מלך יהוד׳ היו עשויים ד״ת כאילו פרגום הם עמד וחתם את התו׳ וגזר על ישר׳ שלא יתעסקו בה שנ׳ (ישעיה ח׳ ט״ז) צור

תעוד׳ חתום תורה בלמודי. עד שאמ׳ לו הק׳ לישעיהו. ישעיה ישעיהו
לך אמור לו לאותו ב״ו (שם ז׳ י״א) שאל לך אות מעם ה׳ אלהיך
העמ׳ שאו׳ או הגב׳ למע׳. (שם י״ג) ויאמר שמעו בית דוד וגו׳.
בימי מנשה בן חזקיהו מלך יהוד׳ שעמד ועשה צלם של ד׳ פנים
והעמידו בהיכל. כדי שלא יתפלל אדם שם. עד שא״ל הק׳ לישעיהו
ישעיהו לך אמור לו לאותו ב״ו (שם ס״ו א׳) כה אמ׳ ה׳ השמי׳
כסאי והארץ וגו׳. ולא שמי׳ בלבד אלא וילון ורקיע ושחקים. וזבול
ומעון ומכון וערבות. ואני יושב למעלה מכלם. (שם שם) אי זה
בית אשר תבנו לי וגו׳. כיון שאירע בו דבר מיד התפלל שנ׳ (דברי
הימים ב׳ ל״ג י״ג) ויתפלל אל ה׳ ויעתר לו וישמע תחנתו וישיבהו
ירוש׳ למלכותו וידע מנשה כי הוא ה׳ האלהים. עליו ועל כיוצא בו
ועל הדומי׳ לו ועל העושי׳ כמעשיו מהו או׳ (מלאכי ב׳ י״ז) הוגעתם
ה׳ בדבריכם ואמרת׳ במה הוגע׳ באמרכם כל עושה רע טוב בעיני
ה׳. ובהם הוא חפץ. ואו׳ (שם שם) איה אלהי המשפט. בימי הושע
בן אלה מלך ישראל נלכדה הארץ וגלו עשרת השבטים בימיו וכי
מה נשתנה הושע בן אלה מכל מלכי ישראל שהיו לפניו שנלכדה
הארץ וגלו עשרת שבטים בימיו אלא משעמד ירבעם בן נבט ועד
שבא הושע בן אלה היתה עבירה קשורה ביחיד וקשה לפני אב
הרחמי׳ להגלות צבור בעון יחיד ומשבא הושע בן אלה עמד
וביטל כל המשמרות כולם. והיה מכריז ואומר כל מי שהוא רוצה
לעלות לירוש׳ יבא ויעלה ועליו הוא אומר (מלכים ב׳ י״ז ב׳) ויעש
הרע בעיני ה׳ רק לא כמלכי ישר׳ אשר היו לפניו. (שם שם ג׳)
עליו עלה שלמנאסר מלך אשור וגו׳. ושמט קולר מצוארו ותלהו
בצואר הרבים. מיכן אמרו כל העושה מצוה ואינו גומרה הרי זה
מתחייב בנפשו ובכל אשר לו וקובר אשתו ושני בניו. בימי צדקיהו
מלך יהודה היה ירמיה הנביא מתנבא על ישר׳ מה אם יעשו תשובה
ויחזרו למוטב ועמדו ישר׳ להורגו. והשליכוהו לבור והעלוהו מן הבור
ונתנוהו בחצר המטרה פעמי׳ רבות עמדו עליו ישר׳ להורגו והיה
מקללו קללות מרובות וכל קללה וקללה שהיה מקללן הק׳ מתאנח
ובא כנגדו שנ׳ (ירמיה י״ב ה׳) כי את רגלים רצתה וילאוך וגו׳
גלו עשר׳ שבטי׳ וגלתה ירוש׳ עמהם. גלו שבט יהוד׳ ובנימין וגלתה
ירוש׳ עמהם והק׳ היה מבקש לילך עמהם. נתקבצו לפניו מלאכי
השרת לרצותו ולנחמו. אמרו לפניו רבש״ע כבר יש לך ע׳ עמי׳
בעו׳ ואנן כאן אין לנו חקר ואין לנו מספר. אמ׳ להם הק׳ וכי ב״ו
אני שאני צריך לניחומי׳ איני מכיר בראש ואיני מכיר בסוף והלא
אני מכיר בראש ואני מכיר בסוף שנ׳ (ישעיה מ״ו ד׳) וגם עד זקנה
אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו׳ (שם כ״ב ד׳) על כן אמרתי

שעו מני אמרר בבכי וגו׳. למה לא אמ׳ הכת׳ אל תקבצו לנחמני אל תיאספו לנחמני, אל תבואו לנחמני, אל תוסיפו לנחמני שאמ׳ הכת׳ אל תאיצו לנחמני אמ׳ להם ניחומי׳ הללו ניאוצי׳ הן לי אלא רדו מלפני וראו עמי בית ישר׳ שהן מהלכי׳ בגולה ומשא על כתיפן. ירדו מלפניו כשהן מבוהלי׳ ונטלו משא מעל כתפיהן שנ׳ (שם מ״ג י״ד) שה אמ׳ ה׳ גואלכם קדוש ישר׳ למענכם שולחתי בבלה וגו׳. אם תאמר כיון שעבר אדם עבירה וימות מיד יחרב כל העו׳ כולו. ומנ׳ תדע לך שכן צא למד ממנשה בן יחזקיהו מלך יהוד׳ שלא הניח כל ע״ז שבעו׳ שלא עבדה וחס עליו הק׳ ולא הרגו. מפני מה. מפני שהצדיקי׳ עתידי׳ לצאת ממנו. מיכן אמרו אפי׳ יגדיל אדם מאה עבירות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו ויחזור ויעשה תשובה הרי אני מוחל לו על כל עונותיו שנ׳ (יחזקאל י״ח כ״ג) החפוץ אחפוץ במות הרשע וגו׳ (שם ל״ב ?) חי אני נאם ה׳ כי לא אחפוץ במות המת וגו׳ (שם ל״ג מ״א) אמור אליהם חי אני נאם ה׳ אלהי׳ וגו׳ ואו׳ (מלאכי ג׳ י״ח) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהי׳ וגו׳. כך אמ׳ להם חק׳ לישר׳ בניי בואו והיכנסו בד״ת וראו מה שכתבתי לכם לישא לפשעיכם וליטול עונותיכם ולהעביר חטאתיכם מעל פני. עכשו בואו עלי בד״ת כאדם המדבר עם חבירו במלחמה שנ׳ (הושע י״ד ב׳) שובה ישר׳ עד ה׳ אלהיך וגו׳ ואמ׳ (שם ג׳) קחו עמכם דברי׳ וגו׳ (שם ד׳) אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא וגו׳:

פרק י׳

הא למדת שלא יהא אדם יורד לידי תרעומת בזמן שאתה רואה ב׳ בני אדם אחד צדיק וטוב לו. ואחד רשע וטוב לו. אם יורד הוא לידי תרעומת הרי זה מתחייב בנפשו שנ׳ (קהלת ה׳ ה׳) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך: שנו חכמי׳ תקע״ד דורות קודם שיברא העו׳ ישב הק׳ ודרש וחקר וצרף ובחן את כל דברי תו׳ רמ״ח פעמי׳ כנגד רמ״ח אברי׳ שבאדם ואח״כ הוציאו הק׳ וקבעו בתורתו ובכל דבר ודבר שהוציא הק׳ וקבעו בתורתו עד שדרשו וחקרו וצרפו ובחנו רמ״ח פעמי׳ כנגד רמ״ח אוברי׳ שבאדם שנ׳ (תהלים י״ב ז׳) אימרות ה׳ אמרות טהורות כסף צרוף וגו׳ ואח״כ הוציאו הק׳ וקבעו בתורתו ואם זז ממקומו קמעה יצא ויחריב כל העו׳ כולו. בדעתו של הק׳ שלא יתן פתחון פה לבהמה. וכשנתן פתחון פה לנחש קילקל כל העו׳ כולו. עשרה דורות מאדם ועד נח. בדעתו של הק׳ שיפקוד עון אבות על בנים אלא כל אחד ואחד עשאו הק׳ מלך על אשתו

ועל בני בית. שאין להם לא מלכות ולא מדת הפורענות ולא מדה״ד שנ׳ (איוב כ״א י״ד) ויאמרו לאל סור ממנו וגו׳. ירדו לידי חמס וגזל שנ׳ (בראשית ו׳ י״א) ותמלא הארץ חמס. ירדו לידי גלוי עריות שנ׳ (שם י״ב) כי השחית כל בשר את דרכו וגו׳. ירדו לידי שפיכות דמים שנ׳ (שם שם) וירא אלהי׳ את הארץ והנה נשחתה ולא עוד אלא שהיו בגדיהם ע״ג קרקע והיו מהלכין ערומי׳ בעולם בלא לבוש שנ׳ (איוב כ״ד ז׳) ערום הלכו בלי לבוש ואין כסות בקרה: עשרה דורות מנח ועד אברהם. ועלה בדעתו של הק׳ שיפקוד עון אבות על בנים. והוא לא פקד עון אבות על בנים. אלא עשאן לשו׳ אחד ובקשו להחריב את כל העו׳ כולו שנ׳ (שם י״א א׳) ויהי כל הארץ שפה אחת ודברי׳ אחדי׳. בדעתו של הק׳ ליתן כהונה לפינחס לו ולזרעו עד עולם. וכשנתנה לבני איתמר קלקלו בה. בדעתו של הק׳ ליתן מלכות לדוד לו ולזרעו עד עו׳ וכשנתנה למלכי ישר׳ קלקלו בה: בדעתו של הק׳ ליתן תורה קדושה לישר׳ קדושי׳ וכשנתנה לבלעם בן בעור קלקל בה מיד לא הניח הק׳ דבר בעו׳ שלא גילה לו לבלעם בן בעור מפני מה מפני שעתידין כל א״ה לומר לפני הק׳ רבש״ע אילו נתתה לנו נביא כמשה קיבלנו תורתך. לפיכך נתן להם הק׳ בלעם בן בעור שהוא מעולה בחכמתו כמשה. משה יתיר דבר אחד. ובלעם חסר דבר אחד. משה חסר דבר אחד. ובלעם יתר דבר אחד. במשה כת׳ (ויקרא א׳ א׳) ויקרא אל משה. ובבלעם כת׳ (במדבר כ״ג ד׳) ויקר אלהי׳ אל בלעם. במשה כת׳ (שמות ל״ג י״ג) הודיעיני נא את דרכיך. ובבלעם כת׳ (במדבר כ״ד ט״ז) ויודע דעת עליון. לא נמצאתה בו דרך טובה. ולא בא לידו צדקה לעו׳ אלא בא לידי לשוה״ר וביקש להחריב כל העו׳ כולו. מאותה שעה נשבע ה׳ לעמו שלא ישנם בעם אחר. ולא יחליפם באומה אחרת. ולא ישכינם בעיר אחרת שנ׳ (הושע י״א ט׳) לא אעשה חרון אפי לא אשוב לשחת אפרים וגו׳:

פרק יא

אין ייסורי׳ באין אלא לטובתן של ישר׳. ואין ייסורי׳ באי׳ אלא לאהבתן של ישר׳. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שהיה לו עבד ועלתה לו מכה ברגלו. וצוה לרופא לרפאותו ולהכניסו לפניו כשהוא שלם שנ׳ (משלי ג׳ י״א) מוסר ה׳ בני אל תמאס וגו׳ ואו׳ (שם י״ב) כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח וכאב את בן ירצה. ואלו הן ייסורי׳ של אהבה. אלו ת״ח שמיתין להן בקוטנן ומכפרי׳ להן עונותיהם בעה״ז ובאין בטהרה לחיי העה״ב. אע״פ שאמ׳ הכת׳

(ירמיה ב׳ ל״ד) גם בכנפיך נמצאו דם נפש׳ וגו׳ חור הכת׳ ורצה ביניהם (משלי שם) וכאת (צ״ל וכאב) את בן ירצה. מיכן אמרו צדיקי׳ תחלתן מריבה וסופן שמחה. ורשעי׳ תחלתן שמחה וסופן מריבה. פרעה מלך מצרי׳ היתה לו שמחה בילדותו וסופו מריבה בילדותו מה הוא או׳ (שמות ה׳ ב׳) ויאמר פרעה מי ה׳ וגו׳. בסופו מהו או׳ (שם ט״ו ה׳) מרכבות פרעה וגו׳. סנחריב היתה לו שמחה בילדותו. וסופו מריבה. בילדותו מהו או׳ (מלכים ב׳ י״ח ל״ה) מי בכל אלהי הארצות וגו׳ בסופו מהו או׳ (שם י״ט ל״ה) ויצא מלאך ה׳. נ״נ מלך בבל היתה לו שמחה בילדותו. וסופו מריבה. בילדותו מהו או׳ (ישעיה י״ד י״ד) אעלה על במתי עב וגו׳. בזקנותו מהו או׳ (שם ט״ו) אך אל שאול תורד וגו׳. מנ׳ תדע לך שכן צא למד מיום שנברא העו׳ עד שיצאו ישר׳ ממצרי׳ חיזר הק׳ את התו׳ על כל אומה ולשון ולא קיבלוה ובכל דור ודור באי׳ עדיין ומעידי׳ בהם. ואלו הן אליפז התימני. ובלדד השוחי. וצופר הנעמתי. ואליהוא בן ברכאל הבוזי. ואיוב מארץ עוץ. ובלעם בן בעור אחרון שבכולם וכלום נכתבה תו׳ אלא בימין. או ניתנה תורה אלא בימין שנ׳ (דברים ל״ג ב׳) מימינו אש דת למו. אף מימין תצא אש לא״ה שנ׳ (תהלים ט׳ י״ח) ישובו רשעי׳ לשאולה כל גוי׳ שכיחי אלהי׳. אילו אמ׳ הכת׳ ישובו רשעים לשאולה ושתיק הייתי או׳ רשעי ישר׳ ורשעי א״ה. כשהוא או׳ כל גוים שכיחי אלהי׳ אין לך שכיחי אלהי׳ אלא רשעי א״ה בלבד. ומני׳ שהצדיקי׳ תחלתן מריבה וסופן שמחה. אברהם היתה לו מריבה בילדותו ושמחה בסופו בילדותו מהו או׳ (בראשית י״ג ז׳) ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם וגו׳. ובסופו (שם כ״ד ל״ה) וה׳ ברך את אדוני. יצחק היתה לו מריבה בילדותו וסופו שמחה. בילדותו מהו או׳ (שם כ״ו כ׳) ויריבו רועי גרר וגו׳ וסופו מהו או׳ (שם שם ל׳) ויעש להם משתה וגו׳. יעקב היתה לו מריבה בילדותו וסופו שמחה. בילדותו מהו או׳ (ישעיה י״ב א׳) כי אנפת בי. וסופו מהו או׳ (מיכה ז׳ ט׳) זעף ה׳ אשא וגו׳ ואו׳ (ישעיה י״ב ב׳) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה וגו׳:

פרק י״ב.

אם תאמ׳ מפני מה ברא הק׳ יצה״ר והלא כבר יש לו תשע מאות ותשעי׳ ותשע אלפי׳ רבבות מלאכי השרת שמקדשי׳ לשמו הגדול בכל יום מיציאת החמה ועד שקיעת החמה או׳ (ישעיה ו׳ ג׳) קק״ק. ומשקיעת החמה עד יציאת החמה או׳ (יחזקאל ג׳ י״ב) ברוך כבוד ה׳ ממקומו. וכי לב״ו בא לעובדו שהוא אוכל ומוציא

כבהמה. אלא כשנגלה הק׳ על הר סיני ליתן תו׳ לעמו לא נגלה אלא באחד וממאתים וארבעי׳ ושמונה שלפניו שנ׳ (תהלים ס״ח י״ח) רכב אלהי׳ רבותים אלפי שנאן וגו׳. הן משרתי׳ אותו. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שהיו לו עבדי׳ והיו יושבי׳ מעבר לחומה של ברזל. והיה המלך מכריז ואו׳ כל מי שאוהב אותי יעלה בחומה של ברזל ויבא אצלי. ומי שהוא עולה בחומה של ברזל הוא ירא את המלך. ומי שעולה בחומה של ברזל הוא אוהב את המלך. אם עלו הרי הן אוהבי׳ אותו. או שלא עלו היה אומ׳ אי זה מהן חביב אלא אותן שעלו. ומה שכרן (שמות כ״ד י״ז) ומראה כבוד ה׳ כאש אוכלת בראש ההר וגו׳. אבל הצדיקי׳ מה נאמ׳ בהן (שופטים ה׳ ל״א) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. מה שאין כן במלאכי השרת. יפה כחו של בעל הבית שיפה כתר עבדיו מכתרו. ואם תאמ׳ מי שקרא ושנה הרבה ומי שקרא ושנה קימעה יהיו מאור פניהם שוין במאור פנים לעה״ב. אין לפניו משוא פנים. ומנ׳ תדע לך שכן. צא ולמד ממשה ואהרן נדב ואביהוא ושבעי׳ מזקני ישר׳ שהיו כולם בפרק אחד ומאור פניהם שוין כאחד. כיון שעלה משה למרום וקרא ושנה והרבה בו ד״ת יותר מכולם שנ׳ במקום אחד (משלי י״ב כ״ו) יתר מרעהו צדיק. וזהו ששאל חבקוק הנביא מלפני הק׳ ועל שעמד ודבר דברי׳ יתרי׳ הראהו הק׳ כל מדות שנאמרו לו למשה אבי החכמה ואבי הנביאים. הראהו מאזני צדק אבני צדק איפת צדק הין צדק. אמ׳ לפניו רבש״ע מי שקרא ושנה הרבה ומי שקרא ושנה קימעה יהיו מאור פניהם שוין במאור פני׳ לעה״ב. א״ל לאו. כל אחד ואחד לפי דרכו שנ׳ (חבקוק ג׳ ב׳) ברוגז רחם תזכור. אף ברוגז מי שיש לו רחמי׳ תזכור. שמשין לצדיקי׳ לעה״ב. מניין א״ה בטילין שנ׳ (ישעיה ס״ו כ״ד) ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו׳ הא אין כאן א״ה. אלא שמשין לצדיקי׳ לימות המשיח. מנין היה או׳ עמי הארץ שלא קראו ולא שנו ואין בהן ע״ז. ואין בהן חמס וגזל. ואין בהן גלוי עריות. ואין בהן שפיכות דמי׳ מביא אותן ועושה אותן שמשין לצדיקים לימות המשיח שנ׳ (ישעיה י״ט כ״ג) ביום ההוא תהיה מסלה וגו׳. ואיני יודע מקרא זו מהו. כשהוא או׳ (שם כ״ה) ברוך עמי מצרי׳ עם שיצאו ממצרי׳. (שם שם) ומעשה ידי אשור אלו שגלו לאשור. והם נחלתי ישר׳ לכך נאמר (שם י״ט כ״ג) ביום ההוא תהיה מסלה ממצרי׳ אשורה וגו׳. ומי ניצל מאותה בושה ומאותה כליטה הוי או׳ עם הארץ שהיקרה והישנה את בנו תורה. בנו מצילו מדינה של גיהנם. שנ׳ (שם כ״ט כ״ב) לכן כה אמ׳ ה׳ אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו (שם כ״ג) כי בראותו וגו׳:

פרק י״ג

פושעיהם של ישר׳ מה סופן באותה שעה. כשם שהם עוברי׳ עבירות ודוחקי׳ רגלי שכינה. כענין שנ׳ (ישעיה ו׳ ג׳) מלא כל הארץ כבודו. כשם שהן עוברי׳ ורוצי׳ בחרבנו של עו׳. כך מגלין אותם מבתיהם לארץ מגוריהם ואין מחזירי׳ אותן ומוציאי׳ אותן במקום החרב. שנ׳ (יחזקאל כ׳ ל״ח) וברותי מכם המורדי׳ והפושעי׳ בי וגו׳. ומה בין מקרא ומשנה. משלו משל למה״ד למלך ב״ו שהיו לו בני׳ ועבדי׳ והיה אוהבן אהבה גמורה ושיגרן למקרא ולמשנה וללמוד ד״א והיה יושב ומצפה להן ואו׳ אימתי יבואו ואראה. כיון שראה שאין באי׳ עמד הוא עצמו והלך אליהן ומצאן קורי׳ ומצאן שוני׳ ומצאן עסוקי׳ בד״א ומושיבן בין ברכיו והיה מגפפן ומחבקן ומנשקן מהן על כתפיו מהן על זרועותיו מהן לפניו ומהן לאחריו שנ׳ (ישעיה מ׳ י״א) כרועה עדרו ירעה וגו׳ ותאמ׳ הואיל והשפיל עצמו כרועה שמא הדיוט הוא. והלא כת׳ בו (שם י״ב) מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תיכן וגו׳. הא מי שרחמיו מרובי׳ בעו׳. ומנ׳ שמצאן קורין ומצאן שונין ומצאן עסוקי׳ בד״א שנ׳ (הושע י״א י׳) אחרי ה׳ ילכו כאריה ישאג כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים. ואין בם (צ״ל ים) אלא ד״ת שנ׳ (קהלת א׳ ז׳) כל הנחלים הולכים אל הים וגו׳ ואו׳ (הושע י״א י״א) יחרדו כצפור ממצרי׳ וכיונה מארץ אשור וגו׳. לא יאמר אדם לעצמו קריתי ושניתי היום שוב איני צריך למחר. עשיתי צדקות היום שוב איני צריך למחר. עשיתי גמילות חסדי׳ היום שוב איני צריך למחר. אלא יסתכל בעצמו וידע של אחר שעה מיתה. ישא עיניו לשמים ויאמר מי ברא אלו שמי׳ וארץ חמה ולבנה ככבים ומזלות משכימי׳ ומערבי׳ לעשות רצון בוראם כך תשכים ותעריב לד״ת לעשות רצון בוראך בכל יום תמיד שנ׳ (שם ו׳ ג׳) ונדעה נרדפה לדעת את ה׳ כשחר וגו׳. יסתכל אדם בעצמו וידע שד״ת נמשלי׳ במים ובלחם. וכי מה ענין תורה אצל לחם ומים. אלא ללמדך שכשם שאי אפשר לאדם בלא לחם ומים אפי׳ יום אחד כך אי אפשר לאדם בלא ד״ת אפי׳ שעה אחת שנ׳ (יהושע א׳ ח׳) לא ימוש ספר התו׳ הזה מפיך. והלא דברי׳ ק״ו ומה יהושע בן נון שעסק בתו׳ מקטנותו ועד זקנתו כת׳ בו לא ימוש שאר בני אדם עאכ״ו. יסתכל אדם בעצמו וידע שד״ת נמשלי׳ במים ובחלב שנ׳ (בראשית מ״ט י״ב) חכלילי עינים מיין ולבן שנים מחלב אמרו טוב יין לבן שנים מחלב לתינוק מה חלב מגדיל את התינוק כך היין נותן קורת רוח לזקן. ומשיב את נפשו ומאיר את עיניו. אף

כך ד״ת נותנין קורת רוח למי שהוא עמל בהן. ומשיבין את נפשו ומאירין את עיניו שנ׳ (תהלים י״ט ח׳) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש וגו׳ (שם ט׳) פקודי ה׳ ישרים משמחי לב:

פרק י״ד

פעם אחת הייתי עובר ממקום למקום. ומצאני אדם אחד והיה מלציץ ומלעיג דברים ובא כנגדי. ואמרתי לו. בני מה אתה משיב לאביך שבשמים ליום המשפט. אמ׳ לי ר׳ יש לי דברי׳ שאני משיב לאבי שבשמים ליום המשפט. אומר אני לו בינה ודיעה לא נתנו לי מן השמים. אמרתי לו בני מה מלאכתך. אמ׳ לי צייד אני. אמרתי לו בני מי אמ׳ לך שתביא פשתן ותאגידיני מצודות ותשליכנו לים ותעלה דגים מן הים. אמ׳ לי ר׳ בזה בינה ודיעה נתנו בי מן השמים. אמרתי לו בני. ומה להשליך מצודות ולהעלות דגים מן הים נתנו בך בינה ודיעה ד״ת שכתוב בה (דברים ל׳ י״ד) כי קרוב אליך הדבר מאד לא נתנו בך בינה ודיעה מיד היה מתאנח והיה מרים קולו והיה בוכה. ואמרתי לו בני אל ירע לך אלא שאר בני אדם שהן משיבין באותו ענין מעשה ידיהן מוכיחי׳ עליהן עליו ועל כיוצא בו ועל הדומי׳ לו ועל העושי׳ כמעשיו מהו או׳ (ישעיה י״ט ט׳) ובושו עובדי פשתים שריקות ואורגי׳ חורי. אחרית דברי׳ כולן יראות שמים ומעט״ו ולא יהא אדם קורא ושונה ומבעיט במי שהוא גדול ממנו. ולא יהא אדם קורא ושונה ואינו מכבד את יולדיו. ולא יהא אדם קורא ושונה ויראות שמי׳ אין בו. שנ׳ (תהלים קי״א י׳) ראשית חכמה יראת ה׳ וגו׳. ואו׳ (קהלת י״ב י״ג) סוף דבר הכל נשמע וג׳. בקורין ובשונין. מי מוריש את עצמו. מי שהוא מרבה באכילה ובשתייה שנ׳ (משלי כ״ג כ״א) כי סובא וזולל יורש וגו׳. ואו׳ (שם כ׳ י״ג) אל תאהב שינה פן תיוורש פקח עיניך ושבע לחם. אין לחם אלא ד״ת שנ׳ (שם ט׳ ה׳) לכו לחמו בלחמי וגו׳. ואו׳ (ישעיה נ׳ ד׳) ה׳ אלהי׳ נתן לי לשון למודי׳ לדעת לעות אל יעף דבר. הא למדת שאין דברי תור׳ נבלעי׳ אלא במי שהוא עייף להן. כך היתה רוה״ק מבשרת את ת״ח ואומרת להן בניי אע״פ שנתתי לכם תור׳ טובה בעה״ז איני צריך לומ׳ לעה״ב. שכר גדול כפול לכם בעה״ז איני צריך לומ׳ לעה״ב. אל תולולו בתור׳ ואל תרבו באכילה ובשתייה שנ׳ (זכריה ט׳ י״ב) שובו לבצרון אסירי התקוה גם היום מגיד משנה אשיב לך ואו׳ (יואל ב׳ כ״ה) שילמתי לכם את השנים וגו׳. ואו׳ (ישעיה ס״א ז׳) תחת בשתכם משנה וכלימה ירונו חלקם לכן בארצם משנה יירשו שמחת עולם תהיה להם. הא למדת שתאכלו

לימות המשיח כפלים. אפי׳ יחיד אחד שבישר׳ שרוי בסופו של עולם אלף נהרות לפניו הק׳ בוקע עו׳ ומביאו אצלו. שנ׳ (ירמיה כ״ג ז׳) הנה ימים באים נאם ה׳ לא יאמר עוד חי ה׳ אשר העלה אותנו ממצרי׳ וגו׳. ואו׳ (שם ח׳) כי אם חי ה׳ אשר העלה ואשר הביא את זרע ישר׳ מארץ צפון וגו׳. מנ׳ תדע לך שכן שאין ישר׳ נגאלי׳ אלא מתוך הצער ולא מתוך השעבוד. לא מתוך הטלטול ולא מתוך הטירוף ולא מתוך הדחק לא מתוך שאין להן מזונות אלא מתוך עשרה בני אדם שהן זה אצל זה והיה אחד מהן קורא לחבירו ואין קולו נשמע שנ׳ (עובדיה א׳ י״ז) ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש וגו׳. שכן מצינו באבותינו הראשוני׳ שלא נגאלו ממצרי׳ אלא מתוך הטובה. ולא הגיעו לתוך ארבעי׳ יום עד שבאו לידי שעה אחת עשו תורה כל ימיהם לא נאמ׳ בהם שמעתי את תלונות בני ישר׳ ירדו לידי תרעומת שעה אחת. ונאמר בהם (שמות ט״ז י״ב) שמעתי את תלונות בני ישר׳. מני׳ תדע לך שכן שאין ישר׳ נגאלין אלא אם כן פרין ורבין והוין מליאי׳ של עו׳ שנ׳ (ישעיה נ״ד ג׳) כי ימין ושמאל תפרוצי וגו׳:

פרק ט״ו

אמר אבא אליהו זכור לטוב וזכור לברכה מעיד אני עלי שמים וארץ שכל ת״ח שקרא לש״ש ושונה לש״ש ואוכל משלו ונהנה משלו ואין נהנה משל צבור כלום עליו הכת׳ או׳ (תהלים קכ״ח ב׳) יגיע כפיך וגו׳. ואו׳ (שיר השירים ז׳ ז׳) מה יפית ומה נעמת וגו׳ לעולם יהא אדם ענו בתורה ובמעשי׳ טובי׳ עם אביו ועם אמו ועם רבו ועם אשתו עם בניו ועם בני ביתו עם שכניו ועם קרוביו ועם רחוקיו ואפי׳ עם הגוי בשוק כדי שיהא אהוב מלמעלה ונחמד מלמטה. בזמן שיש באדם תו׳ ומעט״ו אשתו ירא ממנו ובניו יראים ממנו בני ביתו יראי׳ ממנו. שכניו יראים ממנו קרוביו יראים ממנו אפי׳ א״ה מתיראים ממנו שנ׳ (דברים כ״ח י׳) וראו כל עמי הארץ וגו׳. לא יראה אדם את הרבים שרויים בצער ויאמר אלך אני אוכל ואשתה ושלום עליך נפשי ואם עושה כן עליו הכת׳ או׳ (ישעיה כ״ב י״ג) הנה ששון ושמחה וגו׳ ואחריו מה כתי׳ (שם י״ד) ונגלה באזני וגו׳. עד כאן מדת בינונים. מדת רשעי׳ גמורי׳ מהו או׳ (שם נ״ו י״ג) אתיו אקחה יין וגו׳ ואחריו מה כת׳ (שם נ״ז א׳) הצדיק אבד וגו׳. בזמן שהרבים שרויים בצער יחיד פורש מביניהם ב׳ מלאכי חבלה מלוין לו מביה״כ ועד ביתו ואומרי׳ לו אותו האיש שפרש מן הצבור אל יראה בנחמת צבור בוא וראה ולמד מדרכיו של משה רבינו

שנ׳ (שמות י״ז י״ב) וידי משה כבדים וגו׳. וכי לא היה לו למשה רבינו כר אחת או כסת אחת או כלי בקרין אחד שיושב עליה. אלא כך אמ׳ משה בדעתו הואיל וישר׳ שרויין בצער אף אני אהיה בצער מיכן אמרו אשרי מי שמצער עצמו עם הרבים נותנין לו שכר טוב מן השמים. אשרי מי ששם את עצמו כשור לעול וכחמור למשוי וכפרה חורשת בשדה שנ׳ (ישעיה ל״ב כ׳) אשריכם זורע על כל מים וגו׳. על כל מים מנין קרא תורה יקרא נביאים. קרא נביאים יקרא כתובים. כתובי׳ ישנה הלכות. שנה הלכות הרי הוא בן העה״ב שנ׳ (שמואל ב׳ כ״ג ב׳) רוח ה׳ דבר בי וגו׳. ד״א אשרי מי ששם את עצמו כשור לעול וכחמור למשוי וכפרה חורשת בבקעה שנ׳ (ישעיה ל״ב כ׳) אשריכם זורעי ע״כ״מ. על כל מים מנ׳ קרא תורה יקרא נביאים נביאים יקרא כתובים כתובי׳ ישנה הלכות הלכות ישנה מדרש חומשים ישמש בישיבה וימעט סחורה. באותה שעה הק׳ או׳ לו חיי העה״ז והעה״ב שלי ושלך הן. וביהמ״ק שלי ושלך [illegible] המשיח שלי ושלך הן. (שמואל ב׳ כ״ג ג׳) אמר אלהי [illegible] לי דבר צור וגו׳ אמר דוד המלך אני אגיד מלכותו וגדולתו וגבורתו של הק׳. שבכל יום אדם נוצר ובכל יום אדם נולד ובכל יום אדם חי ובכל יום אדם מת ובכל יום רוחו של אדם ניטלת ממנו ונותנת לבעל פיקדון. בכל יום מכלכלין אותו כתינוק משדי אמו בפרי מעשיו. פעם אחת היו רבותינו יושבי׳ ואומ׳ אליהו מהיכן הוא בא. מהן אומרי׳ מזרעה של לאה. ומהן או׳ מזרעה של רחל עד שהן יושבי׳ ועוסקי׳ בכך בא אליהו ז״ל ועמד בפניהם אמ׳ להם רבותי מפני מה אתם מצטערים אני איני אלא מזרעה של לאה. א״ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בכרך גדול של רומי וראיתי קיסר שהוא רוכב על הסום ועמו כל גדולי רומי וראה תינוקת אחת בת ישר׳ מוכת שחין ומושלכת באשפה כיון שראה אותה קיסר ירד מן סוסו והשתחוה לה כעסו עליו כל גדולי רומי אמרו לו לזו בזויה ותעובה אתה משתחוה לה. אמ׳ להם אל ירע לכם שכל מלכי א״ה עתידין להשתחוות להן שנ׳ (ישעיה מ״ט ז׳) כה אמר ה׳ גואל ישר׳ וקדושו לבזה נפש לת׳ גו׳ לע׳ מושלים מלכים יראו וקמו שר׳ וישת׳ למען ה׳ אשר יאה׳ קדו׳ ישר׳ ויבחרך קדוש ישר׳ אשר בחר בם. ואו׳ (שם ס״א ט׳) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳:

הדרן עלך סדר אליהו זוטא
בסייוע משכיל להלול מבטא:
ברוך נותן ליעף כח:

[פרקי תלמוד תורה]

הוספת ספרי הדפוס

על התנא דבי אליהו זוטא.

(ע״פ דפוס וויניציאה)

פרק א (טז) רבי שמעון אומר (קהלת ז׳ י״ט) החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים וכי עשרה שליטים הם בעיר והלא אין אלא שליט אחד ומה תלמוד לומר מעשרה שליטי׳ אלא כל תלמיד חכם שהוא קורא ושונה ועוסק בתורה ועושה תשובה ומעשים טובים נוצל מעשר קשים אלו הן שתי עיניו שתי אוניו שתי ידיו שתי רגליו ופיו וגופו עיניו שרואה בהם ממון שאינו שלו שכך שנו חכמי׳ במשנ׳ אל תתן עיניך בממון שאינו שלך שהן שוקעת בשערי רקיע שתי אוניו שהוא שומע בהן דברים בטלים שכך שנו חכמים במשנה אל תשמיע לאוניך דברים בטלים נכווית קודם לאברים. שתי ידיו שהוא גונב וגוזל וחומס בהן שכך שנו חכמים יקרא אדם וישנה ויעשה צדקות כל ימיו ויהיה מאכיל רעבים ומשק׳ צמאי׳ ומלביש ערומים ופודה שבויים אינו מספיק להבל היוצא מפיו אפילו שעה אחת שנאמ׳ (קהלת ו׳ ז׳) כל עמל אדם לפיהו. גופו שהוא חוטא בו. ועוד דבר אחר אמר רבי שמעון בן יוחאי כל הנותן דברי תור׳ על לבו מעבירין ממנו הרהורי עבירה הרהורי חרב הרהורי מלכות. הרהורי שטות הרהורי יצר הרע הרהורי זנות הרהורי אשה רעה הרהורי ע״ז הרהורי עול בשר ודם הרהורי דברים בטלים שנ׳ (דברים כ״ח מ״ז) תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך (שם מ״ח) ועבדת את אויבך תחת אשר לא עבדתני באהבה תעבדני באיבה. תחת אשר לא עבדתני בשמחה מרוב כל תעבדני ברעב ובצמא ובעירום ובחוסר כל. ברעב כיצד בזמן שאדם מבקש טיפה של שכר לשתות וטיפה של חומץ מבקשים ממנו אינו מוציא אומות העולם מבקשין ממנו יין משובח שבמדינות. בעירום ובחוסר כל כיצד בזמן שאדם מבקש ללבוש חלוק של פשתן או צמר אומות העולם מבקשין הימנו השירים המופלאים בחוסר כל בלא סיכה בלא נר. מיכאן אמרו כל מי שאין לו חומץ או מלח בתוך ביתו זו קללה שמקללין בני אדם שנאמר (איכה ג׳ י״ז) ותזנח משלום נפשי רבי אלעזר בן יעקב אומר זו הדלקת הנר (שם שם) נשיתי טובה רבי יהושע אומר זה בית המרחץ רבי עקיבא אומר זו אשה נאה ודירה נאה וכלים נאים רבי נחמיה אומר זו פת נקייה ורחיצה של מוצאי שבת ורבי יודא אומר צרכו של אדם רבי אומר מאן דגלי רבא משי רגלי

סוסיא ומאן דלא משמש לפוכרו משמש כלפי רבותה ובמה קונה אביו שבשמים רבי אליעזר בן יעקב אומר קוניהו בתלמוד תורה ובמעשים טובים והקב״ה מקניהו העולם הזה והעולם הבא. כמה הקב״ה קונה את האדם מתוך אהב׳ ויראה ומתוך ענוה ומתוך שפל רוח ומתוך רחמים ומתוך שלום ומתוך מרבה ישיבה ומתוך דבוק חברים ומתוך פילפול התלמידים ומתוך לאו לאו ומתוך הן הן מתוך עמל מתוך דרך ארץ תלמיד חכם ומלך תלמיד חכם קודם למלך אם מלך מת כל ישראל ראויין למלכות רבי שמעון אומר כל ישראל בני מלכים הן וכל תלמיד חכם שמת ולא הניח תמורה ראוי להתאנח עליו לעולמי עולמים מכאן אמרו אם ראית תלמיד חכם אפילו חגריהו על מתניך ועם הארץ חסיד אל תגור בשכונתו (ישעיה ס״ו ה׳) שמעו דבר ה׳ החרדים אל דברו אמרו גדולה שנאה ששונאים עמי הארץ את תלמידי חכמים יותר משנאה ששונאים אותנו אומות העולם שנאמר (שם שם) שמעו דבר ה׳ החרדים אל דברו הבווים את דברו לא נאמר אלא החרדים אל דברו (שם שם) אמרו אחיכם שונאיכם מנדיכם אחיכם אלו בעלי מקרא שונאיכם לבעלי משנה אחיכם אלא בעלי משנה ששונאין בעלי תלמוד שונאיכם מנדיכם אילו מלמדי תינוקות שקורין ואין שונין ואם קורין ושונין אין בהם דעת ואסור לכבדן ומכבדן יורש גיהנם לעצמו. לעולם הוי דן את האדם לכף זכות ואל תכריעו לכף חובה ואם למדת ממנו ב׳ ושלשה פרקים התירא ממנו כאיש שמתירא מן השמים. לעולם יקנה אדם חבר לעצמו שיאכל עמו וישנה עמו ויקרא עמו ויגלה לו סתרי תורה וסתרי דרך ארץ שנאמר (במדבר כ״ז י״ח) ויאמר ה׳ אל משה קח לך את יהושע איש אשר רוח אלהים בו קח לך איש גברתן וענותן כמוך ללמדך שאין חבר נקנה אלא בלקיחה ואין חבר נקנה אלא בדמים הדן לזכות דנין אותו לזכות מעשה באדם אחד שירד מגליל העליון לעשות מלאכה בדרום אמרו עליו אותו אעפ״י שלא קרא ולא שנה מאנשי מעשה היה לך להטפיל אצל בעל בית אחד ועשה עמו מלאכה כל ימות השנה עד שהגיע יום הכיפורים כיון שהגיע ערב יום הכיפורים אמר לו תן לי שכרי שאלך לביתי ואפרנס בו ביתי אמר לו אין לי מעות שאתן לך והיה רואה תבואה בתוך ביתו. אמר לו תן לי תבואה אמר לו אין לי תבואה והיה רואה בהמה בתוך ביתו וכו׳ מה עשה הפועל נטל כליו והפשילן לאחוריו והלך לביתו ולא נטל כלום כיון שעבר יום הכיפורים ושמונ׳ ימי החג עמד בעל הבית וטען שלש חמורים אחד של מאכל ואחד של משקה ואחד של תבואה הולך וסובב עד שהגיע אל ביתו הניח לפניהם ואכלו ושתו נטל שכרו והניחו בידו אמר לו בבקשה ממך אמור לי כשבקשת שכרך וראית

מעות בידי ואמרתי לך אין לי במה חשדתני אמרתי שמא שדות וכרמים נזדמנו ליקח בהן וכשבקשת ממני בהמה ואמרתי לך אין לי בהמה וראית בהמה בביתי במה חשדתני אמר לו אמרתי שמא כל נכסיך הקד׳ שתן לשמים אמר לו העבוד׳ כך היה שנדרתי כל נכסי מפני הורקנוס בני כדי שיעסוק בתורה עד שבאתי לחכמים והתירו לי נדרי שכל המאחר נדרו אין נזקקין שהוא נהג כדרך שהוא נהוג בהתר דברי רבי אליעזר. אמר רבי יוסי במה דברים אמורים במרובה אבל בנדר מועט דיו שלשים יום ומעש׳ ברבי יהושע שהיה מהלך בשוקי של בבל והיו תלמידיו הולכין אחריו וראה מטרוניתא סילק את תפיליו ונתן להם ונכנס לתוך ביתה ונעל הדלת בפניה׳ וכשיצ׳ רחץ והניח תפיליו ואמ׳ לתלמידיו בני כשהלבתי אחר המטרוניתא הזאת במה חשדתוני אמרו לו אמרנו שמא דבר מלכות יש בינו לבינה. וכשסלקתי תפלי ונתתי לכם במה חשדתוני אמרו לו אמרנו שמא סבר רבי דברי תורה אין נכנסין למקום הטנופת. וכשנעלתי דלת לפניכם במה חשדתוני אמרנו שמא סבר יש בנו תלמיד שאינו הגון על רבינו. וכשיצאתי ורחצתי את ידי במה חשדתוני אמרו לו אמר׳ שמא רוק תפל ניתז מפיה ונפל על בגדי ר׳. אמר להן העבודה כך היה וכשם שדנתני לכף זכות כך הב״ה ידין אתכם לכף זכות. רבי אליעזר בן יעקב הבו חכימיא למיהוי כספרייא וספרייא כדורשיא ודרשיא כתלמידים ותלמידי׳ כעמא ארעא ועמי ארעא כעמא ועמא כעמיה אולן נולו. רבי ישמעאל בן אלישע יכול אדם ללמוד בעשרה שנים ולשכחה בשתי שנים כיצד אם יושב עשרה חדשים ואינו שונה אומר על טהור טמא ועל הטמא טהור שנים עשר חדש ואינו שונה מחליף חכמים זה בזה. שמנה עשר ואינו שונה משכח ראשי פרקים. עשרים וארבעה חדשים מאבד ראשי מסכתותיו. סוף שהוא יושב ודומם ומתוך שהוא אומר על טהור טמא ועל טמא טהור מחליף חכמים זה בזה ומשכח ראשי פרקי׳ עליו אמר שלמה (משלי כ״ד ל״א) הנה עלה כלו קמשונים (שם ל׳) על שדה איש עצל והנה עלה כלו קמשונים כרם אדם חסר לב זה שדעתו עליו גסה במשנתו הנה עלה כלו קמשוני׳ סוף שהוא מבק׳ דבר ממשנתו ואינו מוצא כסו פניו חרולים סוף שהוא מתבייש וגדר אבניו נהרס׳ סוף אינו רואה סימן ברכה לעולם כל תלמי׳ חכם שהוא קורא ושונה ונוש׳ ונותן ואינו נותן באמונה עליו היה רבי יהושע שונה חסיד שוטה ורשע ואשה פרושה פרושיו ותנאיו מכלי עולם והלא אינו מעמי עולם. אלא כל המורה הלכה מתוך משנתו והו אכלי עולם. הגרע והדבלן והבורסי אין מעמידין מהן לא מלך ולא נשיא ולא כהן גדול ואין מוסרין להם דבר שיש בו סררה לרבים אין מעמידין מהן אפטרופוסין ליתומים. רבי יוסי אומר

פסולין לעדות רשב״ג אומר אין נושאין מהם נשים לכהונה ארבע פרוטות אין להם סימן ברכה לעולם ואלו הן שכר כותבין שכר מתורגמין והמעות הבאות ממדינת הים והנושא אשה לשם ממון יש שנושא אשה לשם ממון ויש שנושא אשה לשם זנות ויש שנושא אשה לשם גדולה ויש שנושא אשה לשם שמים והנושא אשה לשם ממון עליו הכתוב אומר (הושע ה׳ ז׳) בה׳ בגדו כי בנים זרי׳ ילדו עהה יאכלם חדש את חלקיהם חדש נכנס וחדש יצא והממון כלה והנושא אשה לשם זנות עליו הכתוב אומר (שם ד׳ י׳) אכלו ולא השבעו והזנו ולא יפרצו וגומר והנושא אשה לשם גדולה סוף שמעמידין עליו מאותה משפחה למעט ורעו אחריו. והנושא אשה לשם שמים עליו הכתוב אומר (דברים כ״ח ו׳) ברוך אתה בבאיך ברוך אתה בצאתך. (שם ג׳) ברוך אתה בעיר ברוך אתה בשדה ולא עוד אלא שמוצאין ממנו בנים זכרים שמרבין תורה ומצות בישראל ומושיעין את ישראל בעת צרתם רבי אליעזר אומר בחמשה עשר באב ולהלן תשש כחה של חמה ושל לבנה ואין כורתים עצים למערכה מפני שאינם יבשים ומאן דמוסיף בדאורייתא מוסיף זוכי ומאן דלא מוסיף תקבריה אימיה. רבי אליעזר אומר בזמן שהחמה לוקה סימן רע לאומות מ״ה. ובזמן שהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל. ומפני שמונין ללבנה וא״ה מ״ה לחמה ואם למערב סימן רע ליושבי מערב ואם לקת׳ באמצע סימן רע לכל העולם כולו. פניו דומין דם חרב בא לעולם. דומין לשק רעב בא לעולם דומין לזה ולזה חצי חרב וחצי רעב משתלחין לקה בכניסתו פורענות שוהא לבוא וביציאתו פורענות ממהרת לבא ויש אומרים חלוף הדברים ואין כל אומה ואומה לקה שאין אלהיה לוקה עמה שנאמר (שמות י״ב י״ב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה׳. ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום אין מתיראין מהם שנאמר (ירמיה י׳ ב׳) כה אמר ה׳ אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו מהמה גוים יחתו והם לא יחתו. ועוד אמר רבי אלעזר בן פרטא אם לקתה חמה בחצי חדש דגים פרים ורבים בים והפירות מתחדשין באלנות ואם לקתה לבנ׳ בחצי מרחשון חרב ודבר בא לעולם וצרות רבות מתחדשין וגזירות רעות. שבוע שבן דוד בא בו שנה ראשונה מתקיים המקרא הזה (עמוס ד׳ ז׳) המטרתי על עיר אחת שניה חצי רעב משתלחין שלישית רעב גדול ומתים אנשים ונשים וטף חסידים ואנשי מעש׳ ותורה משתכחת מישראל רביעית שובע ואינו שובע חמשית שובע גדול יהיה והתור׳ חוזרת ללומדיה בששית קולות ובשביעית מלחמות ובמוצאי שביעית בן דוד בא רבי יהודה אומר דור שבן דוד בא בית הועד יהא לזנות והגולן יאשם ואנשי גול:

יסבבו מעיר לעי׳ ולא יחוננו וחכמת הסופרים תסרח ויראי חטא ימאסון פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת. שנ׳ (ישעיה נ״ט ט״ו) ותהי האמת נעדרת. ומהו נעדרת אמר רבי ינאי שנעשת עדרים והולכת לה (שם שם) וסר מרע משתולל כל מוסר משתולל. אמר ר׳ יוחנן דור שבן דוד בא תלמידי חכמים מתמעטין והשאר עיניהם כלות ביגון ואנח׳ וצרות רבות וגזירות קשות מתחדשות ועד שראשונה פקודה שניה ממהרת לבא. רבי נהוראי אומר דור שבן דוד בא הנערים ילבינו זקנים וזקנות יעמדו בפני נערים ובת קמה באמה כלה בחמותה ואין הבן מתביש מאביו. רבי נחמיה אומ׳ דור שבן דוד בא עניות הרבה והיוקר יעות והגפן יתן פריו והיין טיוקר וכל המלכיות כלן יתהפכו למינות ואין תוכחות. אמר רבי יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכלו זכאי או כלו חייב בדור שכלו זכאי מנא לן שנאמר (שם ס׳ כ״א) ועמך כלם צדיקים שכלו חייב מנא לן שנאמר (שם נ״ט ט״ז) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וגומר. רבי אליעזר בן יעקב אומר יושב כפרים כיושב קברים וחייהם אינם חיי׳ וממונם אין טמון ועל בנותיהם הוא אומר (דברים כ״ז כ״א) ארור שוכב עם כל בהמה. רבי יוסי בן קסמא אומר ניב תרתק מתלת. אוי לה לינקותא דאולא ולא מהדרא. שמואל הקטון אומר (משלי כ״ד י״ז) בנפול אויבך אל תשמח וגומר הוא היה אומר דחיל מן דלא דחיל ולא תבכה עם דבכי ולא תבצי עם דבצי ולא תבהית עם דבהי׳ ולא תגחין עם דגחין שמא שוטה ותמצא מביאך לידי שטות. יוחנן בן פנחס אומר הבא ימרו תבליתא דבבל שוניא שרצוניא ואקח סלא ושיצריא תבליתא דהבלא ימא. רבי עקיבא אומר אף אקרוקיא כל עיר שאין בה עשרה דברים אין תלמידי חכמים רשאין לישב בתוכה ואלו הן בית הכנסת ובית הכסא ובית המרחץ ובית מלמדי תנוקות ובית מכין ועונשין וקופה של צדקה וקופה של בשמים וקופה של תמחוי רבי עקיבא מוסיף כל מיני פירות שכל מיני פירות מאירין את העינים משנכנסו רבותינו בכרם ביבנה אמרו יבא שיבוקש דבר מקר׳ ולא ימצא דבר מצוה (עמוס ח׳ י״ב) ושוטטו מעיר לעיר דבר ה׳ ולא ימצאו והיו רוכבין ועולין על עסקי השרץ שנגע בככר ויבקשו דבר ה׳ ולא ימצאו. אמר רבי שמעון בן יוחאי חס ושלו׳ שתשכח תורה מישראל שנאמר (דברים ל״א כ״א) כי לא תשכח מפי זרעו אלא איש פלוני אוסר ואיש פלוני מטהר ואיש פלוני מתיר ולא נמצא דבר ברור ולא משנה ברורה. ר״א אומר כופין להלואה ששכר הלואה אין לו שיעור (שופטים א׳ כ״ד) ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראנו נא את מבא העיר ומה הסר עשו (שם כ״ה) ויכו את מבא העיר לפי חרב ואת האיש

ואת משפחתו שלחו. ומה שכר נטל אותו האיש (שם כ״ו) וילך האיש ארץ החתים וגומר היא לוז שצובעין בה תכלת לכל ישראל ולא עוד אלא שעלה סנחריב ולא בלבלה ונבוכדנצר ולא החריבה ואפילו למלאך המות אין לו רשות לעבור בתוכה. אלא זקנים וזקנות שבה בזמן שדעתן קצה עליהן מוציאין אותה חוץ לחומה והן מתין. והלא דברים קל וחומר ומה אדם שלא הלך ברגליו ולא דבר בפיו אלא הראם באצבעו גרם לו ולכל משפחתו הצלה עד סוף כל הדורות. המלוה תלמיד חכם מעיר לעיר ומכרך לכרך וממדינה למדינה ומהלך ברגליו ומדבר בפיו על אחת כמה וכמה שיטול שכרו מלפני הקדוש ב״ה אמ׳ רבי יהושע בן לוי כל המהלך בדרך ואין לו לויה יעסוק בתורה שנאמר (משלי א׳ ט׳) כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך:

פרק ב (יז) רבי אליעזר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו נקרא ריע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות חסיד צדיק ונאמן ומרחקתו מן החטא ומביאתו לידי זכות ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה ונותנת לו מלכות וממשלה וחיקור דין ומגלין לו סוד מן השמים ורזי תורה ונעשה כמעין המתגבר שאינו פוסק וכנהר שמתגבר והולך והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים. אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומ׳ אוי להן לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה הרי זה נזוף שנאמ׳ (משלי י״א כ״ב) נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם ואומ׳ (שמות ל״ב ט״ז) והלוחות מעשה אלהים המה וגומר אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה שנאמר (במדבר כ״א י״ט) וממתנה נחליאל וכו׳ והלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או אפילו אות אחד צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו שנאמר (תהלים נ״ה י״ד) ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי והלא דברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד ואין כבוד אלא תורה שנאמר (משלי ג׳ ל״ג) כבוד חכמי׳ ינחלו וגומר כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ימים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה

ובתורה אתה עמל ואם אתה עוש׳ כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד יותר מלמודך עשה ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מכתרם ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות שהמלכות בשלשים מעלות וכהונה בעשרים וארבע והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים ואלו הן בתלמוד בשמיעת האוזן בעריכת שפתים בבינת שפתים בבינת הלב בשכל באימה ויראה בענוה בשמחה בשימוש חכמים בדיבוק חברים ובפלפול התלמידים בישיבה במקרא ובמשנה בדרך ארץ במעוט שינה במיעוט תענוג במיעוט דרך ארץ במיעוט סחורה בארך אפים בלב טוב באמונת חכמי׳ ובקבלת חכמי׳ ובקבלת היסורין והמכיר את מקומו והשמח בחלקו והעושה סייג לדבריו ואינו מחזיק טובה לעצמו אוהב את המקום אוהב את הבריות אוהב את התוכחות אוהב את המשרים ומתרחק מן הכבוד. ואינו רודף אחר הכבוד ואינו מגים לבו בלמודו ואינו שמח בהוראה הנושא בעול עם חבירו ומכריעו לכף זכות ומעמידו על האמת ועל השלום ומתישב בלמודו שואל ומשיב הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות והמחכים את רבו והמכון את שמועתו. והאומר דבר בשם אמרו הא למדת שבל האו׳ דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנא׳ (אסתר ב׳ כ״ב) ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. התורה נותנת חיים לעושיה ולשומריה בעולם הזה ובעולם הבא ולימות משיחנו שנאמר (משלי ד׳ כ״ב) כי חיים הם למוצאיהם ואומר (שם ג׳ ח׳) רפאות תהי לשריך ושקוי לעצמותיך ואומר (שם י״ח) עץ חיים היא למחזיקים בה ואומר (שם ט״ז) אורך ימים בימינה ואומר (שם א׳ ט׳) כי לוית חן הם לראשך ואומר (שם ד׳ ט׳) תתן לראשך לוית חן ואומר (שם ט׳ י״א) כי בי ירבו ימיך ואומר (שם ג׳ ב׳) כי אורך ימים ושנות חיים. ר״ש בן יהודה משום רבי שמעון אומר הנוי והכח והעושר והחכמה והתפארת והשיבה והבנים נאה לצדיקי׳ ונאה לעולם שנאמר (שם ט״ז ל״א) עטרת תפארת שיבה ואומר (שם י״ז ו׳) עטרת זקנים בני בנים ואומר (שם כ׳ כ״ט) תפארת בחורים כחם ואומר (ישעיה כ״ד כ״ג) ונגד זקניו כבוד. רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כלן נתקיימו ברבי ובניו. עשרה קנינין קנה הב״ה בעולמו אלו הן תורה קנין אחד בית המקדש קנין אחד שמים וארץ קנין אחד מנין שנאמר (משלי ח׳ כ״ב) ה׳ קנני ראשית דרכו שמים וארץ מנין שנאמר (ישעיה ס״ו א׳) כה אמר השם השמים כסאי אברהם קנין אחד שנאמר (בראשית י״ד י״ט) ברוך אברהם לא׳ עליון קונה שמים וארץ ישראל קנין אחד דכתיב (שמות ט״ו ט״ז

עד יעבור עמך ה׳ עד יעבור עם זו קנית ואומר (תהלים ט״ז ג׳) לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם בית המקדש קנין אחד שנאמר (שמות ט״ו י״ז) מקדש ה׳ כוננו ידיך ואומר (תהלים ע״ח נ״ד) ויביאם אל הר קדשו הר זה קנתה ימינו וכלם לא בראם אלא לכבודו שנאמר (ישעיה מ״ג ז׳) כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו ואומר (שמות ט״ו י״ח) ה׳ ימלוך לעולם ועד. יוחנן בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה דכלה בה ובא תהוי ומינה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה. בן הא הא אומר לפום צערא אגרא. רבי חנינא בן עקשיא אומר רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר (ויקרא כ״ב ל״א) ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני ה׳. ואומר (ישעיה מ״ב כ״א) ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. אמר רבי אליעזר בן עזריה אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר (שם נ״ד י״ג) וכל בניך למודי ה׳ ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך. מעשה בתינוק אחד שלמדו אביו ספר בראשית פעם אחת עלה קיסר לאותה מדינה ונשב׳ אותו תינוק וספרו עמו וחבשוהו בבית האסורים וסיפרו עמו והכניסוהו לגנזי קיסר פעם אחת נטרפה דעתו של קיסר אמר להם הביאו לי ספר זכרונות הלכו ומצאו ספר בראשית באו כל גדולי מלכות לא היו יודעין לקרות בו. אמר זה ספר מספרי ישראל הוא יש תינוק אחד מהם שהוא חבוש בבית האסורין שלך הלכו וקראו לו כיון שראה ספרו חבקו ונשקו וקראו ופרשו עד ויכלו כיון ששמע קיסר שבחו של הקב״ה היאך ברא עולמו עמד מכסאו ונשקו על ראשו אמר לו יודע אני שלא הרגיש הקב״ה את עולמו אלא בשבילך כדי להתירך מיד נתן לו קיסר כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות טובות ועבדים ושפחות ושיגרו בכבוד גדול אצל אביו והלא דברי׳ קל והומר ומה זה שלא למד אלא ספר בראשית עלתה לו כך הלומד כל התורה כלה על אחת כמה וכמה. אמר רבי שמעון בן לקיש כל המצער עצמו בעולם הזה ועוסק בתורה בלילה הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר (תהלים מ״ב ט׳) יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירו עמי ותורה מגינה עליו כל אותן השנים שהוא מוטל בעפר שנאמר (משלי ו׳ כ״ב) בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה (שם) ובשכבך תשמור עליך זו שעת מיתה (שם) והקיצות היא תשיחך זה העולם הבא. אמר רבי יוחנן למדתי כל התורה כלה ולא למדתי שני דברים הללו עד עכשיו מתן שכר מן הזקינה ויראת חטא מן הבתולה. מתן שכר מן הזקינה כיצד פעם אחת מצאתי זקנ׳ אחת בבית הכנסת שבאת מעיר לעיר להתפלל ואמרתי לה בתי לא היה בית הכנסת בעירך ואמרה לי רבי באתי מעיר לעיר להתפלל

לקבל שכר ואתה אומר לי כך הא למדנו מתן שכר מן הוקינה. יראת חטא מן הבתולה כיצד פעם אחת נכנסתי בבית הכנסת ומצאתי בתולה אחת שהיא עומדת בתפלה ואומרת גיהנם אני טובה ממך אם רצוני שיבואו אצלי עשרה בני אדם ויאכלו וישתו עמי ואחר כך יעשו דבר זימה אני והם נכנסין אצלך אלא אני טובה ממך שאני כופפת את יצרי וממלטת את עצמי ממך הא למדנו יראת חטא מן הבתולה. אמר רבי יוחנן בן זכאי פעם אחת הייתי מהלך בדרך מצאתי אדם אח׳ שהוא מלקט עצים דברתי לו ולא החזיר לי דבר ואחר כך בא אלי ואומר לי אני מת ולא חי אמרתי לו אם מת אתה עצים למה לך אמר לי רבי האזין לי עד שאומר לך דבר אח׳ כשהייתי חי וחברי בפלטרי היינו עוסקים כשבאנו כאן גזרו עלינו גזר דין שריפה כשאני מלקט עצים שורפין את חברי וכשהוא מלקט שורפין אותי אמרתי לו דינכם עד מתי אמר לי כשבאתי לכאן הנחתי אשתי מעוברת ויודע אני שזכר הוא בבקש׳ ממך הוי זהיר בו משעה שנולד עד שיהיה בן חמש שנים הוליכהו לבית רבו למקרא בשעה שהוא אומר ברכו את ה׳ המבורך מעלין אותי מדינה של גיהנם:

פרק ג (יח) אמר רבי יוחנן מעיד אני עלי שמים וארץ שכל תלמיד חכם שקורא ושונה לשם שמי׳ ונהנה מיגיעו עליו הכתוב אומר (תהלים קכ״ח ב׳) אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא ואומר (שיר השירים ז׳ ז׳) מה יפית ומה נעמת ולא עוד אלא שאשתו ובניו יראים ממנו. ואומות העולם יראים ממנו. ומלאכי השרת שואלין בשלומו והקדוש ברוך הוא אוהבו אהבה גמורה שנאמר (דברים כ״ח י׳) וראו כל עמי הארץ:

(עד כאן נוסף בדפוסים שאינו בכתבי יד)

Erster Jahrgang November 1881.

Zweites Heft.

Abonnementspreis für

Deutschland: 12 Mark.
Frankreich, Italien etc.
15 Frank.

Russland 5 Rubel.
Oesterreich 7 fl. jährlich.
Einzelne Hefte $1^1/_4$ Rmk.

Bibliotheca Haggadica

Monatsschrift

für die Veröffentlichung und Bearbeitung älterer haggad. Schriften

herausgegeben

von

Chaim M. Horowitz.

Frankfurt am Main

Im Selbstverlag Frankfurt a. M. Schützenstrasse 8.

1881.

Druck von M. SLOBOTZKY, Frankfurt am Main.

Bitte die Rückseite zu beachten.